

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Д.Б. Санакоєв

**ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ
ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ПІДРОЗДІЛАМИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ**

Монографія

Дніпро
2018

УДК 343.98 : 343.431
С 18

*Рекомендовано до друку вченою радою
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 3 від 23 листопада 2017 р.)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Пиріг І.В. – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Шинкаренко І.Р. – кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності та спеціальної техніки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Цховребов А.О. – начальник відділу процесуального керівництва при провадженні досудового розслідування територіальними органами поліції та підтримання державного обвинувачення прокуратури Дніпропетровської області, старший радник юстиції

Монографія друкується в авторській редакції

Санакоев Д.Б.

С 18 Виявлення та розслідування торгівлі людьми підрозділами Національної поліції України : монограф. / Санакоев Д. Б. – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. – 192 с.

ISBN 978-617-7665-32-7

На підставі аналізу оперативно-розшукової, слідчої та судової практики, сучасних досягнень оперативно-розшукової діяльності, кримінального процесу, криміналістики, кримінального права, кримінології, а також законодавчих і відомчих нормативних актів, матеріалів вітчизняної і зарубіжної практики, у монографії сформовано теоретичні засади та методичні рекомендації, що утворюють приватну методiku виявлення і розслідування торгівлі людьми.

Монографія адресована курсантам, студентам та викладачам вищих юридичних навчальних закладів, науковцям і практикам, а також всім, хто досліджує проблеми протидії торгівлі людьми.

ISBN 978-617-7665-32-7

УДК 343.98 : 343.431

© Санакоев Д.Б., 2017

© ДДУВС, 2018

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	4
ВСТУП	5
Розділ 1. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ	9
1.1. Характеристика особи злочинця та особи потерпілого	13
1.2. Способи вчинення та приховання, «слідова картина»	22
Розділ 2. ВИЯВЛЕННЯ ТА ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ	42
2.1. Виявлення та формування первинної інформації про ознаки злочинної діяльності торгівців людьми	42
2.2. Інформаційне забезпечення виявлення та розслідування торгівлі людьми	60
2.3. Обставини, що підлягають встановленню	78
Розділ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ	83
3.1. Типові слідчі ситуації, версії та планування розслідування.....	83
3.2. Взаємодія слідчого з оперативними та інформаційно-аналітичними підрозділами НП України та інших правоохоронних органів на національному та міжнародному рівні	103
3.3. Особливості проведення окремих процесуальних та слідчих (розшукових) дій.....	119
ВИСНОВКИ	165
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	168

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ГУ НП	Головне управління Національної поліції
УБЗПТЛ	Управління боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми
ЄДРЗТЛ	Єдиний державний реєстр злочинів торгівлі людьми
ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄС	Європейське співтовариство
ЗМІ	засоби масової інформації
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
МВС	Міністерство внутрішніх справ
МОМ	Міжнародна організація з міграції
МОП	Міжнародна організація праці
НП	Національна поліція
НЦБ Інтерполу	Національне центральне бюро Інтерполу
НСРД	негласна слідча (розшукова) дія
О(З)Г	організована (злочинна) група
ООН	Організація об'єднаних націй
ОРД	оперативно-розшукова діяльність
СБУ	Служба безпеки України
СНД	Співдружність незалежних держав
СОГ	слідчо-оперативна група
С(Р)Д	слідча (розшукова) дія
УКА	Управління кримінального аналізу
УПКП	Управління інформаційної підтримки та координації поліції

ВСТУП

Торгівля людьми – відносно нова фундаментальна проблема, науковий інтерес до якої в нашій країні почав актуалізуватися в останні два десятиліття.

Нова геополітична карта світу, що складається до початку XXI століття, посилення процесів глобалізації, політичної, релігійної, культурної інтеграції, розширення зони військових конфліктів, подальша активізація міграції та збільшення потоку біженців в умовах наростаючих кризових процесів у світовій фінансово-економічній системі – все це призвело до того, що таке давнє соціально негативне явище як експлуатація людини, і здійснювана з її метою торгівля людьми, набули нових контурів, почали виявлятися у конкретних і найбільш крайніх суспільно небезпечних формах. Численні факти порушення базових принципів забезпечення невід'ємних прав людини і гуманітарних цінностей набули поширення не лише в світових масштабах, а й на просторі української держави, що викликає стурбованість і державних діячів, і пересічних громадян.

У відповідності з Концепцією державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю (2011), організованій злочинності сприяють глобальні соціально-економічні процеси: урбанізація, міждержавна та міжрегіональна міграція, формування світового інформаційно-культурного простору. Так, зазначається, що Україна стає об'єктом зростаючої заінтересованості міжнародних злочинних угруповань, зокрема у сферах легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, торгівлі людьми, нелегального переміщення зброї, небезпечних матеріалів та наркотичних засобів. Збільшується кількість нелегальних мігрантів та набуває все більшого поширення організована етнічна злочинність.

Організовані злочинні угруповання дедалі частіше прагнуть використовувати Інтернет і новітні інформаційно-комп'ютерні технології для досягнення своїх кримінальних цілей. В умовах відкритості кордонів та єдиного світового інформаційного простору виникає потенційна загроза поширення в Україні таких небезпечних явищ, як екстремізм та тероризм.

Перед суб'єктами боротьби з організованою злочинністю постають нові завдання щодо визначення стратегічних напрямів їх діяльності,

пошуку нових підходів до боротьби з організованою злочинністю, які б відповідали сучасним реаліям та враховували тенденції розвитку суспільства і держави.

Так, у Національній стратегії у сфері прав людини (2015), зазначається, що в даний час серез стратегічних напрямків вдосконалення діяльності щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні – протидія гендерному насильству, торгівлі людьми та рабству. Однією з актуальних проблем, що потребують вирішення, стратегією визначено неефективність розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми (Розділ 4).

Стратегією розвитку МВС України до 2020 року, одними з кроків щодо збалансованої міграційної політики та протидії злочинності визначено: 1) удосконалення організаційних і правових основ для посилення боротьби з організованою злочинністю та протидії торгівлі людьми, наркозлочинності та кіберзлочинності; 2) розвиток взаємодії між Державною міграційною службою України, Державною прикордонною службою України і Національною поліцією України з питань протидії транскордонній злочинності, торгівлі людьми і неконтрольованій міграції.

Проведене нами дослідження показало, що за останні три роки фіксується поширення і зростання найбільш небезпечних і цинічних форм торгівлі людьми – кримінальної експлуатації дитячої праці і дитячої проституції, експлуатації неповнолітніх у порноіндустрії, експлуатація жебрацтва дітей, вагітних жінок, інвалідів, людей похилого віку, мігрантів, що потребує окремого ґрунтовного наукового дослідження.

За оцінками Міжнародної організації з міграції, понад 230 тисяч українців постраждали від торгівлі людьми з 1991 року. З них 60 900 – протягом 2014-2017 років. Нині Україна є однією з основних країн походження постраждалих від сучасного рабства в Європі. Лише за останні 17 років Міжнародною організацією з міграції було надано комплексну реінтеграційну допомогу, у тому числі юридичну, медичну, психологічну, фінансову, освітню та інші види допомоги 13485 українцям, які стали жертвам торгівлі людьми.

Протягом останніх 10 років підрозділами Національної поліції України виявлено: у 2007 році – 359, 2008 р. – 322, 2009 р. – 279, 2010 р. – 257, 2011 р. – 197, 2012 р. – 155, 2013 р. – 130, 2014 р. – 109, 2015 р. – 111, 2016 р. – 115 злочинів. Проведені дослідження свідчать, що зареєстровані факти торгівлі людьми часто не відповідають реальній криміна-

льній ситуації через їх високу латентність. І це суттєво актуалізує необхідність проведення поглибленого аналізу на фундаментальному рівні.

Сучасній злочинності у напрямку торгівлі людьми властиві несприятливі тенденції, що виявляються, передусім, у суттєвих змінах її якісних властивостей, структурній трансформації у зв'язку з переходом від найбільш простих різновидів до організованих, транснаціональних форм, що характеризуються високим ступенем суспільної небезпеки.

Активно розвиваються нові напрямки злочинної діяльності, пов'язаної з кримінальною експлуатацією людини: у медичній галузі нелегальна трансплантація органів і тканин людини, експлуатація у сфері продуктивних технологій (сурогратне материнство, примусова вагітність, примушування до абортів з метою отримання цінного «біоматеріалу»), експлуатація у антигромадській (жебрацтво) і злочинній діяльності (наркоторгівля, незаконний обіг зброї, екстремізм, тероризм). При цьому, особливого занепокоєння викликає той факт, що вказані злочини дедалі частіше вчиняються міжнародними злочинними групами, відносно найбільш уразливих категорій громадян.

Можемо констатувати, що сьогодні аналізований вид злочинної діяльності трансформувалася у надприбуткову організовану індустрію кримінальної експлуатації людини, що має потужну корупційну підтримку.

Відповідно, актуалізується необхідність дослідження проблеми торгівлі людьми, всебічного аналізу теоретичних і прикладних проблем, що виникають у зв'язку з її виявленням, припиненням, розслідуванням та запобіганням посягань за цим напрямком з метою своєчасного реагування на нові загрози та розробки ефективних заходів протидії ним.

Розв'язання цієї проблеми потребує від правоохоронних та судових органів об'єднання зусиль, удосконалення діяльності, спрямованої на правове та організаційно-тактичне забезпечення протидії торгівлі людьми, прийняття комплексу заходів, спрямованих на викриття та знешкодження організованих груп та злочинних організацій, що вчиняють торгівлю людьми та пов'язані з нею злочини.

Теоретичною базою дослідження стали праці таких провідних учених як Т. Авер'янова, Ю. Алєнін, К. Антонов, О. Баєв, О. Бандурка, В. Бахін, Р. Белкін, В. Весельський, А. Волобуєв, В. Галаган, В. Гончаренко, Е. Дідоренко, О. Джужа, О. Долженков, А. Іщенко, І. Козаченко, В. Кузьмічов, В. Лукашевич, Є. Лук'янчиков, Г. Матусовський, М. Погорецький, М. Салтевський, О. Снігерьов, В. Тіщенко, К. Чаплинський, В. Шепітько, М. Шумило та ін.

Окремі питання, пов'язані з торгівлею людьми досліджували: Н. Ахтирська, І. Грабазій, Н. Гуторова, О. Ємець, С. Журавльов, О. Журба, В. Іващенко, Д. Казначесв, В. Куц, К. Левченко, Я. Лизогуб, В. Максимов, Ю. Нагачевська, А. Небитов, А. Орлеан, В. Пясковський, М. Шруб, та багато інших. Однак, предметом їх дослідження були окремі питання кримінально-правової, оперативно-розшукової та криміналістичної характеристики торгівлі людьми, застосування окремих тактичних прийомів під час її виявлення та розслідування. Досвід, набутий оперативними та слідчими підрозділами Національної поліції України за останні роки щодо протидії організованим групам, що вчиняють торгівлю людьми, потребує наукового переосмислення, систематизації та комплексного наукового узагальнення.

Отже, актуальність обраного напрямку дослідження обумовлена, з одного боку, невідкладними завданнями посилення боротьби з організованими групами, що вчиняють торгівлю людьми, а з іншого – потребами практики в розробці науково обґрунтованих методичних рекомендацій із розслідування зазначеної категорії злочинів.

Емпіричну базу дослідження склали: результати вивчення кримінальних проваджень, розглянутих судами України протягом останніх 10 років; результати вивчення реалізованих оперативно-розшукових справ; результати анкетування слідчих НП, які розслідують злочини, пов'язані з торгівлею людьми та оперативних співробітників підрозділів БЗПТЛ ГУНП 10 областей; дані статистичної звітності Департаменту інформаційних технологій МВС України, Департаменту інформаційної підтримки та координації поліції «102» НП України, Державної судової адміністрації України; дані з Державного реєстру судових рішень; дані неурядових організацій, що надають допомогу жертвам торгівлі людьми, інформація, розповсюджена у ЗМІ за темою дослідження.

Окрім того, підґрунтям дослідження є особистий досвід роботи автора на посаді слідчого відділу розслідування тяжких злочинів проти особи, що знайшло своє відображення при підготовці дисертації з теми: «Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами» (2009), узагальненні наукових розвідок з теми протягом останніх 10 років, а також робота в якості експерта курсу «Протидія торгівлі людьми: інтерактивний навчальний курс для працівників правоохоронних органів» (2014), що проводився Представництвом МОМ в Україні у рамках проекту «Зміцнення потенціалу правоохоронних органів України в протидії торгівлі людьми», за підтримки Державного департаменту США.

Розділ 1 КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Криміналістична характеристика торгівлі людьми є важливим елементом в структурі методики її розслідування. Теоретичному обґрунтуванню поняття «криміналістична характеристика злочинів» його сутності та структури присвятили свої праці такі вчені, як В. Весельський¹, О. Колесніченко², В. Коновалова³, В. Лукашевич⁴, Є. Лук'янчиков⁵, М. Салтевський⁶, Л. Сергєєв⁷, М. Яблоков⁸ та багато інших.

Означене поняття у кримінальних провадженнях за торгівлею людьми досліджували зарубіжні та вітчизняні вчені, зокрема С. Журавльов⁹,

¹ Весельський В.К. Криміналістична характеристика злочинів / В.К.Весельський // Право України. – 2001. – № 5. – С. 112-114.; Весельський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): дис. ...канд. юр. наук: 12.00.09 / Весельський Віктор Казимірович. – К., 1999. – 214 с.

² Колесніченко А.Н. Криміналістическая характеристика преступлений / А.Н.Колесніченко // Советская криміналістика. Методика расследования отдельных видов преступлений / [ред. В.К.Лисиченко]. – К.: Вища шк., 1988. – С.29-43.

³ Коновалова В.Е. Теоретические проблемы криміналістической характеристики / В.Е.Коновалова, А.Н.Колесніченко // Криміналістическая характеристика преступлений: [сб. науч. тр.]. – М.: ВНИИ ПП, 1984. – С.15-19.

⁴ Лукашевич В.Г. Криміналістические аспекты изучения преступных групп: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юр. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криміналістика; судебная экспертиза; теория оперативно-розыскной деятельности” / В.Г.Лукашевич. – М., 1979. – 25 с.

⁵ Лук'янчиков Е.Д. О соотношении криміналістической и оперативно-тактической характеристик преступления / Е.Д.Лук'янчиков // Вісник ЛАВС МВС ім. 10-річчя незалежності України. – 2003. – № 2. – С. 185-193.

⁶ Салтевський М.В. О структуре криміналістической характеристики хулиганства и типичных следственных ситуациях / М.В.Салтевський // Криміналістика и судебная экспертиза. – К.: Вища шк., 1982. – Вып. 25. – С.13-20.

⁷ Сергєєв Л.А. Сущность и значение криміналістической характеристики преступлений / Л.А.Сергєєв // Руководство для следователей [отв. ред. Н.В.Жогин]. – М.: Юрид. лит., 1971. – С.437-443.

⁸ Яблоков Н.П. Криміналістическая характеристика преступлений как составная часть общей криміналістической теории / Н.П.Яблоков // Вестник Москов. ун-та. – Сер. 11: Право. – 2000. – № 2. – С. 3-13.

⁹ Журавлев С.Ю. Торговля людьми: механизм преступной деятельности, методика расследования: [научно-практическое пособие] / С.Ю.Журавлев, А.М.Пигаев. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 216 с.

В. Корж¹, О. Полуляхов², В. Пясковський³, Г. Смирнов⁴, М. Шруб⁵ та інші. Проте на сьогодні немає єдиного розуміння науковцями структури криміналістичної характеристики взагалі, і торгівлі людьми зокрема.

Знання криміналістичної характеристики певного виду злочину дає підстави висунути конкретні слідчі версії та обрати найбільш оптимальні методи розслідування. Ефективне розслідування торгівлі людьми залежить також від здатності слідчого виявляти та вірно оцінювати кримінально-правові ознаки вчиненого злочину, збирати та аналізувати фактичні дані, що входять до предмету доказування, від його вміння проникати у криміналістичну суть злочинної діяльності⁶. Тому важливою ознакою професіоналізму, передусім співробітників досудового слідства, є знання ними типових криміналістичних характеристик різних видів злочинів.

Отже, розслідування торгівлі людьми має ґрунтуватися не лише на практичних напрацюваннях, а й на вченні про криміналістичну характеристику, яку можна розглядати і як наукову категорію криміналістики, і як практичний інструмент розслідування⁷.

Не вдаючись до переліку існуючих визначень криміналістичної характеристики, виділимо їх специфічні родові ознаки: а) інформаційна

¹ Корж В.П. Окремі проблеми розслідування злочинів про торгівлю жінками, вчинених організованими транснаціональними групами / В.П.Корж // Право України. – 2001. – № 4. – С. 78-80.

² Полуляхов О.В. Типові версії розслідування торгівлі людьми / О.В.Полуляхов // Вісник НУВС. – 2004. – № 25. – С.32-37.

³ Пясковський В.В. Методика розслідування торгівлі людьми: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Пясковський Вадим Валерійович. – К., 2004. – 225 с.

⁴ Смирнов Г.К. Методика расследования торговли людьми: проблемы теории и практики: автореф. дис. на соискание уч. степени д.юр.наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; теория оперативно-розыскной деятельности” / Г.К.Смирнов. – М., 2008. – 29 с.

⁵ Шруб М.П. Теоретические и прикладные аспекты расследования преступлений в сфере торговли людьми с целью сексуальной эксплуатации: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юр. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; теория оперативно-розыскной деятельности” / М.П.Шруб. – Минск, 2006. – 22 с.

⁶ Яблоков Н.П. Криминалистическая характеристика преступлений как составная часть общей криминалистической теории / Н.П.Яблоков // Вестник Москов. ун-та. – Сер. 11: Право. – 2000. – № 2. – С. 3-13.

⁷ Бахин В.П. Криминалистическая методика [лекція] / Бахин В.П. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 1999. – С. 14.

модель типових ознак певного виду (групи) злочинів¹; б) система відомостей про злочин, які сприяють розкриттю та розслідуванню²; в) система особливостей виду злочинів, що мають значення для розслідування³; д) система інформації про розслідуваний злочин, що має кримінально-правове і процесуальне значення⁴ та ін.

Слушною є думка В. Весельського про те, що метою криміналістичної характеристики є оптимізація процесу розкриття та розслідування злочину, тому в ній мають міститися лише ті відомості про злочин, які мають значення для організації діяльності правоохоронних органів з розкриття та розслідування і спрощують вирішення завдань судочинства⁵.

Під *криміналістичною характеристикою торгівлі людьми* ми розуміємо модель системи зведених відомостей (знань, інформації) про криміналістично значимі ознаки торгівлі людьми, що відображає закономірні зв'язки між ними, слугує побудові й перевірці слідчих версій, має за мету оптимізацію процесу виявлення та розслідування цього злочину та ґрунтується на практиці правоохоронних органів та криміналістичних дослідженнях.

Безумовно, криміналістична характеристика торгівлі людьми є важливим елементом у структурі методики її розслідування. Однак і сьогодні дискусійними залишаються питання про її зміст та структуру, тобто про кількісний та якісний склад її елементів.

Так, наприклад, Л. Сергеевим було виділено такі основні її елементи як: особливості способів та слідів злочину; обстановка вчинення злочи-

¹ Герасимов И.Ф. Криміналістические характеристики преступлений в методике расследования / И.Ф.Герасимов // Методика расследования преступления. Общие положения: Материалы научно-практической конференции (г. Одесса, ноябрь 1976 г.) / [редкол.: Н.А.Селиванов, В.Г.Танасевич, А.А.Эйсман, В.Е.Эминов]. – М.: Наука, 1976. – С. 96; Специализированный курс криминалистики: [для слушателей вузов МВД СССР, обучающихся на базе среднего специального юридического образования: учебник] / [В.П.Бахин, Р.С.Белкин, П.Д.Биленчук и др.]; отв. ред. М.В.Салтевский. – К.:НИИ РИО,1987. – С. 310.

² Криміналістика: [учебник] / [ред. Р.С. Белкин]. – М.: Норма – Инфра-М, 1999. – С. 688.

³ Крылов И.Ф. Криміналістическая характеристика и ее место в системе науки криминалистики и в вузовской программе / И.Ф.Крылов // Криміналістическая характеристика преступлений: [сб. науч. трудов]. – М.: Всесоюзный ин-т по изуч. причин и разраб. мер предупр. прест. Прокуратуры СССР, 1984. – С. 33; Криміналістика: [учебник для высших юридических учебных заведений] / [ред. А.Г.Филиппов, А.Ф.Волынский]. – М.: СПАРК, 1998. – С. 333.

⁴ Андреев И.С. Криміналістика: [учебное пособие] / Андреев И.С., Грамович Г.И., Порубов Н.И. – М.: Высш.шк., 1997. – С. 180.

⁵ Весельський В.К. Криміналістична характеристика злочинів / В.К.Весельський // Право України. – 2001. – № 5. – С. 112-114.

ну; дані, які характеризують учасників злочину; об'єкт посягання¹. Більшість науковців, серед яких М. Салтевський, включають до змісту криміналістичної характеристики від чотирьох-п'яти², до десяти елементів³.

Здебільшого, до неї входять дані про спосіб вчинення і приховування злочину; сліди злочину і місце їх знаходження; особливості обстановки (умови), в якій відбувався злочин; особу злочинця; особу потерпілого від злочину (за окремими категоріями проваджень); предмет злочинного посягання.

Подібний стан наукових розробок у напрямку максимального розкриття змісту криміналістичної характеристики певного виду злочину з метою встановлення взаємозв'язків між її елементами заслуговує на увагу, але слушною є думка Є. Лук'янчикова про те, що описувати потрібно лише ті ознаки цих елементів, які мають криміналістичне значення⁴.

Узагальнивши результати теоретичних та емпіричних досліджень, проведених науковцями різних галузей знань, наявні статистичні дані, власні дослідження з цього питання, у т.ч. й за матеріалами кримінальних проваджень та оперативно-розшукових справ, пропонуємо структуру криміналістичної характеристики торгівлі людьми в такому вигляді:

- 1) характеристика організованих груп (склад, структура, особа злочинців, розподіл ролей та характер зв'язків між членами груп);
- 2) способи вчинення і приховання торгівлі людьми, «слідова картина»;
- 3) особа потерпілого.

При цьому криміналістична характеристика має виключно пошукове, орієнтуюче значення, чому слугують кореляційні зв'язки між її елементами, які дозволяють орієнтуватися у предметі та напрямках пошуку⁵.

¹ Сергеев Л.А. Сущность и значение криминалистической характеристики преступлений / Л.А.Сергеев // Руководство для следователей [отв. ред. Н.В.Жогин]. – М.: Юрид. лит., 1971. – С. 443.

² Салтевський М.В. Криміналістика: [навч.-довідк. посібник] / Салтевський М.В. – К.: НВП “Правник”, 1996. – С. 130-131.

³ Васильев А.Н. О криминалистической классификации преступлений / А.Н.Васильев // Методика расследования преступлений. Общие положения: материалы научно-практической конференции (г. Одесса, ноябрь 1976 г.) / [редкол.: Н.А.Селиванов, В.Г.Танасевич, А.А.Эйсман, В.Е.Эминов]. – М.: Наука, 1976. – С. 25-26.

⁴ Лук'янчиков Е.Д. О соотношении криминалистической и оперативно-тактической характеристик преступления / Е.Д.Лук'янчиков // Вісник ЛАВС МВС ім. 10-річчя незалежності України. – 2003. – № 2. – С. 187.

⁵ Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия / Белкин Р.С. – М.: БЕК, 1997. – С. 105; Селиванов Н.А. Советская криминалистика: система понятий / Н.А.Селиванов. – М.: Юрид. лит., 1982. – С. 21.

1.1. Характеристика організованих груп торгівців людьми та особи потерпілого

Вважаємо, що характеристика організованих груп, які займаються торгівлею людьми має розглядатись як криміналістична характеристика суб'єкта злочину і містити такі елементи:

а) склад, структура злочинних груп, розподіл ролей всередині груп, характер зв'язків між її членами;

б) типові характеристики особи учасників груп.

За результатами проведеного нами дослідження, у переважній більшості організовані групи у своєму складі мали не більше 6 учасників. Так, 68,9 % з них мали у своєму складі від трьох до п'яти осіб, решта – п'ять-шість.

Отримані дані об'єктивно не можуть бути повними, оскільки встановлено, що за кримінальними провадженнями та оперативними матеріалами часто «проходять» не всі співучасники вчинених злочинів. Це дає підстави вважати, що кількісний склад груп, які займаються торгівлею людьми, значно більший. Поза полем зору правоохоронних органів залишаються організатори, підбурювачі і пособники, які в матеріалах оперативно-розшукових справ та кримінальних проваджень часто визначені як *«не встановлені під час розслідування особи»* (Курсив наш. – Д.С.), або ж оголошені в розшук.

Дослідження показало, що переважно організовані групи мали багатонаціональний склад (84,4%). При цьому 15,6% груп мали мононаціональний склад, або склалися із осіб двох національностей (у переважній більшості – це невеликі злочинні групи, які склалися з 3-5 осіб).

У фаховій літературі не достатньо аналізуються ознаки, на підставі яких формуються організовані групи торговців людьми (кількісний склад, вікова структура, ступінь згуртованості, професійні знання та ін.), хоча, як справедливо зазначали В. Лукашевич та М. Меретуков, для криміналістичної характеристики злочинів, вчинених організованими групами такі дані мають суттєве значення¹. Вважаємо, що ця характеристика групо-

¹ Лукашевич В.Г. Криминалистические аспекты изучения преступных групп: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юр. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; теория оперативно-розыскной деятельности” / В.Г.Лукашевич. – М., 1979. – 25 с.; Меретуков М.Г. Правовые и криминалистические проблемы борьбы с наркобизнесом, совершаемым организованными группами: автореф. дис. на соискание уч. степени д.юр.наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; теория оперативно-розыскной деятельности” / М.Г.Меретуков. – М., 1995. – 66 с.

вих суб'єктів вказаного злочину може дати слідчому та оперативним співробітникам орієнтуючу інформацію про пошук можливих співучасників.

Отримані нами дані засвідчили, що зазначені злочини вчиняються групами на досить високому рівні організованості. Так, узагальнивши результати вивчення кримінальних проваджень цієї категорії нами виокремлено основні ознаки формування організованих груп торгівців людьми:

- 1) за спільним місцем проживання (93,3% проваджень);
- 2) за спільним місцем роботи або відпочинку (55,6%);
- 3) за спільністю інтересів, занять (80%);
- 4) за родинними стосунками (84,4%).

Отже, вирішальними факторами формування організованих груп торгівців людьми вважаємо спільне місце проживання, рівень родинних зв'язків та спільність інтересів.

У більшості випадків для оформлення виїзних документів за кордон, інших документів, для нелегального переміщення потерпілих чи забезпечення прикриття злочинної діяльності використовуються досить розгалужені корумповані зв'язки з працівниками відповідних державних органів, установ та організацій¹.

Досліджуючи співвідношення місця постійного проживання членів організованої групи з місцями вчинення злочинів, встановлено, що етап вербування відбувається переважно у тих же районах, що і місця мешкання вербувальників – 86,7%. Безпосередня експлуатація здійснюється у країнах призначення уже їхніми місцевими жителями, хоча не виключаються й випадки, коли особа, яка має намір експлуатувати, самотійно займається вербуванням або ж підшукує з цією метою виконавців на території України. Так, громадянин С. зареєстрував підприємство з працевлаштування за кордоном без відповідної ліцензії. Після цього вступив у злочинну змову з двома громадянами України, які під прикриттям діяльності зазначеного підприємства, вербували людей для працевлаштування у Чехії для вказаного громадянина С., який здійснював їх примусову трудову експлуатацію². Так звані «гастролери» (організовані групи, які вчиняють злочини в інших регіонах, відмінних від місця проживання членів групи) виявлені лише у 13,3% досліджених проваджень, хоча такими їх можна назвати лише умовно, особливо це стосується

¹ Діяльність органів внутрішніх справ по запобіганню торгівлі людьми: [навч. посібник] / [ред. О.М.Бандурка]. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. – С. 96.

² Кримінальне провадження № 1-669/04: архів Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області.

етапу вербування і утримування до етапу переміщення в межах України. Якщо один із членів організованої групи мешкає у місці вербування, то інші, які надають йому допомогу – мешканці сусідніх областей. Так, співробітники Херсонського управління СБУ викрили міжнародну злочинну групу, що діяла на території Херсонської, Миколаївської та Одеської областей, переправляючи до Туреччини більше сотні дівчат на місяць¹.

Отже, місце вчинення злочину корелює з місцем проживання окремих злочинців-членів організованої групи, що пояснюється тривалістю підготовчого періоду та необхідністю «контррозвідувальної» діяльності щодо потерпілих. Так, УКР ГУНП в Чернігівській області виявлено та задокументовано діяльність організованої групи осіб, яка під прикриттям фірми з працевлаштування здійснювала вербування та продаж українських жінок за кордон. Зокрема, коли жінки звернулись до фірми з проханням відправити на роботу за кордон, у них відібрали цивільні паспорти і пообіцяли зробити всі необхідні документи, однак виготовляли їх довго, використовуючи цей час на перевірку кандидаток щодо контактів із поліцією². До того ж, існує проблема мови країни, де вчинюється кожен з етапів злочину. Так, для здійснення вербування, безумовно, необхідно добре володіти мовою майбутньої жертви з метою її переконання, здійснення погроз, шантажу, інших дій, спрямованих на вербування.

За результатами проведеного нами дослідження, більшість організованих груп (91,1%) мають просту структуру (організатор / керівник – виконавці). Складну структуру групи, тобто з чіткою диференціацією і спеціалізацією виконавців, а також керівників двох та більше ланок (керівник групи – організатор злочину – керівники «підрозділів» групи та ін.) мали 8,9% організованих груп. Цей показник корелює з кількістю складу учасників – практично всі групи зі складною структурою мали у своєму складі більше 6 осіб.

Ускладнює проблему виявлення й розслідування цієї групи злочинів і високий рівень латентності, яка, на нашу думку, викликана, серед інших, двома основними причинами:

1) при вчиненні торгівлі людьми злочинці ставлять одним із завдань збереження організованої групи і не притягнення до кримінальної від-

¹ Орловская Н.А. К вопросу о противодействии торговле людьми (на примере Одесского региона) / Н.А.Орловская [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inter.criminology.org.ua>.

² Скрипник О.В. У рабство... на легальних підставах / О.В. Скрипник // Бюлетень з обміну досвідом роботи [наук.-практ. видання]. – № 168. – 2007. – С.43-46.

повідальності її окремих членів. Як наслідок – значний рівень підготовленості та конспіративності їх дій;

2) замала кількість матеріальних слідів злочину, які однозначно свідчили б про характер посягання та осіб, що його скоїли.

Отже, торгівля людьми на сьогодні є одним зі злочинів із високим рівнем латентності, які важко виявляються, що потребує від науковців розробки і удосконалення практичних рекомендацій на основі узагальнення практичного досвіду різних регіонів країни.

У кримінологічному сенсі ролі в організованій групі чітко розподіляються відповідно до законодавчо визначеної схеми, і вони ж виступають основними структурними елементами злочинної групи торгівців людьми, до яких у правовій літературі відносять такі: організатор (бос, керівник); вербувальники; зв'язкові, або «диспетчери»¹; посередники або «жокеї»², закордонні «покупці» чи сутенери (займаються безпосереднім «працевлаштуванням» отриманих жінок)³, або «хазяїн» чи «хазяйка»⁴.

Додатково кримінологи виділяють ролі: повій, бойовиків-охоронців, водіїв, спостерігачів, орендодавців та доглядачів цих приміщень⁵, а також покровителів (осіб, які забезпечують так званий «дах» або захист від державних та правоохоронних структур)⁶. Окрему групу пособників становлять фотографи, які виготовляють фотознімки для закордонних паспортів та інших документів, портфоліо знайдених для продажу жінок, що використовуються для показу іноземним покупцям; а також «провідники», які займаються незаконним переміщенням жінок через

¹ Овчинский В.С. Основы борьбы с организованной преступностью [монография] / Овчинский В.С., Эминов В.Е., Яблоков Н.П. – М.: ИНФРА-М, 1996. – С. 202.

² Нелегальна міграція та торгівля жінками у міжнародно-правовому контексті: у 2-х кн. / [ред. Ю. Шемшученко]. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Київський ун-т права, Нац. акад. внутр. справ України, 2001. – Кн. 1. Ч. 2. – С. 642.

³ Пясковський В.В. Методика розслідування торгівлі людьми: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.09 / Пясковський Вадим Валерійович. – К., 2004. – С. 82.

⁴ Корж В.П. Окремі проблеми розслідування злочинів про торгівлю жінками, вчинених організованими транснаціональними групами / В.П.Корж // Право України. – 2001. – № 4. – С. 79.

⁵ Противодействие торговле людьми: Учебное пособие. - А. Бандурка, В.Куц (рук. авт. кол-ва), Е. Левченко и др. / Под общей ред. акад. АПрНУ А. Бандурки. – Харьков: Консум, 2003. – 312 с.; Нелегальна міграція та торгівля жінками у міжнародно-правовому контексті: у 2-х кн. / [ред. Ю. Шемшученко]. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Київський ун-т права, Нац. акад. внутр. справ України, 2001. – Кн. 1. Ч. 2. – 1012 с.

⁶ Глonti Г. Торговля людьми с целью сексуальной эксплуатации: Реалии и Перспективы (криминалогический анализ проституции, порнобизнеса и трэфикинга): [монография] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.traccc.cdn.ge>

державний кордон України (без будь-яких документів)¹. Основні функції зазначених осіб на сьогодні детально розглянуті в кримінології. Вважаємо суттєвою особливістю аналізованої категорії злочинів те, що рольові функції вказаних осіб нерідко змінюються, тобто один учасник групи може здійснювати декілька функцій, а їх перелік не є вичерпним. Ця обставина має бути врахована, адже саме вона впливає на вибір тактичних прийомів під час проведення оперативно-розшукових заходів та слідчих дій у провадженні цієї категорії.

Особа злочинця, як складник криміналістичної характеристики злочинів, вводиться майже всіма вченими-криміналістами. Проте, питання щодо ознак і властивостей особи злочинця, які потрібно досліджувати у межах криміналістичної характеристики, залишається відкритим. Так, В. Лукашевич вказує, що особу злочинця потрібно описувати як соціально-біологічну систему, властивості і ознаки якої відображаються у матеріальному середовищі та використовуються для розкриття і розслідування злочинів. До таких властивостей автор відносить – фізичні, біологічні та соціальні².

Слушною вважаємо думку О. Колесніченка, який зазначав, що до комплексу ознак особи, як елементу криміналістичної характеристики, включаються всі ознаки, які можуть служити визначенню ефективних шляхів і методів встановлення, розшуку та викриття злочинця³. Частина з них має не лише криміналістичне значення (наприклад, попередні судимості), але й є важливими для виявлення злочину (наприклад, хитрощі злочинця). Зміст цього елемента криміналістичної характеристики визначається сукупністю специфічних ознак особи, яка вчиняє злочини даного виду, зокрема, демографічні, окремі моральні, психологічні особливості (наприклад, риси характеру) та ін.

Проаналізувавши наукові підходи до означеної проблеми, вважаємо її неналежно розробленою, оскільки здебільшого особа злочинця аналізується незалежно від її ролі в групі. Враховуючи те, що лідер організованої групи торгівців людьми не завжди є виконавцем злочину, а це

¹ Овчинский В.С. Основы борьбы с организованной преступностью [монография] / Овчинский В.С., Эминов В.Е., Яблоков Н.П. – М.: ИНФРА-М, 1996. – С. 86-87.

² Лукашевич В.Г. Криминалистические аспекты изучения преступных групп: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юр. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; теория оперативно-розыскной деятельности” / В.Г.Лукашевич. – М., 1979. – С. 22.

³ Колесниченко А.Н. Криминалистическая характеристика преступлений / А.Н.Колесниченко // Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / [ред. В.К.Лисиченко]. – К.: Вища шк., 1988. – С. 39.

суттєво ускладнює його виявлення у ході розслідування¹, ми пропонуємо розподілити учасників груп на дві – «керівники» та «виконавці». До групи «керівників» відносимо організатора групи, лідера групи (керівник групи), організатора злочину, а також замовника або покупця, котрий у подальшому експлуатуватиме жертву (14,3% осіб).

Керівник ОЗГ (Курсив наш. – Д.С.) є одночасно і її лідером. Лідером, особливо у групі, створеній за принципом особистих знайомств у побуті є той член злочинної групи, який для інших її учасників завжди був керівником (спільне навчання, робота та ін.).

Лідери розробляють спеціальні плани захисту від викриття, відпрацьовують тактику поведінки учасників групи у випадку її провалу. За необхідності вони налагоджують зв'язки з працівниками правоохоронних органів, які або самі беруть участь у вчиненні злочину, або прикривають діяльність злочинної групи різноманітними способами. В окремих випадках організаторські функції можуть сполучатися з виконавчими, тобто він може брати безпосередню участь у вчиненні злочину².

Виконавці в організованій групі (85,7% осіб) торгівців людьми, як правило, займаються підшукуванням майбутніх потерпілих (вербувальники), їх транспортуванням, прийомом за місцем постійного чи тимчасового призначення, забезпечують спостереження та прикриття безпосередніх виконавців у процесі вчинення злочину, охороняють завербованих або ж тих, кого експлуатують, орендою квартир. У зв'язку з цим, пропонуємо досліджувати особу «керівників» та «виконавців» організованих злочинних груп окремо³.

У більш ніж половині випадків з'ясувати особу «керівників» не вдається. Проте, в одній групі може бути від 1 до 5 учасників, які представляють «керівний» склад – лідер (керівник), організатор злочину, організатор групи, замовник (замовники), та ін. Так, безпосередньо відомості про «керівний склад» групи містили лише 42,2% проваджень. Це свідчить про те, що тактика виявлення керівників на сьогодні залишається найбільш слабкою ланкою у розслідуванні торгівлі людьми.

Проаналізувавши попередні дослідження цього питання ми встановили, що за віковою структурою торгівців-учасників ОГ меншість представлена особами, молодшими 18 років і старшими 55 років. Переважна

¹ Быков В.М. Проблемы расследования групповых преступлений: дисс. ...д. юр. наук: 12.00.09 / Быков Виктор Михайлович. – М., 1992. – С. 107.

² Быков В.М. Проблемы расследования групповых преступлений: дисс. ...д. юр. наук: 12.00.09 / Быков Виктор Михайлович. – М., 1992. – С. 107.

³ Санакоєв Д.Б. Організована група в структурі криміналістичної характеристики торгівлі людьми / Д.Б.Санакоєв // Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС. – 2008. – № 3. – С.217-224.

кількість учасників організованих груп представлена особами від 35 до 45 років (70%). Це свідчить про те, що торгівля людьми вчинюється, як правило, сформованими особистостями, тобто найбільш небезпечним, із кримінологічних позицій, контингентом.

За рівнем освіти торгівці людьми, які беруть участь в організованій групі, мають досить високий рівень: 34,9% мали вищу та незакінчену вищу освіту, ще 20,6% – середню спеціальну, а 41,3% – середню базову. Особи з незакінченою середньою освітою склали лише 3,2% (*Тут і далі рівні освіти вказані згідно записів у протоколах слідчих дій. – Д.С.*).

За соціальним статусом учасників ОГ, як найбільш небезпечні категорії злочинців, нами виокремлено представників комерційних та силових структур (співробітники туристичних, рекламних відділів, фірм з працевлаштування, підрозділів охорони), а також співробітників правоохоронних органів. Структура учасників виглядає так: 67,5% учасників не мають визначеного виду діяльності; 15,1% – зайняті у комерційних структурах; 16,6% – мають робочі спеціальності; 0,8% учасників злочинних груп працюють у правоохоронних органах. За сімейним станом злочинці переважно не одружені (77%), більшість – раніше не засуджені (85,7%).

Проаналізувавши зазначених осіб за групами «керівників» та «виконавців» ми встановили, що учасники організованих груп торгівців людьми суттєво різняться між собою.

Так, серед представників групи «керівників» переважна більшість – чоловіки (72,2%). Середній вік цієї групи значно більший, ніж у загальній частці учасників (більше половини керівників представлені особами старшими за 35 років – 55,6%, а 20% з них – старше 55 років). Більшість керівників організованих груп (значно більше, ніж в загальній частці злочинців) мають вищу або незакінчену вищу освіту (77,8%), працюють у комерційних структурах (38,9%), мають сім'ю (44,4%) та раніше не засуджені 88,9%.

Серед групи «виконавців» чоловіків 54,7%, жінок – 45,3%. Середній вік «виконавців» – 25-35 років (70,3%), із середньою освітою (66,6%), не одружені (не заміжні) (81,5%), без певного виду занять (52,7%), раніше не засуджені (77,7%).

Вивчення кримінальних проваджень показало, що організовані групи торгівців людьми, як правило, функціонували не менше 6 місяців (17,7%), а найбільш небезпечні з них діяли протягом 2-3 років (35,6%). Специфічною особливістю ОЗГ у сфері торгівлі людьми є те, що практично всі вивчені ОГ (97,7%) спеціалізувались виключно на даному виді злочину.

Отже, злочинна діяльність із часом перетворюється фактично на

спосіб життя учасників групи, безкарність сприяє вчиненню дедалі більш тяжких злочинів, зокрема вбивств непокірливих жертв.

Встановлено, що у злочинних групах, які вчиняють торгівлю людьми, як правило, виникає свій психологічний мікроклімат, який характеризується дотриманням системи певних неписаних правил щодо дисципліни, субординації та ґрунтується на відносинах, які склалися між членами групи (шлюбні, родинні, симпатії, антипатії, страху, відданості)¹.

Особа потерпілого в правовій науці розглядається у різних аспектах, переважно з позицій кримінального права, процесу та кримінології. Сучасних криміналістів цікавлять відомості про потерпілого як особу, біологічний організм, його спосіб життя, зв'язки й відносини з оточуючими, підозрюваним (обвинуваченим), його поведінка до, під час, і після вчинення злочину. Відомості про жертву, тобто, як вважають деякі науковці, «типові віктимологічні компоненти кримінальних ситуацій»², включаються як елемент до змісту криміналістичної характеристики окремого виду злочинів. Вони використовуються у методиці розслідування окремих видів злочинів для побудови версій, планування розслідування, встановлення злочинця, а також тих обставин, що стосуються потерпілого та сприяли вчиненню злочину.

Велика увага, що приділялася особі потерпілого в дослідженнях криміналістів, сприяла накопиченню теоретичних та емпіричних знань і створила «необхідні передумови для об'єднання цих знань у якісно нову систему теоретичних і практичних положень, що утворюють цілісне криміналістичне вчення про жертву»³.

Наприкінці 70-х років у криміналістиці виникає новий науковий напрям, що іменується «криміналістичною віктимологією», метою якого є оптимізація процесу розкриття злочинів на основі даних про потерпілого. Цій проблемі присвячено роботи таких криміналістів, як В. Вандишев, В. Коновалов, Є. Центров⁴ та ін.

Використання даних про особу потерпілого може сприяти форму-

¹ Быков В.М. Тактика выявления организаторов преступных групп / В.М.Быков // Следователь. – 1997. – № 3. – С. 14-17.

² Васильев А.Н. Предмет, система и теоретические основы криминалистики / А.Н.Васильев, Н.П.Яблоков. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – С. 129.

³ Центров Е.Е. Криминалистическое учение о потерпевшем / Центров Е.Е. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988. – С. 10.

⁴ Вандышев В.В. Изучение личности потерпевшего в процессе расследования: [учеб. пособие] / Вандышев В.В. – Л.: ВПУ МВД СССР, 1989. – 92 с.; Коновалов В.П. Изучение потерпевших с целью совершенствования профилактики правонарушений / Коновалов В.П. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1982. – 72 с.; Центров Е.Е. Криминалистическое учение о потерпевшем / Центров Е.Е. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988. – 160 с.

ванню версій про особу злочинця, встановленню його взаємозв'язків із потерпілим до, під час, та після вчинення посягання¹.

Криміналістичні відомості про особу потерпілого мають принципово важливе значення для побудови версій щодо способу вчинення торгівлі людьми, адже злочинець завжди враховує особистісні якості майбутньої жертви, спосіб її життя, матеріальних статків, соціальних потреб. Нарешті, відомості про потерпілих можуть сприяти розробці заходів профілактики торгівлі людьми.

Проаналізувавши досвід роботи правоохоронних органів та неурядових організацій із надання допомоги потерпілим від торгівлі людьми² нами зроблено певне узагальнення щодо громадян, які потрапляють під контроль торговців людьми, та розподілено їх на такі категорії:

а) виїхали за кордон за власним бажанням з метою працевлаштування, і здогадувалися, що будуть займатися проституцією;

б) виїхали за кордон за власним бажанням, з надією працевлаштуватися у сфері послуг або розваг тощо;

в) виїхали за кордон за власним бажанням, але, будучи обманутими ще на території України, надалі стали жертвами торговців людьми, потрапивши в кабальні умови праці та життя;

г) які стали жертвами торгівлі людьми на території своєї країни і були вивезені за кордон проти своєї волі, шляхом залякування тощо.

За результатами проведеного нами дослідження в абсолютній більшості випадків потерпілими є особи жіночої статі (100% вивчених проваджень) віком від 14 до 25 років (96,5%), що відповідає періоду найбільшої зовнішньої привабливості. Неповнолітні стали жертвами торгівлі людьми у 7,7% проваджень, а особи від 18 до 25 років – у 88,8%.

За рівнем освіти в структурі потерпілих суттєвих особливостей або закономірностей не виявлено, середню базову та середню-спеціальну освіту мали 79,5% потерпілих, вищу – 11,8%. У переважній більшості потерпілі були не заміжні (розлучені) (89,7%).

Певні особливості спостерігаються під час аналізу виду занять жертв торгівлі людьми. Як показало проведене нами дослідження, більшість жертв взагалі ніде не працювали (67,7%), мали низькооплачувану робо-

¹ Центров Е.Е. Криминалистическое учение о потерпевшем / Центров Е.Е. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988. – С. 40.

² Трудова міграція та протидія торгівлі людьми: законодавчі та нормативні акти [Електронний ресурс] / О.М.Бандурка, К.Б.Левченко. – К.: Вид-во Міжнародного жіночого правозахисного центру “Ла Страда-Україна”, 2006. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. – Систем. вимоги: Pentium; 32 Mb RAM; CD-ROM Windows 98/2000/XP. – Назва з контейнера.

ту не за спеціальністю (4,6%) або раніше працювали у сфері надання сексуальних послуг (26,7%). Особи, які навчаються у середніх, середніх-спеціальних закладах склали 7.7%, що корелює з рівнем неповнолітніх жертв торгівлі людьми. Як видно з представлених даних, переважну більшість потерпілих можна віднести до осіб із низьким матеріальним статком та таких, які потребують працевлаштування. Більшість жертв даного злочину перебували у постійному пошуку роботи, бралися за будь-який оплачуваний вид діяльності не за спеціальністю, тощо.

Отже, вивчення криміналістичної характеристики торгівлі людьми показало, що вчинення цієї групи злочинів організованими групами має суттєві особливості, що, в свою чергу, вимагає розробки особливих методів їх виявлення та розслідування.

1.2. Способи вчинення та приховання, «слідова картина»

Найважливішим і визначальним елементом криміналістичної характеристики будь-якого злочину є сукупність даних, що характеризують способи його підготовки, вчинення та приховування.

Вказані способи є об'єктом вивчення низки наук: кримінального права та процесу, кримінології, криміналістики тощо. Кримінально-правове поняття способу, що розробляється на основі кримінального закону, є базовим для інших наук¹.

Аналіз способу вчинення злочину дає значний об'єм криміналістично значущої інформації, визначає характеристику його подій, впливає на наслідки, в багатьох випадках визначає основні шляхи та напрямки розслідування².

На думку Р. Белкіна, спосіб «має вирішальне значення для висування як загальних, так і приватних версій, впливає на визначення напрямків розслідування та вирішення інших питань»³. А. Кустов вважає, що «спосіб вчинення злочину в криміналістичному сенсі можна визначити, як обумовлену різноманітними об'єктивними і суб'єктивними факторами систему продуманих та взаємопов'язаних дій злочинця з підготовки,

¹ Панов Н.И. Уголовно-правовое значение способа совершения преступления: [учебное пособие] / Панов Н.И. – Х.: Изд-во Харьк. юрид. ин-та, 1984. – С. 5-20.

² Колесниченко А.Н. Криминалистическая характеристика преступлений: [учеб. пособие] / А.Н.Колесниченко, В.Е.Коновалова. – Х.: Харьк. юрид. ин-т, 1985. – 93 с.; Матусовский Г.А. Методика расследования хищений: [учеб. пособие] / Матусовский Г.А. – К.: УМК ВО, 1988. – 88 с.

³ Белкин Р.С. Курс советской криминалистики: в 3 т. / Белкин Р.С. – М.: Изд-во Академии МВД СССР, 1979. – Т. 3. – С. 178.

безпосереднього вчинення та приховання злочину, спрямованих на досягнення злочинного результату»¹. Г. Зуйков розглядає спосіб вчинення злочину як систему дій з підготовки, вчинення і приховання злочину, детермінованих умовами зовнішнього середовища та психофізіологічними властивостями особи, здатних бути пов'язаними з вибірковим використанням відповідних знарядь або засобів та умов місця і часу².

Значення встановлення способу вчинення злочину у провадженнях за торгівлею людьми визначається важливістю завдань з його розслідування, доказами і доказуванням у кримінальному провадженні (ст. 84 КПК України), вірної кваліфікації злочину, з'ясування обтяжуючих обставин, зокрема якщо спосіб пов'язаний з участю в торгівлі людьми організованої групи (ст. 28 і ч. 3 ст. 149 КК України).

Отже, відносно торгівлі людьми *спосіб вчинення* – це детермінована система дій торгівців людьми з підготовки, вчинення та приховання злочину, спрямованих на досягнення злочинного результату.

У нашому дослідженні виділяємо етапи торгівлі людьми, вчиненої ОГ, адже кожен із них окремо та їх співставлення визначають розробку та вибір прийомів, засобів та методів, направлених не лише на припинення та розслідування, а і попередження подібних злочинів. Знання та розуміння етапів вчинення цього злочину і механізму їх взаємодії дозволяють встановити обставини скоєння, коло причетних до цього осіб, сліди, що залишилися і т.д. Отже, особливості виявлення, припинення та розслідування розглядуваного злочину безпосередньо пов'язані з механізмом його вчинення на різних етапах.

У монографічному дослідженні В. Пяковського запропоновано декілька взаємопов'язаних етапів злочинної діяльності та їх ретельне планування, обов'язковими елементами якого визначено такі:

1) створення фірм, які, прикриваючись підприємницькою або спонсорською діяльністю, вербують та вивозять за кордон жінок під приводом працевлаштування;

2) встановлення корумпованих зв'язків з посадовими особами, які займаються оформленням та видачею документів, необхідних для виїзду за кордон;

¹ Кустов А.М. Криминалистическое учение о механизме преступления : автореф. дис. на соискание уч. степени д.юр.наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; теория оперативно-розыскной деятельности” / А.М.Кустов. – М., 1997. – С. 22.

² Зуйков Г.Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления : автореф. дис. на соискание уч. степени д.юр.наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; теория оперативно-розыскной деятельности” / Г.Г.Зуйков. – М., 1970. – С. 10.

- 3) підшукування поза межами України за участю іноземних громадян «ринків збуту» для продажу потерпілих з метою їх подальшої сексуальної експлуатації;
- 4) підшукування та вербування осіб, які можуть бути використані для продажу з метою сексуальної експлуатації;
- 5) добір способів для переміщення потерпілих через державний кордон України, як законного, так і незаконного;
- 6) примушування жінок до заняття проституцією та контроль над ними після прибуття в країну призначення;
- 7) обирання способу оплати та перевезення грошей за поставлених осіб¹.

На наш погляд, автором не зовсім точно визначено етапи. Дійсно, дослідник визначив майже всі дії як складові етапу планування, зокрема, передбачені пунктами 1-5, проте інші дії не виокремлено у етапи безпосередньо злочинної діяльності.

Ми поділяємо позицію В. Куца та А. Орлеана щодо етапності торгівлі людьми², які запропонували такі етапи, притаманні ОГ: 1) планування та підготовка до злочину; 2) вербування особи; 3) переміщення потерпілої особи; 4) передача-одержання особи; 5) переховування та експлуатація потерпілої особи.

При цьому, можливою є ситуація наявності лише одного з трьох перших етапів, наприклад, вербування вчинюється особою, яка сама здійснює експлуатацію. Далі розглянемо кожен з етапів більш конкретно.

1. *Планування та підготовка до злочину* виражається в тому, що вчиненню цього злочину передують виникнення наміру, оцінка наявних можливостей щодо його реалізації та перша стадія вчинення злочину – готування. У процесі готування відбувається підшукування учасників, змова на вчинення злочину, а також інше умисне створення умов для вчинення торгівлі людьми (наприклад, створення фіктивної туристичної фірми, агенції з працевлаштування, шлюбного агентства, встановлення контактів з можливими закордонними «покупцями» тощо). У 4,4% випадків цей етап складав від 1 до 2 тижнів, ще у 13,3% випадків – 3-4 тижні, у 42,2% вивчених проваджень – від 1 до 3 місяців, у 40,1% від 3 місяців і більше.

Зі способів підготовки, що найбільш часто використовуються, назовемо такі: створення фірми для прикриття злочинної діяльності (26,6%

¹ Пясковський В.В. Методика розслідування торгівлі людьми: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Пясковський Вадим Валерійович. – К., 2004. – С. 39.

² Куц В.М. Прокурорські засоби протидії торгівлі людьми: науково-практичний посібник / В.М.Куц, А.М.Орлеан. – К.: Варта, 2007. – 168 с.

проваджень), налагодження зв'язків з потенційним покупцем (покупцями) (75,5%), вибір жертви та знайомство з нею (100%), попереднє вивчення шляхом «співбесід» звичок, слабких місць, особливостей характеру жертви тощо (53,3%).

Досить рідко зустрічаються такі способи як оренда приміщення для утримування жертви (6,6%), підбір співучасників злочину (20%). До інших способів підготовки (11,1%) відносимо підготовку підроблених особистих документів, документів щодо діяльності фірми з працевлаштування та ін. Ці види підготовки зустрічаються досить рідко лише тому, що, зазвичай, вони готуються злочинцями заздалегідь, а підроблені документи на конкретну особу готуються безпосередньо за наявності останньої.

На цих підставах нами визначено такі особливості підготовки до торгівлі людьми, що вчинюється організованими групами:

а) підготовка до злочину частіше за все займає тривалий період часу – від 1 до 3 місяців, і навіть більше;

б) організовані групи доволі часто ведуть спостереження за жертвою до, і після вербування;

в) дещо менше зустрічаються такі способи підготовки, як оренда приміщення для жертви, підшукування співучасників. Найчастіше використовуються власні або орендовані приміщення, проте вже на етапі після вербування і, як правило, має місце добровільна згода жертви на тимчасове її перебування у певному місці;

г) доволі рідко ведеться пошук і підбір співучасників злочину, що зумовлено стійкістю організації груп, згуртованістю їхніх дій, високим рівнем підготовки при вчиненні групових злочинів, у результаті чого відпадає необхідність пошуку нових співучасників для вчинення конкретного злочину. У цьому не малу роль відіграють сімейні, родинні стосунки учасників. Нові співучасники, найчастіше, наймаються як фотографи, водії, або люди, що мають зв'язки у правоохоронних органах тощо.

2. *Вербування* використовувалось у абсолютній більшості вивчених нами кримінальних проваджень (100%). У контексті торгівлі людьми вербування має кримінальний характер, оскільки здійснюється з метою примусу й експлуатації. При цьому людей можуть вивозити за кордон або перевозити в інші райони країни проживання. Характерною рисою вербування є обман або зловживання довірою. Процес вербування не обов'язково здійснюється до виїзду за кордон чи в інший регіон. Іноді люди стають об'єктами вербування, перебуваючи вже за кордоном. При цьому злочинцями застосовуються різні прийоми, серед яких: переконання; посилення емоційної реакції (честолюбство, самоствердження,

романтичні почуття та ін., формування й розвиток реакції); шантаж; підкуп; погроза фізичного впливу; зомбування; застосування особливих прийомів і засобів (наркотики, медикаменти та ін.)¹. Аналіз кримінальних проваджень показав, що на сьогодні в Україні більш поширеними прийомами вербування є переконання (95,5%), шантаж із застосуванням насильства чи погроз його застосування (75,5%) та підкуп (83%).

Особливістю вербування у контексті торгівлі людьми є обман, наприклад, щодо країни призначення, виду та умов праці, проживання, розміру заробітної плати тощо. Саме задля цього використовується прийом *переконання*, визначальну роль в якому відводиться вербувальниці-жінці. Вона на власному прикладі має змогу переконати майбутню жертву про необхідність пропонованого працевлаштування, зокрема – у сфері надання сексуальних послуг. Зважаючи на те, що потерпілі особи не можуть реалізувати себе в Україні, подібні аргументи діють на них досить влучно. Для вербування з метою ж трудової експлуатації злочинці все частіше використовують можливості Інтернету. Зокрема, вербування відбувається шляхом створення спеціалізованих сайтів, відповідних груп у соціальних мережах, прямого контакту на сайтах знайомств, розміщення оголошень про працевлаштування тощо.

Шантаж найчастіше застосовують у разі примусу до проституції або використання в порнографії, тобто тоді, коли дії, вчинювані потерпілою, можуть бути засуджені суспільством. Також застосовуються демонстративні побої, згвалтування, при цьому все це фотографується, застосовуються погрози розголосити ці дані в місці проживання жертви, відправити знімки її родичам². Під шантажем мається на увазі психічне насильство, що полягає у погрозі розголосити відомості, які потерпілий чи його близькі бажають зберегти у таємниці³. До таких відомостей відносять будь-які дані, що можуть стосуватися поведінки потерпілого чи його родичів, інших обставин, до яких вони були причетні⁴.

Підкуп, вочевидь, насправді є залученням жертви у боргову кабалу та поєднується, як правило, з переконанням. Механізм боргової кабали

¹ Вилкс А. Торговля людьми и их органами: криминологические, политические и социальные аспекты проблемы. Взгляд на криминальные реалии XXI века / А.Вилкс; пер. с англ. Л.Тэсс. – Рига, 2005. – С. 44.

² Ахтирська Н.М. Проблеми боротьби з викраденням людей та торгівлею “живим товаром”/ Н.М.Ахтирська // Актуальні проблеми політики: [зб.наук. праць]. – Одеса, 2004. – № 21. – С.16-22.

³ Куц В.М. Прокурорські засоби протидії торгівлі людьми: науково-практичний посібник / В.М.Куц, А.М.Орлеан. – К.: Варта, 2007. – С. 33.

⁴ Зінченко І.О. Про поняття шантажу в кримінальному праві / І.О.Зінченко, І.В.Самощенко // Кримінальне право України. – 2006. – № 9. – С.3-8.

формується ще на території країни походження в процесі вербування. Здебільшого, люди, які мають бажання виїхати за кордон із метою працевлаштування, не мають коштів на оформлення відповідних документів та придбання квитків. Тому вербувальник надає їм таку можливість «в кредит», для того, щоб після працевлаштування вони протягом найближчого часу повернули борг. На ці витрати часто встановлюють надмірні та кумулятивні відсоткові ставки, потім додають вимоги оплатувати часто завищені суми за житло й транспортні витрати, що нескінченно збільшує борг. Зрештою, боргова кабала є одним з методів контролю над жертвою¹.

Дослідження, проведені протягом останніх років, дали підстави для висновку про те, що найпоширеніші шляхи (методи) вербування в Україні такі:

- оголошення у друкованих (газети, журнали) та електронних засобах масової інформації (мережа Інтернет);
- агенції, що пропонують подорожі, роботу чи навчання за кордоном;
- особисті зв'язки (через неформальні мережі сімей, друзів та знайомих);
- модельні комерційні структури, що організують та проводять конкурси «Міс року», фотомоделей;
- шлюбні агентства, фіктивне одруження або шлюб за домовленістю;
- окремі вербувальники, які шукають необхідних осіб у барах, кафе, клубах, на дискотеках тощо;
- кінокомпанії, що під виглядом кіноспроб та зйомок фільму за кордоном можуть вивезти потерпілих із країни, де їх завербовано;
- недержавні освітні заклади, що практикують проведення своїх семінарів у різних регіонах, у тому числі й за кордоном;
- релігійні організації сектантського типу тощо².

Вивчення нами цього питання показало, що найбільш розповсюдженими способами вербування у провадженнях за торгівлею людьми, вчиненої ОГ, є такі:

¹ Вилкс А. Торговля людьми и их органами: криминологические, политические и социальные аспекты проблемы. Взгляд на криминальные реалии XXI века / А.Вилкс; пер. с англ. Л.Тэсс. – Рига, 2005. – С. 47.

² Протидія організованим злочинностям у сфері торгівлі людьми / [Батиргареева В.С., Борисов В.І., Гармаш Д.О. та ін.]; за заг. ред. В.І.Борисова та Н.О.Гуторовой. – Х.: Одісей, 2005. – С. 82-85; Корж В.П. Окремі проблеми розслідування злочинів про торгівлю жінками, вчинених організованими транснаціональними групами / В.П.Корж // Право України. – 2001. – № 4. – С. 78; Журавлев С.Ю. Торговля людьми: механизм преступной деятельности, методика расследования: [научно-практическое пособие] / С.Ю.Журавлев, А.М.Пигаев. – М.: Юрлитинформ, 2006. – С. 28.

- особисті знайомства, зв'язки (сусіди, друзі, родичі) (51,2%);
- фірми з працевлаштування за кордоном (24,5%);
- шлюбні агентства (8,8%);
- оголошення у друкованих ЗМІ (газети, журнали) (11,1%);
- модельні агентства (4,4%).

Цікавим, проте таким, що не знайшов свого підтвердження у матеріалах вивчених нами кримінальних проваджень є спосіб (метод), зазначений зарубіжним дослідником Г. Глонті, який може стати у нагоді вітчизняним правоохоронцям. Так, з метою легального вивозу завербованих осіб, добувають так звані артистичні або спортивні візи, коли до відомих творчих колективів (ансамблів, груп та ін.) або спортивних команд, які часто виїжджають за кордон, свідомо включають сторонніх осіб. У низці випадків, за сприяння різноманітних чиновників створюються фіктивні творчі об'єднання, єдиною метою яких є отримання легальних віз. Такі афери звичайно вчинюються високоорганізованими групами злочинців, які контролюються «злочинцями у законі» або іншими кримінальними авторитетами¹. Проведені дослідження у цій сфері свідчать про те, що українських жінок вербують також під приводом працевлаштування нянею за системою «au pair»².

Отже, характерною особливістю сучасної торгівлі людьми є те, що характер вербування змінився: вербувальники переважно діють прямо, без використання оголошень – через знайомства, особисті зв'язки. Зрозуміло, що завдяки цьому злочинці намагаються уникнути розголосу своєї діяльності та привернення уваги з боку правоохоронних органів.

Незначний відсоток займає вербування та вивезення молодих дівчат через модельні агентства, проте, вважаємо, отримані результати не відповідають сучасним реаліям через високий рівень латентності та небажання дівчат через погрози звертатися до правоохоронних органів. *Так, громадяниці О. агентство запропонувало попрацювати два тижні за 500 доларів США моделлю у ОАЕ. Моделей обирали за їх портфоліо. Робітники модельного агентства взяли на себе оформлення всіх документів та оплату квитків. Протягом місяця отримали візи та в супроводі співробітників агентства вилетіли до Абу-Дабі, де дівчат передали представникам арабської сторони, які посадили їх в автобус і відвез-*

¹ Глонті Г. Торговля людьми с целью сексуальной эксплуатации: Реалии и Перспективы (криминологический анализ проституции, порнобизнеса и трафикинга): [монография]. – Тбилиси, 2004. – С. 95.

² Казначеев Д.Г. Правові й організаційні основи попередження та розкриття оперативними підрозділами ОВС торгівлі людьми: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 27.00.04 “Оперативно-розшукова діяльність” / Д.Г. Казначеев. – Дніпропетровськ, 2007. – 19 с.

ли на віллу, забрали документи та наказали надавати інтимні послуги. З метою уникнення непокори залякали, що перевезуть до Марокко назавжди. Через два тижні відправили додому, наказавши мовчати про те, що з ними сталося¹.

Вважаємо, що для оперативних підрозділів кримінальної поліції не менш важливою є інформація щодо найбільш розповсюджених сфер діяльності та пропонованих видів робіт. Так, власні дослідження дозволили констатувати, що пропонованими сферами та видами діяльності, що найбільш ефективно використовують злочинці з метою вербування в Україні на сьогодні є: сфера розваг (танцівниці) (53,3%) та сфера обслуговування (офіціантки, покоївки, продавці) (57,7%). Проте, як не дивно, досить високий показник в цьому мають: консумація (31,1%) – послуга, яка полягає у підході стриптизерки після закінчення номеру до столика клієнта й неформальна розмова з ним для того, щоб клієнт зробив якомога більше замовлень і залишив у закладі щонайбільше грошей²; секс-бізнес (37,7%).

Ці показники свідчать про те, що не зважаючи на активну інформаційно-пропагандистську діяльність державних урядових та неурядових організацій із попередження торгівлі людьми, українські жінки продовжують виїжджати за кордон, свідомо погоджуючись надавати сексуальні послуги. Серед такої категорії жінок 26,7% працювали повіями в Україні, тому вербувальники часто прямо пропонують таким особам працевлаштування та високі прибутки за кордоном.

За характером діяльності фірми, які злочинці використовують для вербування людей, фахівці³ поділяють на ті, що: забезпечують отримання легальних туристичних віз, страховок й інших виїзних документів; забезпечують отримання легальних віз та організують нелегальні робочі місця за кордоном; забезпечують підробленими документами або організують нелегальні робочі місця за кордоном; спеціалізуються на торгівлі молодими жінками та забезпечують виїзні документи, транзит і працевлаштування за кордоном; спеціалізуються на шахрайстві, обіцяючи дістати виїзні документи, забезпечити високооплачуваною роботою за кордоном, але не виконують свої зобов'язання.

¹ Арабы забрали у нас все документи! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kpk.org.ua/2008/01/06/zhivojj-tovar-ukrainy-iz-modelej-j-v.html>

² Висвітлення в засобах масової інформації проблеми торгівлі людьми: [посібник для журналістів]. – К.: Інтертехнологія, 2007. – С. 34.

³ Глonti Г. Торговля людьми с целью сексуальной эксплуатации: Реалии и Перспективы (криминологический анализ проституции, порнобизнеса и трафикинга): [монография]. – Тбилиси. – 2004. – С. 94.

Окрім вербування, існують й інші способи контролю над особою, зокрема, викрадення або незаконне позбавлення волі людини, на що потрібно звертати увагу в процесі виявлення цього злочину, адже близько 4% випадків торгівлі людьми вчинялось саме в такий спосіб¹.

3. *Переміщення (перевезення) потерпілої особи.* Після вербування настає етап переміщення (перевезення), який може включати приховування та утримання потерпілих з причини великої кількості стадій у процесі, зокрема початкове утримання і переміщення в межах країни. Жертва може зазнати грубого поводження з нею, фізичного знущання та шкоди під час подорожі².

Безумовно, у ланцюгу торгівлі людьми переміщення є однією з важливих та найбільш ризикованих ланок. Якщо злочинцями оформлено документи, то вони інвестували гроші, і тепер їх основна мета – доставити людину покупцеві або посередникові, тому часто людей супроводжують охоронці.

Відзначаємо, що переміщення за кордон здійснюється різноманітними способами в залежності від того, легально чи ні перевозяться потерпілі. Існує декілька видів переміщення, які нами згруповано за критеріями, пов'язаними з:

- а) відношенням потерпілої особи до її переміщення в іншу країну;
- б) способами перетину потерпілими державного кордону та законністю такого перетину.

Перетин потерпілої особи з метою її експлуатації може відбуватися як за добровільної згоди, так і без неї.

Особливість торгівлі людьми полягає в тому, що їх вербування та переміщення звичайно відбувається на добровільних засадах внаслідок взаємної домовленості, і лише в країні призначення вони стають жертвами насильства та експлуатації. Відзначаємо і той факт, що більшість потерпілих здогадувались про можливі негативні наслідки, проте легковажно розраховували уникнути їх або ж не мали іншого вибору.

Проаналізувавши спеціалізовану літературу з проблем торгівлі людьми, а також на підставі власного дослідження нами визначено декілька способів переміщення залежно від конкретного маршруту потерпілої особи. Так, переміщення може бути здійснено всередині національних

¹ Денисов С.Ф. Вдосконалення законодавства щодо відповідальності за торгівлю жінками / С.Ф.Денисов, П.П.Сердюк // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2000. – Вип.2. – С. 50.

² Навчальний посібник у сфері протидії торгівлі людьми для суддів та прокурорів: ознайомчі матеріали для держав-членів ЄС, асоційованих членів і держав-кандидатів на вступ. – К.: КіМ, 2007. – С. 29.

кордонів України і за їх межами. У першому випадку йдеться про кримінальну експлуатацію в межах державних кордонів країни постійного проживання потерпілої особи.

Спосіб, за допомогою якого здійснюється переміщення потерпілої особи через державні кордони, може бути законним і не законним, про що зазначається у всіх без винятку дослідженнях з цієї тематики.

Як свідчить практика, для забезпечення легального чи нелегального переміщення за кордон нерідко використовуються корумповані зв'язки і так звані покровителі та пособники. Так, більшість фірм, що займаються торгівлею людьми, мають певні зв'язки з посадовими особами, які можуть сприяти переміщенню людини через кордон. Корумповані пособники допомагають у оформленні документів на виїзд або навіть у підробці таких документів. За даними Всесвітньої мережі за виживання, опитані «торгівці живим товаром» говорили, що вони можуть купити підроблені або підправлені паспорти у співробітників Міністерства закордонних справ або у компаній, які мають зв'язки з Інтерполом, для того, щоб змінити ім'я, громадянство чи вік людини, яка переправляється через кордон¹.

Проведене нами дослідження показало, що переважна більшість випадків перетину кордону відбувається легально (88,9% проваджень). Такий показник є цілком зрозумілим, адже здебільшого виїзд здійснюється на добровільних засадах, під певним приводом з працевлаштування, тому жертви не чинять опору. Сприяє реалізації вказаного способу й отримання безвізового режиму з країнами Євросоюзу.

Тому, законний перетин державного кордону здійснюється відповідно до встановлених правил та законодавчих інструкцій, з оформленням всіх необхідних документів. Злочинці використовують закордонні паспорти потерпілих або ж займаються їх оформленням. До цього можуть залучатися корумповані співробітники паспортно-візових служб і працівники цих служб, які не обізнані з кінцевою метою злочинців².

Незаконний перетин державного кордону ми поділили на такі види:

- за фальшованими документами;
- без документів.

Перетин державного кордону за фальшованими документами є на

¹ Колдуэлл Г. Преступление и порабощение: Разоблачение секс-торговли женщинами из стран бывшего СССР: [доклад Всемирной сети за выживание в сотрудничестве с Международной Лигой Прав Человека] / Г.Колдуэлл, С.Гелстер, Н.Стейнзор. – М.: Интер-М, 1997. – С. 52.

² Діяльність органів внутрішніх справ по запобіганню торгівлі людьми: [навч. посібник] / [ред. О.М.Бандурка]. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. – С. 99.

сьогодні менш використовуваним (11,1% проваджень). Для підробки потрібні спеціальні знання, спосіб є вкрай ризикованим, тому злочинці застосовують його лише у випадках вивезення неповнолітніх або раніше депортованих осіб, а також з метою приховування факту виїзду за кордон конкретних осіб¹. У окремих випадках, зокрема у Полтавській області, підроблялися громадянські паспорти, які передавалися корумпованим особам з метою оформлення виїзних документів, або ж використовували схожу зовнішність і вивозили особу, використовуючи чужий закордонний паспорт².

Перетин кордону без документів. За таких обставин жертва стає ще більш уразливою, адже після прибуття до країни призначення вона переходить на нелегальне становище та може бути піддана кримінальній відповідальності за незаконний перетин кордону. Саме цим і користуються у подальшому експлуататори, унеможливаючи наміри жертви на втечу. У процесі вивчення кримінальних проваджень нами не було виявлено подібних фактів, проте на їх наявність вказують результати окремих досліджень, статистичні дані та опитані нами співробітники НП³.

У низці випадків, коли жертву складно прямо вивезти до країни призначення через суворий паспортно-візовий контроль, а суміжний кордон між країною походження та країною призначення відсутній, використовують так зване комбіноване переміщення, коли потерпілу особу легально вивозять до сусідньої країни, а потім через «вікна» у кордонах переправляють вже нелегально до країни призначення. Так, потерпілих спочатку легально потягом доставили до м. Москви, звідти легально – до Єгипту, де автомобілем відвезли до пустелі, нелегально перетнули кордон і вийшли на території Ізраїлю. Вербувальник при цьому супроводжував лише територією України. В Росії, Єгипті та Ізраїлі потерпілих зустрічали кожен раз інші співучасники та займались їх переховуванням та переміщенням⁴.

4. Передача-одержання людини відбуваються, зазвичай, за кордоном. Оплата переданої людини не завжди відбувається на місці. Іноді

¹ Пясковський В.В. Методика розслідування торгівлі людьми: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Пясковський Вадим Валерійович. – К., 2004. – С. 53.

² Кримінальне провадження № 1-26/06: архів Миргородського міськрайсуду Полтавської області.

³ Файер Д.А. Роль органів СБУ в боротьбі з міжнародними ОПГ, займаючимися торгівлею людьми / Д.А.Файер, А.Г.Фіронов // Міжнародний наук.-практ. семінар (Харків, 19-20 вересня 2000 р.) / [ред. В.В.Сташис]. – Х.: “Книжкове видавництво “Лествиця Марії”. – 2002. – С. 69-73.

⁴ Кримінальне провадження № 1-16/06: архів Карлівського районного суду Полтавської області.

процес продажу відбувається у присутності жертви, коли вона сама є свідком грошових розрахунків між покупцем та продавцем. Частіше людей без пояснень передають замовникові, після чого їм стає зрозуміло, роботу якого характеру доведеться виконувати. Окрім того, гроші можуть передаватись через посередників або банківськими розрахунками. Такі факти досить детально описані на шпальтах юридичних друкованих та електронних видань, зокрема, на сторінках офіційного сайту МОМ в Україні¹. Аналіз попередніх та власних досліджень свідчить, що частим способом оплати за «поставлений товар» є використання банківських мереж «Western Union», «Web Money», «Money Gram»².

5. Переховування та експлуатація. На цьому етапі відбувається безпосередньо експлуатація жертви, яка поєднується з її переховуванням. Як свідчать результати проведеного нами дослідження, етап експлуатації відбувається переважно за кордоном (100% вивчених нами кримінальних проваджень), проте, як слушно зазначають В. Куц та А. Орлеан, частішають випадки, коли й Україна стає країною призначення, а тому зазначені нами етапи злочинної діяльності можуть здійснюватися в різних країнах³.

Способи приховання (прикриття). Ще однією характерною рисою торгівлі людьми, вчиненої ОГ, є обов'язкове приховання слідів злочину. Приховання за своїм криміналістичним змістом є перешкоджанням встановленню обставин, доказування яких необхідне для притягнення до кримінальної відповідальності винних у вчиненні злочину.

Найбільш точне визначення прихованню злочину як елементу злочинної діяльності, на наш погляд, дав Р. Белкін, який розумів під ним діяльність, «направлену на перешкоджання розслідуванню шляхом фальсифікації слідів злочину і злочинця та їх носіїв»⁴. З одного боку можна було б критикувати це визначення, адже дії з приховання здійснюються на всіх етапах злочину, а не лише під час розслідування, зокрема на етапі підготовки. Проте з іншого, – їх метою є саме перешкоджання розслідуванню (у тому числі й майбутньому, можливому) як основному джерелу отримання допустимих доказів обвинувачення.

До факторів, що зумовлюють приховання злочинів даного виду, від-

¹ Офіційний сайт Міжнародної організації з міграції в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iom.org.ua>

² Доклад Госдепартаменту США о торговле людьми 2006 г.: Выдержки по странам Евразии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.crime.vl.ru>

³ Куц В.М. Прокурорські засоби протидії торгівлі людьми: науково-практичний посібник / В.М.Куц, А.М.Орлеан. – К.: Варта, 2007. – С. 52.

⁴ Белкин Р.С. Криминалистика: [учебник для средних юридических школ] / Белкин Р.С. – М.: Юрид. лит., 1959. – С. 364.

носяться такі, що детермінують приховання взагалі, описані у праці І. Лузгіна та В. Лаврова, а саме: умисел на приховання, властивості особи злочинця, предмет посягання, місце, час вчинення злочину та ін.¹

Проте, багато з них у контексті торгівлі людьми мають певну специфіку. Серед факторів, що чинять певний вплив на вибір суб'єктами даного виду злочину того чи іншого комплексу прийомів приховання, особливе місце належить мотивам та цілям торгівлі людьми, обставині вчинення злочину.

Ще однією не менш важливою особливістю приховання цієї групи злочинів є те, що при вчиненні торгівлі людьми, зокрема на етапах підготовки, вербування та переміщення, від потерпілих цей факт не приховувався, а приховання його від правоохоронних органів забезпечувалось прийомами впливу на жертву. До того ж, у ході вчинення цього злочину, як правило, особа вербувальника не приховувалась, проте відомості щодо інших учасників ретельно маскувались. Окрім того, через страх настання тяжких наслідків відносно потерпілого чи його близьких родичів, невіри у можливість правоохоронців попередити їх настання, мали місце приховання самого факту злочину з боку потерпілих. Така ситуація властива провадженням, розпочатим на підставі заяв родичів чи знайомих потерпілої особи, коли працівникам поліції доводилось досить ретельно та прискіпливо «підходити» до потерпілого з метою отримання від нього хоча б якої-небудь інформації про злочин (35,5% проваджень).

Більша частина зазначених способів одночасно є і способами вчинення торгівлі людьми, тому нами вони класифіковані залежно від етапу вчинення злочину. Так, на етапі підготовки та вербування до таких способів відносимо створення фірми для прикриття злочинної діяльності, налагодження зв'язків з потенційним покупцем (покупцями), вибір жертви та приховане спостереження за нею, виготовлення фальшованих документів, оренду квартири для подальшого утримання жертви, вибір місця і часу вербування, маскуванню дій під приводом випадкового знайомства у кафе, барі, дискотеці, використання таких послуг туристичних фірм як оформлення виїзних документів за кордон, придбання авіаквитків, доставка пасажирів в аеропорт, на залізничний вокзал тощо. Після прибуття до країни призначення та продажу потерпілої особи покупцеві вона ізолюється від зовнішнього світу та відбувається її сексуальна експлуатація.

«Слідова картина». У криміналістичній характеристиці торгівлі

¹ Лузгин И.М. Способ сокрытия преступления и его криминалистическое значение / И.М.Лузгин, В.П.Лавров. – М.: МФЮЗО Академии МВД СССР, 1980. – С. 120-128.

людьми значну роль відіграє такий її елемент, як типова «слідова картина». Це пояснюється тим, що розслідування найбільш складних проваджень, зокрема і цього виду злочинів, йде «від слідів злочину до з'ясування обставин його вчинення, встановленню злочинця та його дій»¹. Цей термін запропоновано М. Салтевським, який писав, що «слідова картина», в широкому її розумінні, утворена як наслідок вчинення злочину, є одним з елементів криміналістичної характеристики злочинів². Під типовою «слідовою картиною» того чи іншого виду злочинів, у тому числі торгівлі людьми, розуміємо сукупність логічно взаємопов'язаних слідів, які відбивають не лише механізм злочину, а й дії його учасників. Поряд із матеріальними слідами можуть бути ідеальні. Тим самим визначаються ймовірний обсяг, зміст інформації та її можливі джерела, показуються шляхи пошуку слідів у типових ситуаціях вчинення злочинів певних категорій. Безперечно, така теоретично обґрунтована система слідів, що характеризують певну категорію злочинів, є дещо абстрактною: ці сліди теоретично виводяться за їх «повним варіантом», тобто від уявлень про всі гадані дії суб'єкта злочину³. Однак ми вважаємо, що саме таке розуміння істотно полегшує можливість пізнання події злочину в кожному випадку і дозволяє слідчому вже на початку розслідування прогнозувати визначення «слідової картини».

Розглядаючи злочинну діяльність, пов'язану з торгівлею людьми, В. Пясковський виокремлює 4 групи об'єктів криміналістичного дослідження, що зберегли на собі інформацію про подію цього злочину: 1) документи; 2) предмети; 3) електронні носії інформації; 4) пам'ять людей. Автором пропонується розглядати типові «слідові картини» торгівлі людьми в контексті розподілу їх за способами вербування та переміщення потерпілих через державний кордон України, адже саме вони (Способи – Д.С.) обумовлюють найрізноманітніші зв'язки з діяльністю торгівців і відбивають сліди контакту з оточуючими їх об'єктами⁴.

Погоджуючись в цілому з такою позицією, пропонуємо виходити із

¹ Коновалова В.Е. Теоретические проблемы криминалистической характеристики / В.Е.Коновалова, А.Н.Колесниченко // Криминалистическая характеристика преступлений: [сб. науч. тр.]. – М.: ВНИИ ПП, 1984. – С. 17.

² Салтевский М.В. О структуре криминалистической характеристики хулиганства и типичных следственных ситуациях / М.В.Салтевский // Криминалистика и судебная экспертиза. – К.: Вища шк., 1982. – Вып. 25. – С. 14.

³ Гуняев В.А. Содержание и значение криминалистической характеристики преступлений / В.А.Гуняев // Криминалистическая характеристика преступлений: [сб. науч. тр.]. – М.: ВНИИ ПП, 1984. – С. 59.

⁴ Пясковський В.В. Методика розслідування торгівлі людьми: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Пясковський Вадим Валерійович. – К., 2004. – С. 59-60.

запропонованої нами етапності вчинення цього злочину. Так, якщо *етап підготовки та планування* передбачає підшукування учасників, змову на вчинення злочину, доказового значення набуватимуть свідчення, отримані від осіб, які співпрацюють з оперативними підрозділами на засадах добровільності та конфіденційності, гласних і негласних штатних та позаштатних працівників. На ефективність такого співробітництва вказує вже напрацьований досвід роботи вітчизняних правоохоронців, висвітлений, зокрема, на шпальтах спеціальної фахової літератури¹. А тому, залучення осіб до конфіденційного співробітництва сприятиме, на нашу думку, встановленню над злочинцями оперативного контролю, результати якого можуть бути використані як докази у кримінальному провадженні відповідно до ст. ст. 272, 275 КПК України.

У випадку заснування фіктивної туристичної фірми, агенції із працевлаштування, шлюбного агентства, тощо, слідами, які свідчать про підготовку до такої злочинної діяльності можуть бути не лише відсутність певних документів для реєстрації фірми у встановленому порядку, отримання відповідного дозволу (ліцензії) на посередництво у працевлаштуванні або інших видів діяльності², а й їхня наявність, абсолютна достовірність. Сучасні ОГ йдуть шляхом зменшення можливостей виявлення їхньої діяльності, а тому не шкодують сил та засобів для цього, адже основна мета такої діяльності – отримання довгострокових прибутків.

На етапі вербування через фірми з працевлаштування за кордоном, шлюбні або модельні агентства ознаками цієї злочинної діяльності як правило є оголошення у друкованих та електронних ЗМІ, а також по радіо та телебаченню про високооплачувану роботу за кордоном, в яких запрошуються на роботу молоді жінки та дівчата. Під час безпосереднього спілкування із потенційною жертвою їй можуть демонструватись підроблені або справжні установчі документи, що засвідчують легітимність діяльності вказаних фірм, знімаються копії загальногромадянських та закордонних паспортів, укладаються фіктивні трудові угоди або угоди про надання послуг з працевлаштування, складаються анкети для оформлення виїзних документів тощо, які у випадку їх вилучення також можуть бути доказами у кримінальному провадженні.

¹ Працевлаштування за кордоном (за матеріалами УКР УМВС України в Херсонській області) // Бюлетень з обміну досвідом роботи [наук.-практ. видання]. – 2005. – № 158. – С.25-27.

² Противодействие торговле людьми: [учебное пособие] / [Бандурка А.М., Куц В.М. (рук. авт. кол-ва), Левченко Е.Б. и др.]; под ред. А.М. Бандурки. – Х.: Консум, 2003. – С. 83; Пясковський В.В. Методика розслідування торгівлі людьми: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Пясковський Вадим Валерійович. – К., 2004. – С. 60.

Слідами такої злочинної діяльності є всі перераховані документи (ліцензії, анкети, копії та оригінали паспортів, до яких вносяться неправдиві відомості шляхом дописування, переклеювання фотографій та ін.). До того ж, на жорстких дисках комп'ютерів вказаних фірм можуть міститися зразки зазначених документів, а також відомості щодо інших осіб, завербованих злочинцями та дані щодо оплати за їх продаж та ін. В ОЗГ, які мають розгалужену діяльність з надання сексуальних послуг, заводяться спеціальні фотоальбоми із зображеннями дівчат, серед яких клієнт має змогу обрати дівчину за власним смаком¹. Зазначені альбоми, у випадку їх вилучення, також можуть у подальшому бути джерелами доказової інформації.

Етап переміщення на сьогодні характеризується переважно законністю перетину державного кордону України при повному дотриманні пропускних правил, із оформленням всіх необхідних, справжніх документів. За таких обставин це переміщення стає легальним внаслідок формальної відповідності закону. Отже, при переміщенні на законних підставах матеріальними слідами такої діяльності є вилучені у територіальних підрозділах Державної міграційної служби України анкети-заяви та інші документи, які слугували підставою для оформлення та видачі закордонного паспорта, а ідеальними слідами – свідчення співробітників вказаних установ.

Як справедливо зазначає О. Судаков, у випадку перетину кордону на законних підставах злочинці займаються оформленням закордонних паспортів, переважно, за допомогою корумпованих працівників паспортної служби² або через різноманітні туристичні фірми, за запрошенням юридичних чи фізичних осіб³, що, безумовно, значною мірою ускладнює роботу з виявлення та припинення таких злочинів.

У разі переміщення потерпілих за фальшованими закордонними паспортами, найчастіше оформлюються паспорти на знайомих (за їхньою згодою або навіть без їх відомою), інших громадян, чії документи випадково або ні опинилися у володінні ОЗГ (загублені, викрадені тощо)⁴. Поряд із тим, відомості про місце, час, з ким та яким автотранспортом

¹ Козаченко А.В. Незаконная миграция и торговля людьми на юге Украины: уровень распространенности и способы противодействия / А.В.Козаченко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inter.criminology.org.ua>

² Противодействие торговле людьми: [уч. пособ.] / [Бандурка А.М., Куц В.М. (рук. авт. кол-ва), Левченко Е.Б. и др.]; под ред. А.М. Бандурки. – Х.: Консум, 2003. – С. 88.

³ Діяльність органів внутрішніх справ по запобіганню торгівлі людьми: [навч. посібник] / [ред. О.М.Бандурка]. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. – С. 99.

⁴ Противодействие торговле людьми: [учеб. пособ.] / [Бандурка А.М., Куц В.М. (рук. авт. кол-ва), Левченко Е.Б. и др.]; под ред. А.М. Бандурки. – Х.: Консум, 2003. – С. 89.

особи перетинали будь-коли державний кордон України, містяться в Державній прикордонній службі України. Враховуючи той факт, що при оформленні проїзних документів у касах аеропортів, залізничних вокзалів, вказується прізвище пасажирів, відповідні дані залишаються у їхніх електронних базах даних. Власний досвід роботи у слідчих підрозділах дозволяє стверджувати, що вирішального значення в даному випадку набуватиме термін, протягом якого правоохоронні органи звертаються за вказаною інформацією, адже вона має обмежений термін зберігання, після чого підлягає знищенню.

Характерною особливістю виявлення та припинення даного злочину є те, що у 68,8% випадків затримання злочинців провадилося саме на етапі переміщення, в ході якого вилучались такі документи: паспорти потерпілих (закордонні та громадянські) (97,7% проваджень); паспорти перевізників (закордонні), у яких проставлені візи та відмітки про перетин кордонів різних держав (100% випадків); квитки та білети на проїзд (100%); записні книжки (звичайні та електронні) та інші записи (62,2%); мобільні телефони, у пам'яті яких можуть бути анкетні дані, прізвиська, адреси, номери телефонів як спільників і посередників, так і великої кількості жінок, що стали жертвами торгівлі людьми, а також іноземних громадян, банківських рахунків (93%).

На даному етапі доцільним буде використовувати досвід іноземних правоохоронців, які залучають в якості доказів відеозаписи, зафіксовані камерами зовнішнього спостереження, що використовуються різноманітними підприємствами, фірмами, банками, супермаркетами, розважальними закладами, автозаправками та ін.¹ При цьому можуть бути зафіксовані важливі докази на підтвердження переміщення злочинців разом із жертвами, придбання ними різноманітних товарів, продуктів харчування тощо. Враховуючи те, що на сьогодні в Україні подібні технології ще не набули широкого розповсюдження, у вивчених нами матеріалах кримінальних проваджень фактів залучення зазначених записів у якості доказів не виявлено, проте пропонуємо оперативним підрозділам кримінального розшуку, що безпосередньо протидіють торгівлі людьми, взяти це до відома.

«Слідова картина» *етапу передачі* характеризується тим, що окрім свідчень, які виступають ідеальними слідами, в якості матеріальних слідів можуть виступати результати відео- чи звукозапису та фотознімки,

¹ Холмс П. Найкращі зразки міжнародної практики боротьби з торгівлею людьми: Методичні рекомендації для співробітників правоохоронних органів України з питань виявлення, розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми / Холмс П. – К.: МОМ, 2003. – 210 с.

отримані внаслідок проведення ОРЗ чи негласних слідчих (розшукових) дій. До того ж, у випадку використання злочинцями безготівкових форм розрахунків існує можливість витребування у процесуальному порядку необхідних документів від банківських установ. Якщо ж гроші перевозяться злочинцями безпосередньо, доказового значення можуть набувати митні декларації про вивезення та ввезення іноземної валюти на територію України.

У подальшому, під час проведення обшуків та тимчасових вилучень у приміщеннях фіктивних фірм, квартирах злочинців чи в інших приміщеннях, що використовувались ними зі злочинною метою, можуть бути вилучені оригінали чи копії квитанцій на міжнародні поштові відправлення, документи про надходження та одержання грошових переказів тощо. Враховуючи необхідність злочинців постійно підтримувати зв'язок між собою, суттєвого значення набувають дані операторів стільникового зв'язку про вхідні та вихідні дзвінки з телефонів підозрюваних у причетності до злочинної діяльності.

Зважаючи на те, що на *етапі експлуатації* жертви піддаються не лише психологічному, а й фізичному насильству, вони можуть звернутися по медичну допомогу до лікувальних закладів, де залишаються відповідні документи (реєстраційні журнали, амбулаторні картки, історії хвороби тощо), а працівники таких установ можуть надати відомості з приводу таких звернень та процесу лікування.

Що ж стосується місць безпосереднього насильницького утримування потерпілих під час експлуатації (спеціально відведені приміщення розважальних закладів, нічних клубів, приватні готелі, сауни, будинки), то у випадку проведення огляду, обшуку можуть бути вилучені як традиційні сліди, що залишаються людиною (сліди рук, взуття, виділень людського організму, мікрочастинки), так і сліди, що підтверджують свідчення потерпілого про обставини його добровільного або насильницького утримування. До них ми віднесли:

- 1) умови проживання чи експлуатації жертви;
- 2) предмети, притаманні місцю насильницького утримування (провід, липуча стрічка, наручники, шнури тощо);
- 3) сліди крові, сперми, презервативи та інші сліди, характерні для зайняття проституцією (сексуальна експлуатація);
- 4) переносні предмети і речі потерпілих;
- 5) таємні записи, які вели потерпілі, знаки, мітки та ін.;
- 6) облікові записи, комп'ютерна техніка, записні книжки та мобільні телефони підозрюваних, які можуть містити анкетні дані, адреси, номери телефонів великої кількості осіб жіночої статі, а також іноземних

громадян;

7) банківські рахунки, документи про надходження та одержання грошових переказів;

8) безпосередньо грошові суми, інші цінності, альбоми з фотографіями різноманітних жінок або осіб, підозрюваних у торгівлі людьми тощо.

Не менш важливими елементами «слідової картини» у провадженнях за торгівлею людьми можуть бути виявлені аудіо- та відеотехніка, а також носії, на які могли записати зображення потерпілої особи з метою надсилання можливим «клієнтам», зокрема, через мережу Internet. Окрім того, на них можуть бути зафіксовані сцени насильства над потерпілими, катування, а також інформація, що підтверджує зв'язки з особами, які входять до злочинної групи. Ще одним елементом «слідової картини» можуть бути виявлені заборонені до обігу предмети.

З огляду на наведене вважаємо, що знання «слідової картини» торгівлі людьми надає можливість оперативним співробітникам та слідчим висунути типові версії щодо особи злочинця, способів вчинення та приховування цього злочину, а також сприяє виявленню кореляційних зв'язків даного елемента з іншими структурними елементами криміналістичної характеристики торгівлі людьми.

* * *

Під криміналістичною характеристикою торгівлі людьми, вчиненої організованими групами розуміємо модель системи зведених відомостей (знань, інформації) про криміналістично значимі ознаки торгівлі людьми, що відображає закономірні зв'язки між ними, слугує побудові й перевірці слідчих версій, має за мету оптимізацію процесу припинення та розслідування цього злочину та ґрунтується на практиці правоохоронних органів та криміналістичних дослідженнях.

Основними елементами криміналістичної характеристики торгівлі людьми, вчиненої організованими групами є: 1) способи вчинення і приховування, «слідова картина»; 2) особа злочинця (характеристика організованої групи, склад, структура, розподіл ролей та характер зв'язків між членами групи); 3) особа потерпілого.

Розроблено диференційований криміналістичний підхід, на підставі якого виділено і розкрито криміналістично значимі риси «керівників»

(організатора групи, організаторів злочину, безпосередньо керівників ОГ) і «виконавців» (до яких, з криміналістичної точки зору, віднесено охоронців, водіїв, орендарів квартир, вербувальників та інших членів групи – безпосередніх учасників злочину).

Відносно невелика кількість виявлених членів ОГ, що займаються торгівлею людьми, пояснюється тим, що у більшості випадків до кримінальної відповідальності притягаються не всі члени групи, а лише безпосередні виконавці.

Формуючим фактором (ознака, введена нами) більшості ОГ, є близькість місця проживання учасників. Процент злочинних груп, які спеціалізуються виключно на торгівлі людьми – 97,7%. Серед керівників таких груп переважна більшість – чоловіки старше середнього віку, які мають високий рівень освіти та соціальних зв'язків. Виконавці торгівлі людьми представлені переважно молодими людьми, зокрема жінками, не заміжніми або розведеними і часто – безробітні, у більшості зловживають алкоголем та наркотиками.

Отже, знання криміналістичної характеристики торгівлі людьми, вчиненої організованими групами дає підстави висунути конкретні слідчі версії та обрати найбільш оптимальні методи розслідування.

Розділ 2 ВИЯВЛЕННЯ ТА ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

2.1. Виявлення та формування первинної інформації про ознаки злочинної діяльності торгівців людьми

Із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України спрощено процедуру початку кримінального провадження та скорочено строки на розгляд і перевірку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, шляхом відмови від стадії порушення кримінальної справи. Так, згідно ч. 1 ст. 214 КПК України, строки перевірки заяв чи повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення скорочено до 24 годин, а початок кримінального провадження зведено до факту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР, – Д.С.). Порядок прийому та розгляду заяв громадян додатково регламентовано Законом України «Про звернення громадян».

Проте, з метою оптимізації початку кримінально-процесуальних відносин, підвищення оперативності реагування і забезпечення дотримання належного рівня законності під час прийняття, реєстрації та розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, початок кримінального провадження додатково регламентовано низкою підзаконних нормативно-правових актів, серед яких відзначимо передусім такі:

1. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затверджене Наказом Генерального прокурора України № 139 від 06.04.2016 р.¹;

2. Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, затверджена наказом МВС України № 1377 від 06.11.2015 р.²;

3. Інструкція про оперативне інформування в органах і підрозділах

¹ Наказ Генерального прокурора України № 139 від 06.04.2016 р. із змінами і доповненнями, внесеними наказом Генеральної прокуратури України від 22.05.2017 р. № 147 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://zako№2.rada.gov.ua>

² Наказ МВС України № 1377 від 06.11.2015 р. із змінами, внесеними Наказами МВС № 438 від 30.05.2016, № 437 від 22.05.2017 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://zako№2.rada.gov.ua>

внутрішніх справ, внутрішніх військах та навчальних закладах МВС України, затверджена наказом МВС України № 940 від 22.10.2012 р.¹;

4. Інструкція з організації реагування органів внутрішніх справ на повідомлення про кримінальні правопорушення, інші правопорушення, надзвичайні ситуації та інші події, затверджена наказом МВС України № 940 від 22.10.2012 р.¹;

5. Порядок взаємодії між органами внутрішніх справ, закладами охорони здоров'я та прокуратури України при встановленні факту смерті людини, затверджений спільним наказом МВС, МОЗ та Генеральної прокуратури України № 1095/955/119 від 28.11.2012 р.²

Поряд із цим, внесені відповідні зміни й до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», який становить правове підґрунтя для виявлення ознак торгівлі людьми. Також, важливими нормативно-правовими актами у цій сфері є Закони України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», а також відомчі нормативно-правові акти МВС і НП України, інших відомств, що стосуються проблем боротьби з організованою злочинністю, у яких визначаються напрямки діяльності правоохоронних органів.

На практиці, конкретна заява або повідомлення про торгівлю людьми містить певні фактичні дані, що підтверджують існування підстав для початку кримінального провадження. Необхідність проведення додаткової перевірки інформації, яка зафіксована в заяві або повідомленні про торгівлю людьми, може бути зумовлена:

- недостатністю інформації для висновку про наявність ознак торгівлі людьми;
- сумнівами щодо достовірності отриманої інформації про вчинення злочину організованою групою чи особи заявника.

Якісна перевірка заяв і повідомлень та іншої інформації про торгівлю людьми дозволяє законно і своєчасно прийняти рішення за ними, допомагає уникнути помилкового закриття кримінального провадження.

Із метою додаткової перевірки заяв, повідомлень, іншої інформації про торгівлю людьми слідчий, прокурор у межах своєї компетенції використовує процесуальні засоби. Від того, наскільки вірно вони обрані, залежить встановлення достатніх даних, котрі вказують на ознаки цього злочину та причетність до його вчинення організованої групи.

Характерною особливістю етапу виявлення ознак торгівлі людьми

¹ Наказ МВС України № 940 від 22.10.2012 р., із змінами, внесеними наказом МВС № 772 від 12.08.2013 р [Електронний ресурс]. – Режим доступу:// <http://zako№2.rada.gov.ua>

² Спільний наказ МВС, МОЗ та Генеральної прокуратури України № 1095/955/119 від 28.11.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу // <http://zako№2.rada.gov.ua>

під час перевірки заяв і повідомлень про неї є те, що досить складно на цьому етапі однозначно визначитись із кримінально-правовою кваліфікацією, яку необхідно застосовувати. Лишається незрозумілим, чи дійсно в діяннях особи наявні ознаки складу злочину «Торгівля людьми...», або ж мають місце шахрайство, звідництво, організація незаконного перетину державного кордону України. Зрештою, на цьому етапі не завжди існує можливість кваліфікувати торгівлю людьми за тією чи іншою частиною статті 149 КК України. Досить часто наявна часткова характеристика ознак злочину. Переважно відомі лише об'єкт злочину та ознаки об'єктивної сторони або деякі з них¹.

При цьому етап (стадія) реєстрації та розгляду заяви чи повідомлення про торгівлю людьми зазвичай характеризується наявністю невеликої кількості зібраних матеріалів. Максимальну кількість інформації щодо випадків торгівлі людьми можна отримати шляхом допиту потерпілих, окремих громадян та посадових осіб, тимчасового доступу до речей чи документів (ст.ст. 159-166 КПК України), проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст.ст. 246-275 КПК України), які може бути здійснено для перевірки заяви чи повідомлення або іншої первинної інформації у межах кримінального провадження.

На практиці виявлення ознак злочину «торгівля людьми, вчинена організованими групами» відбувається за ініціативи: 1) потерпілої особи; 2) її родичів; 3) третіх осіб; 4) правоохоронців.

За заявою чи повідомленням про злочин слідчий, прокурор зобов'язані невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування (ч. 1 ст. 214 КПК).

1. Заява потерпілої особи може надійти у випадку втечі завербованої чи викраденої особи з місця її утримання або експлуатації. У випадку надходження такої заяви потерпіла особа має бути ретельно допитана щодо всіх обставин викрадення чи вербування, перевезення, купівлі-продажу та використання її праці. Потрібно також провести її судово-медичне освідування з метою виявлення на тілі слідів побоїв, знущань, утримання у зв'язаному стані, згвалтування та ін. Після цього потрібно вирішити питання про розміщення потерпілої особи, передбачити заходи безпеки і щодо заявника, і щодо його родичів. Як свідчить практика розслідування злочинів цієї категорії, суб'єкти злочинної діяльності та пов'язані з ними особи намагаються чинити вплив на потерпілих від торгівлі людьми, а також на їх родичів. Несвоєчасне прийняття заходів

¹ Куц В.М. Прокурорські засоби протидії торгівлі людьми: науково-практичний посібник / В.М.Куц, А.М.Орлеан. – К.: Варта, 2007. – 168 с.

безпеки щодо вказаних осіб призводить до їх контактів зі злочинцями та, відповідно, до відмови таких осіб від даних раніше свідчень вже на стадії досудового розслідування.

Отже, одним із пріоритетних напрямків роботи під час перевірки заяв і повідомлень про торгівлю людьми, є захист прав і законних інтересів потерпілих. Так, відповідно до Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»¹, рішення про застосування заходів безпеки приймається слідчим, прокурором, судом, у яких перебувають кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, у розслідуванні чи судовому розгляді яких брали або беруть участь особи, зазначені у ст. 2 цього Закону, а також органом (підрозділом), що здійснює оперативно-розшукову діяльність, щодо осіб, які брали участь або сприяли виявленню, попередженню, припиненню злочинів.

Згідно ч. 2 ст. 22 вказаного Закону орган, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, одержавши заяву або повідомлення про загрозу безпеці особи, зазначеної у ст. 2 цього Закону, зобов'язані перевірити цю заяву (повідомлення) і в строк не більше трьох діб, а у невідкладних випадках – негайно прийняти рішення про застосування або про відмову у застосуванні заходів безпеки. На своє рішення вони приймають мотивовану постанову чи ухвалу і передають її для виконання органу, на який покладено здійснення заходів безпеки. Ця постанова чи ухвала є обов'язковою для виконання вказаними органами.

Найбільш дієвими заходами забезпечення безпеки потерпілих у провадженнях про торгівлю людьми є забезпечення конфіденційності відомостей про особу, особиста охорона, охорона житла і майна, та в подальшому – закритий судовий розгляд.

2. *Заяви родичів* є проблемними у плані розслідування, особливо на етапі виявлення ознак торгівлі людьми. Основна складність полягає у доказуванні:

- факту контактів потерпілої особи та можливого вербувальника;
- факту перетину потерпілою особою кордону країни проживання, факту виїзду (чи примусового перетину) потерпілої особи у місце експлуатації;
- факту перебування потерпілої особи в іншій країні чи регіоні, куди вона була вивезена після вербування чи викрадення, і місця, де її екс-

¹ Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 51.

плуатували.

При надходженні такої заяви від родичів потрібно точно встановити, де перебуває завербована чи викрадена особа, провести комплекс негласних слідчих (розшукових) дій, отримати фактичні свідчення торгівлі та експлуатації.

Не виключена ситуація, що за заявою родичів про зникнення особи буде розпочато кримінальне провадження із позначкою «умисне вбивство» (ст. 115 КК України) і вся розшукова робота набуде характеру розшуку можливих вбивць, а не викрадачів, вербувальників, перевізників і покупців «живого товару».

Означений напрям розшуку доцільно проводити виключно конфіденційними засобами, адже передчасна демонстрація слідчо-оперативної активності може призвести до витоку інформації та подальшого приховання слідів злочинної діяльності. Наслідки завчасного розголосу розшуку можуть полягати у:

- вбивстві викраденої чи завербованої особи;
- перевезенні потерпілої особи до іншого місця, яке невідоме суб'єкту розслідування;
- згортанні діяльності з вербування, відзиву вербувальників, посередників, та інших дій щодо маскування злочинної діяльності.

3. У практиці розслідування злочинів цієї категорії *заяви про торгівлю людьми можуть надходити від неурядових, громадських організацій*, до яких звертаються потерпілі. Допомога співробітників цих організацій, за такої ситуації, може бути використана для налагодження довірчих стосунків між суб'єктом розслідування і потерпілою особою. Заява громадської організації частково вирішує проблему тимчасового розміщення потерпілої сторони, особливо за відсутності у певному регіоні укриття для жертв, але не виключає застосування правоохоронними органами заходів безпеки щодо потерпілого і співробітників неурядових організацій.

4. Виявлення ознак торгівлі людьми може реалізовуватися і *за ініціативи співробітників правоохоронних органів*, що передбачає проведення ними цілеспрямованих оперативно-розшукових заходів у межах оперативно-розшукових справ.

При проведенні заходів із перевірки отриманої таким шляхом інформації слід враховувати, що вся діяльність з торгівлі людьми поділяється на два відносно самостійних напрямки: частково кримінальна діяльність з торгівлі людьми і повністю злочинна діяльність.

На етапах підготовки, вербування і перевезення виявити ознаки торгівлі людьми практично не можливо, а якщо і виникають сумніви щодо

фіксованих дій, то доказова база злочинної діяльності виявляється досить незначною. Більшість потерпілих від торгівлі людьми не уявляють, що на них очікує у країні призначення. При цьому злочинців можна притягнути до кримінальної відповідальності лише у країні призначення чи у регіоні, де відбувається безпосередня експлуатація людей.

Саме тому, у практиці виявлення, припинення та розслідування злочинів цієї категорії виділяється два загальноприйняті підходи: 1) розслідування на підставі інформації від потерпілої особи чи її родичів; 2) розслідування на підставі даних, отриманих у результаті здійснення оперативно-розшукової діяльності.

Світова практика і наявний вітчизняний досвід попередження, своєчасного виявлення, припинення і розслідування злочинів цієї категорії свідчать, що зібрати докази, що викриватимуть організовані групи торгівців людьми у вчиненні цього виду злочинів, можливо виключно шляхом використання у доказуванні результатів оперативно-розшукової діяльності. А тому, підґрунтя процесів припинення і розслідування аналізованої групи злочинів має складати розвідувальна інформація і грамотне, у межах закону, документування злочинної діяльності торгівців людьми та осіб, які здійснюють ту чи іншу форму експлуатації людини.

Основними напрямками роботи підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність з виявлення ознак механізму торгівлі людьми є:

- 1) аналіз змісту матеріалів перевірок за офіційними заявами про зникнення людини;
- 2) реагування на офіційні заяви потерпілих, їх родичів, представників громадськості про факти торгівлі людьми;
- 3) аналіз рекламної діяльності приватних осіб та організацій з метою виявлення ознак прихованої реклами торгівлі людьми;
- 4) проведення рейдів у нічних клубах та інших місцях можливого укриття чи експлуатації людини.

Основними заходами у практиці виявлення і припинення торгівлі людьми та пов'язаних із нею злочинів, що застосовуються відповідними оперативними підрозділами НП України спільно з оперативними апаратами інших відомств із цією метою є:

- 1) пошук і виявлення первинної інформації, що становить оперативний інтерес із метою попередження торгівлі людьми, що вчинюється ОЗГ;
- 2) перевірка отриманих даних і прийняття на їх основі відповідних рішень про можливість подальшого документування діяльності всіх учасників злочинної групи або, за наявності законних підстав, про початок

кримінального провадження і затримання злочинців;

3) оперативне реагування на повідомлення громадян, посадових осіб та іншу інформацію про планування або підготовку до здійснення торгівлі людьми, а також реалізація оперативно-розшукової інформації про осіб, які вчиняють означені дії, для їх затримання і припинення злочину по «гарячих слідах»;

4) виявлення і знешкодження ОЗГ торгівців людьми та припинення злочинної діяльності їх учасників;

5) внесення, згідно закону, в державні органи, громадські об'єднання і посадовим особам подань про усунення причин та умов, що сприяють вчиненню торгівлі людьми та пов'язаних із нею злочинів, або ж про анулювання ліцензій на право зайняття певними видами діяльності.

Нами встановлено, що на сьогодні найбільш розповсюдженими джерелами первинної інформації про ознаки торгівлі людьми є:

а) рекламні оголошення у ЗМІ (газети, журнали, радіо, телебачення, Інтернет тощо);

б) оголошення про надання сумнівних послуг із забезпечення дозвілля у саунах, масажних кабінетах, салонах, розважальних закладах та ін.;

в) бази даних відділів видачі віз посольств і консульств, а також фірм із надання послуг у галузі туризму, працевлаштування за кордоном, шлюбних агентств, представники зазначених установ, організацій, фірм;

г) відомості Укрбюро «Інтерполу», правоохоронних органів інших держав;

д) оперативно-довідкові, профілактичні та інші види обліків (банки даних) МВС, НП України, Держкомкордону та СБУ;

ж) повідомлення громадських та інших організацій;

з) повідомлення осіб, які конфіденційно співпрацюють із оперативними підрозділами, суб'єктів оперативно-розшукової діяльності;

к) документи, що відображають результат оперативно-розшукових і розвідувально-пошукових заходів та інші службові документи¹.

Під час перевірки отриманих даних і прийняття на їх основі відповідних рішень здійснюються:

1) проведення комплексу заходів, спрямованих на попередження торгівлі людьми; 2) виявлення потерпілих; 3) встановлення осіб, які планують і готують вчинення цього злочину; 4) своєчасне, за доцільності,

¹ Санакоєв Д.Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Санакоєв Дмитро Борисович. – Дн.: ДДУВС, 2009. – 255 с.; Розслідування торгівлі людьми: проблеми теорії та практики : монограф. Д.Б. Санакоєв, М.О. Сергатий. – Дн.: ДДУВС, 2014. – 192 с.

проведення ОРЗ щодо документування злочинної діяльності торгівців людьми та передача відповідних матеріалів уповноваженій особі слідчого підрозділу для прийняття рішення про початок кримінального провадження; 5) затримання осіб, причетних до торгівлі людьми; 6) притягнення винних до кримінальної відповідальності.

Проведене нами дослідження показало, що діяльність торгівців людьми містить у собі декілька етапів, які мають певні ознаки, котрі за чіткої організації роботи можуть бути виявлені оперативними співробітниками¹.

З огляду на те, що Україна є країною-джерелом жінок і дітей для продажу за кордон із метою сексуальної експлуатації, особливо важливим є активне використання ОРЗ/НСРД, спрямованих на виявлення і знешкодження злочинних груп, що займаються організацією сексуальних послуг.

Вивчення практики виявлення, припинення та розслідування злочинів цієї категорії показує, що у процесі оперативної розробки потрібно використовувати відомості, отримані з оперативних джерел, за допомогою оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних, передусім, із втручанням у приватне спілкування.

Проаналізована нами практика протидії організованим групам торгівців людьми показала, що тактика діяльності оперативних підрозділів із виявлення дій щодо планування і підготовки до цих злочинів містить у собі такі заходи: 1) встановлення (пошук) усіх осіб, які планують вчинення торгівлі людьми; 2) виявлення й опитування осіб, обізнаних про злочинну спрямованість кого-небудь зі свого оточення; 3) аналіз оперативних та інших матеріалів про оперативну обстановку на території обслуговування, про плани й протиправну діяльність злочинних груп аналізованого спрямування; 4) взаємодія з органами СБУ, Державної прикордонної служби України, оперативними підрозділами інших суб'єктів оперативно-розшукової діяльності; 5) використання з цією ж метою можливостей інших служб і підрозділів органів внутрішніх справ та ін.

Перелік дій, що можуть бути виконані з метою перевірки заяв, повідомлень, іншої інформації про злочини, закріплено у КПК та Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність». У відповідності з п.1 ч.1 ст.8 вказаного Закону, оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності за наявності передбачених ст. 6 цього Закону підстав надається право опитувати осіб за їх згодою, використовувати їх добровільну допомогу.

¹ Санакоєв Д.Б. Там же. – С.15-25.

Опитування. Одним із основних і поширених засобів перевірки заяв та повідомлень про торгівлю людьми, є відібрання пояснень від окремих громадян чи посадових осіб та витребування документів (п. 4 ч. 1 ст. 8 вказаного Закону). Якісно проведене опитування (або ж допит, у разі внесення інформації до ЄРДР) потерпілих дозволяє отримати первинну доказову інформацію щодо факту викрадення, вербування, перевезення, купівлі-продажу або використання людини. На сьогодні означений метод використовується у межах заведених оперативно-розшукових справ, коли за отриманою оперативним шляхом інформацією складно визначитися із тим, чи є в діях осіб склад злочину, та, відповідно, виникає необхідність у перевірці такої інформації гласними та негласними методами.

На наш погляд, для успішного виконання завдань опитування, із метою отримання достовірних даних про осіб, потерпілих від торгівлі людьми, організаторів секс-бізнесу та місць для розпусти, доцільно застосовувати окремі тактичні прийоми, розроблені у криміналістиці щодо допиту, зокрема О. Баєвим¹, В. Гончаренком², В. Коноваловою³, В. Лукашевичем⁴, В. Шепітьком⁵ та ін. Так, передусім слід визначити: завдання цієї пошукової дії; що вже відомо про обставини, щодо яких буде проводитися опитування; коло осіб, які підлягають опитуванню; намітити план опитування (за потреби); підготувати необхідні технічні засоби. При цьому співробітникам оперативного підрозділу слід заздалегідь враховувати, що отримана за результатами опитування особи в межах оперативно-розшукової справи інформація має стати підґрунтям для прийняття слідчим рішення про початок кримінального провадження саме за ознаками торгівлі людьми, а не іншого злочину. У даному випадку йдеться про перевірку інформації у межах оперативно-розшукової діяльності, або ж одразу під час прийняття заяви потерпілої особи до її реєстрації та внесення до ЄРДР (наприклад у приміщенні громадської організації, із метою отримання згоди на надання свідчень).

¹ Баєв О.Я. Тактика следственных действий: [учеб. пособие] / Баєв О.Я. – Воронеж: МОДЭК, 1995. – 208 с.

² Гончаренко В.Г. Тактика психологічного впливу на попередньому слідстві: [навчальний посібник] / В.Г.Гончаренко, Ф.М.Сокиран. – К.: Українська академія внутрішніх справ, 1994. – 48 с.

³ Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология: [учеб. пособие] / Коновалова В.Е. – Х.: Консум, 1999. – 157 с.

⁴ Лукашевич В.Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий: [учебное пособие] / Лукашевич В.Г. – К.: НИИРИО КВШ МВД СССР им. Ф.С.Дзержинского, 1989. – 88 с.

⁵ Шепітько В.Ю. Допит: науково-практичний посібник / Шепітько В.Ю. – Х.: Крим-Арт, 1998. – 36 с.

Процес отримання пояснень, як і процес отримання свідчень під час допиту – специфічний вид спілкування. У зв'язку з цим, із метою отримання достовірних відомостей і виявлення ознак торгівлі людьми необхідне налагодження психологічного контакту з потерпілим¹. Особливість його застосування при виявленні ознак торгівлі людьми, вчиненої ОЗГ, визначається намаганням отримати правдиву інформацію щодо способів вербування, примусу, відомостей про особу опитуваного. Опитування, за можливості, має проводитись у обстановці, що виключатиме присутність сторонніх осіб (правоохоронців, інших затриманих). У справах досліджуваної категорії є неприпустимим під час бесіди демонструвати своє негативне ставлення щодо характеру діяльності, пов'язаної із заняттям проституцією; висловлювання мають бути коректними, без оціночних, категоричних висловів. Так, отримувати пояснення, наприклад у повій, за можливості слід жінці.

Перед безпосереднім отриманням пояснень, як свідчить наш власний досвід роботи, бажано поспілкуватись з особою, оскільки навіть нетривала розмова дозволить оцінити емоційний стан опитуваної особи, бажання або небажання давати правдиві свідчення, мотиви брехні, особливості усного мовлення, інтелектуального розвитку та ін. Опитування розпочинається традиційно, зі з'ясування автобіографічних даних та ін. Однак, якщо виникають сумніви щодо правдивості викладених фактів, доцільно, спираючись на норми кримінального законодавства, пояснити злочинність дій сутенерів, вербувальників тощо; порядок притягнення до кримінальної відповідальності; процесуальний стан потерпілих, їх права та обов'язки, способи забезпечення їхньої безпеки.

Власне дослідження засвідчило, що ефективним є опитування потерпілої особи за схемою «зворотної хронології». Так, спочатку з'ясовуються час та місце її переховування чи експлуатації, потім особу опитують про шляхи її доставки до цього місця і тих осіб, які були причетні до перевезення. Насамкінець встановлюються країна (регіон, область), процес вербування та причетні до цього особи. Враховуючи, що під час опитування потерпілу особу необхідно детально розпитати щодо особистих, інтимних фактів, вирішального значення набуває форма постановки запитань. А тому, іншим ефективним тактичним прийомом є пропозиція опитуваній особі записати частину своїх свідчень власноруч, із формулюванням уточнюючих запитань за ходом викладу.

Отже, у контексті вчинення торгівлі людьми організованими група-

¹ Весельський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): дис. ...канд. юр. наук: 12.00.09 / Весельський Віктор Казимірович. – К., 1999. – 214 с.

ми, опитування потерпілої від сексуальної експлуатації особи має бути спрямоване на встановлення двох груп обставин: 1) тих, коло яких визначене ст. 91 КПК України; 2) інших обставин, що мають значення для майбутнього провадження.

Так, у першу чергу під час опитування потерпілої особи з'ясуванню підлягають питання щодо способу підготовки та реалізації злочинного задуму, вчинення дій із приховування слідів злочинної діяльності на стадіях: 1) вербування; 2) переміщення; 3) передачі-отримання; 4) переховування-експлуатації. А тому, виникає необхідність у з'ясуванні питань щодо таких складових механізму злочинної діяльності: технології рекламування можливості працевлаштування; процесу вербування; шляхів пошуку приміщення для приховування і експлуатації; способів перевезення жертв торгівлі людьми; підтримання зв'язку між учасниками злочинної групи; способів фінансування реклами, вербування, перевезення і переховування жертв торгівлі людьми; безпосередньої експлуатації.

На підставі узагальнення матеріалів оперативної, слідчої та судової практики, наявних у юридичній літературі пропозиції і рекомендації щодо протидії торгівлі людьми¹, нами систематизовано питання, що підлягають з'ясуванню під час опитування потерпілих від сексуальної експлуатації у провадженнях про торгівлю людьми:

1) де і за яких обставин вони зустріли організаторів їх відправки за кордон чи до іншої області України;

2) з ким ще вони зустрічались з цього приводу, що їм було запропоновано щодо майбутньої роботи, її умов та оплати;

3) чи була домовленість про втягування у проституцію або надання інших послуг сексуального змісту, якщо так – на яких умовах;

4) яка домовленість була досягнута, у тому числі питання оплати послуг посередників із працевлаштування, проїзних квитків і документів тощо;

5) як було вирішено питання про отримання документів для виїзду

¹ Весельський В.К. Торгівля людьми в Україні (Проблеми розслідування): [навчальний посібник] / В.К.Весельський, В.В.Пясковський. – К.: КНТ, 2007. – 168 с.; Журавлев С.Ю. Торговля людьми: механизм преступной деятельности, методика расследования: [научно-практическое пособие] / С.Ю.Журавлев, А.М.Пигаев. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 216 с.; Смирнов Г.К. Методика расследования торговли людьми: проблемы теории и практики: автореф. дис. на соискание уч. степени д.юр.наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; теория оперативно-розыскной деятельности” / Г.К.Смирнов. – М., 2008. – 29 с.; Холмс П. Найкращі зразки міжнародної практики боротьби з торгівлею людьми: Методичні рекомендації для співробітників правоохоронних органів України з питань виявлення, розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми / Холмс П. – К.: МОМ, 2003. – 210 с.

за кордон, хто цим займався (поіменно), якою інформацією по суті можуть володіти ці особи;

б) за яких обставин відбулося переправлення через кордон чи до іншої області, як саме відбувався перетин державного кордону (час, місце, спосіб, інші обставини), хто супроводжував, чи спілкувався супроводжувач зі співробітниками прикордонної служби;

7) що відбувалося після їх прибуття за кордон або до іншої області України – до якого населеного пункту/країни вони прибули, хто їх зустрів, як було вирішено питання з їх роботою (чи одразу їм запропонували зайнятися проституцією або іншою діяльністю, які роз'яснення дав їх новий «хазяїн», чи посилався він на угоду між ним і організатором/організаторами злочину ще до від'їзду жінок до країни призначення);

8) як було вирішено питання з документами і реєстрацією, яка легалізує перебування потерпілих у країні призначення або іншому місці, якими були умови «праці» тощо;

9) чи відмовлялись потерпілі займатися проституцією або надавати послуги сексуального характеру, якщо так, то як їх примусили до цього;

10) чи звертались потерпілі до правоохоронних органів або інших представників влади у країні перебування, до дипломатичного представництва своєї держави, якщо ні – то чому;

11) що їм відомо про членів ОГ, із ким ще вони спілкувались під час вказаних подій (вербувальниками, перевізниками, фотографами, представниками міграційної служби та ін.);

12) що потерпілим відомо про інших осіб (жінок), котрі опинились з ними за кордоном чи іншому місці країни за схожих обставин.

Вказаний перелік питань не є вичерпним і, залежно від обставин конкретного кримінального провадження, ці питання можуть бути деталізовані та доповнені, але з'ясування відповідей на вказані питання дасть можливість слідчому прийняти обґрунтоване рішення про початок кримінального провадження саме за результатами опитування.

Наведення довідок. Кримінальний процесуальний закон не містить вичерпних відомостей про характер матеріалів, які можуть бути витребувані на етапі (стадії) реєстрації та розгляду заяв та повідомлень про злочин. Залежно від особливостей вчиненого суспільно небезпечного діяння, можуть бути витребувані різні матеріали з підприємств, установ, організацій, а також заявників та інших осіб. Як свідчить практика роботи правоохоронних органів, нерідко це письмові документи (акти ревізій, виписки з наказів, характеристики, довідки, накладні тощо). Вимоги осіб та органів, уповноважених вирішувати питання про початок

кримінального провадження, щодо надання необхідних їм матеріалів є обов'язковими для всіх посадових осіб та громадян, окрім випадків, спеціально передбачених законом.

У провадженнях про торгівлю людьми, після надходження оперативної інформації чи офіційної заяви, наведення довідок доцільно планувати за лінією паспортно-візової, міграційної та консульської служби. При цьому звертають увагу на виявлення можливих співучасників з числа посадових осіб установ, що займаються оформленням і видачою прикордонних паспортів та інших документів, необхідних для виїзду за кордон¹.

Також необхідно витребувати і отримати документи, що підтверджують факт переміщення за кордон людей, від яких у подальшому надійшла інформація про їх вербування, перевезення, переховування і експлуатацію.

Сам факт видачі фальшованих документів (наприклад, на інше ім'я) або перетин державного кордону без будь-яких документів може свідчити про отримання неправомірних вигод окремими співробітниками паспортно-візових служб та/або співробітників прикордонної служби.

Для отримання документів, що надають змогу з'ясувати справжні умови перевезення людей до іншої країни (дата, час, спосіб транспортування тощо), вивчення, перевірки достовірності наявної у них інформації, вимагає термінового надсилання відповідних запитів до прикордонної служби країни відправлення та органів держав, де у подальшому було виявлено жертв торгівлі людьми.

Також потрібно зробити запити щодо інформації про проїзні документи у автоматизованих системах обліку аеропортів та залізничних станцій. Не виключено, що такі документи могли бути видані на інших осіб. Після встановлення місця і часу продажу потрібно опитати касира тієї каси, що працювала у день придбання квитків. Це необхідно для з'ясування ознак зовнішності покупця проїзних документів для групи осіб, серед яких жертви торгівлі людьми виїхали до іншої області/країни.

Технологія наведення довідок за цією категорією проваджень здебільшого пов'язана з особистою участю оперативного співробітника у пошукових заходах. Саме безпосереднє спілкування з особами, що цікавлять відповідні оперативні підрозділи кримінальної поліції поза служ-

¹ Санакоєв Д.Б. Тактика оперативно-розшукової діяльності під час виявлення та розкриття злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, вчинених організованими групами: [науково-практичні рекомендації] / Д.Б.Санакоєв. – Запоріжжя: Запорізький юридичний ін-т ДДУВС, 2009. – 29 с.

бового кабінету оперуповноваженого чи слідчого, дозволяє, з використанням різноманітних тактичних прийомів, з'ясувати можливе місце перебування зниклої особи, встановити людей, які готові сприяти у звільненні жертв торгівлі людьми¹.

Як відзначають науковці, перевірка заяв та повідомлень про злочини, вчинені ОГ, за допомогою оперативно-розшукових заходів є найбільш результативною². Крім оперативно-розшукових заходів та НСРД, що застосовуються під час перевірок заяв, повідомлень та іншої інформації про будь-які види злочинів, пунктом 8 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачені й специфічні заходи, зокрема використання інформації від особи, яка виконує спеціальне завдання із розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, згідно з положеннями ст. 272 КПК України, зі збереженням у таємниці достовірних даних щодо її особистості.

Більш докладно розкривається зміст та порядок проведення вказаного оперативно-розшукового заходу (НСРД) у статтях Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», які регламентують застосування заходів щодо забезпечення боротьби з організованою злочинністю. Статтею 13 цього Закону передбачено, що на підставі письмового доручення негласний співробітник може бути уведений в організовані злочинні угруповання та вправі під легендою прикриття вступати у трудові, цивільно-правові та інші відносини. Шкода або збитки, завдані діями негласного співробітника під час виконання доручення, відшкодовуються за рахунок державного бюджету.

У ході проведення цього та інших оперативно-розшукових заходів (НСРД) оперативними працівниками можуть використовуватися відео-, аудіозапис, фотозйомка, засоби електронного прослуховування й спостереження та інші види спеціальної техніки. До останніх належать засоби контролю, фіксації, документування розмов та інших дій осіб, причетних до організованої злочинної діяльності; фіксації та докумен-

¹ Санакоєв Д.Б. Тактика оперативно-розшукової діяльності під час виявлення та розкриття злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, вчинених організованими групами: [науково-практичні рекомендації] / Д.Б.Санакоєв. – Запоріжжя: Запорізький юридичний ін-т ДДУВС, 2009. – 29 с.

² Жердеев В.А. Расследование серийных корыстно-насильственных преступлений, совершенных организованными группами, на первоначальном этапе / В.А.Жердеев, В.И.Комисаров. – М.: Юрлитинформ, 2002. – 160 с.; Овчинский А.С. Перспективные направления применения информационных технологий в профилактике и пресечении организованной преступной деятельности путем оперативно-розыскных мероприятий и тактических действий / А.С.Овчинский // Материалы Всерос. науч.-практ. конф. – М.: Московский институт МВД РФ, 2001. – Вып. 1. – С. 299-313.

тування телефонних розмов між громадянами, відправлення листів або телеграфних повідомлень. Використання вказаних спеціальних технічних засобів передбачене ст. 15 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», а також главою 21 КПК України.

Матеріали за результатами оперативно-розшукових заходів, що вказують на ознаки злочину, в порядку, передбаченому нормативно-правовими актами, передаються особі, уповноваженій прийняти рішення про початок кримінального провадження. Слідчий, прокурор, слідчий суддя вивчає отримані матеріали, аналізує й оцінює щодо достатності для прийняття такого рішення.

Отже, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд встановлюють ознаки вчинення торгівлі людьми організованою групою осіб під час перевірки заяв та повідомлень про злочини, застосовуючи в порядку, передбаченому КПК України та іншими нормативно-правовими актами, процесуальні засоби. Отримані в результаті наведення довідок, відібрання пояснень від окремих громадян чи посадових осіб, відомості, а також матеріали оперативно-розшукової діяльності дозволяють уповноваженим особам прийняти обґрунтоване рішення по заяві або повідомленню про злочин, що готується або вчинений (ст. 99 КПК України).

Спостереження у громадських місцях за особою, річчю або місцем, а також аудіо-, відеоконтроль місця (п. 11 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про ОРД», ст.ст. 269, 270 КПК України), може здійснюватися з метою встановлення даних про особу та її зв'язки у разі, коли є факти, які підтверджують, що нею готується тяжкий злочин, для отримання відомостей, які вказують на ознаки такого злочину. Цей захід відіграє важливу роль у отриманні доказової інформації про торгівців людьми перш за все оперативно-розшуковими засобами. Він дозволяє виявити їх зв'язки, місця зустрічей, використовувані транспортні засоби, наявність власної контррозвідки. Найголовнішим завданням спостереження є виявлення місця утримання завербованих чи викрадених осіб, а також наявності там охорони.

Результати спостереження є важливим джерелом інформації для планування затримання злочинців, огляду та обшуку приміщень. У практиці можливі випадки виявлення у процесі спостереження ознак фізичної розправи над потерпілою особою, а тому може виникнути необхідність у терміновому затриманні работоргівців із наступним проведенням усього комплексу слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних. Матеріали спостереження за підозрюваними у торгівлі людьми (прото-

кол з відповідними додатками) можуть стати важливим доказовим підґрунтям на підтвердження протиправного характеру їх діяльності. Якщо при спостереженні застосовувались фотографування чи відеозйомка, то фототаблиці й відповідні носії інформації мають бути долучені у подальшому до матеріалів кримінального провадження у порядку, передбаченому ст. 252 КПК України шляхом передачі їх прокурору, який визначений процесуальним керівником у цьому провадженні.

Якщо це ОРЗ, то легалізуються зазначені матеріали у формі протоколу допиту можливих (у т.ч. й безпосередніх) учасників спостереження; обшуку та тимчасового вилучення предметів; затримання злочинців; огляду і долучення результатів фіксації поведінки об'єкта спостереження за допомогою ОТЗ, предметів, вилучених у затриманого; проведення експертизи фото- чи відеоматеріалів, а також за результатами фоноскопічних досліджень; допит співробітників, які брали участь у затриманні злочинців на «гарячому».

Здійснення аудіо-, відеоконтролю особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж (п. 9 ч.1 ст. 8 Закону України «Про ОРД», ст. ст. 260, 263-265 КПК України) – дозволяє контролювати плани фігурантів, проводити профілактичні заходи на прикордонних пунктах, ефективно оглядати транспорт та виявляти схованки. У поєднанні з різними оперативно-тактичними комбінаціями вказаний захід дозволяє не лише відстежити зв'язки, але і отримати зразки аудіозапису голосу фігурантів. Надалі це дозволяє призначити і провести фоноскопічну експертизу.

Даний захід (НСРД) доцільно проводити у період активних контактів осіб, які перевіряються або одразу після подій, які можуть активізувати ці контакти, наприклад затримання одного з них. За його результатами проведення складається протокол огляду носія інформації (оптичного диску, флеш-карти) та його прослуховування. У протоколі має бути відображено час та місце звукозапису, вид і модель використаних технічних засобів, а також відомості про осіб, які фігурують у записаній розмові. В описовій частині протоколу зазначаються ключові фрази та слова, які мають доказове значення, а повний текст розмов, його роздруковка, є додатком до протоколу. По завершенню прослуховування носій з фонограмою запаковується та опечатується.

Використання інших технічних засобів для отримання інформації доцільно використовувати, наприклад, при проведенні злочинцями вербувальних «співбесід» із жінками, яких вони планують перевезти через кордон. За допомогою спеціальних технічних засобів може бути отримана корисна інформація про склад і зв'язки організованої групи, спо-

соби і маршрути транспортування жінок через державний кордон та отримання за них грошей. Проведення таких заходів вимагає ретельного планування та відповідної підготовки співробітників, які їх проводитимуть. Особливо слід враховувати варіанти розвитку подальших подій.

Результати, отримані під час проведення зазначених ОРЗ/НСРД, дозволяють правильно скласти план подальшої реалізації наявних матеріалів для викриття злочинців.

Узагальнення матеріалів вітчизняної та зарубіжної практики документування злочинної діяльності торгівців людьми свідчить, що при викритті організованих груп позитивні результати досягались перш за все завдяки зняттю інформації з транспортних телекомунікаційних мереж – при записові телефонних розмов злочинців із мобільних телефонів, а також стаціонарних апаратів за місцем проживання чи роботи. Так само контролювались поштові та телеграфні відправлення. Особливої актуальності набувають сьогодні питання можливості зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України), проте організація і тактика їх проведення, так само і технічне забезпечення, на сьогодні потребують ґрунтовного нормативно-правового закріплення.

Ефективність використання зазначених НСРД пов'язана передусім із тим, що злочинці, які перебувають у країні походження, мають координувати власні дії зі своїми співучасниками, які перебувають у країнах призначення або транзиту. Для усіх вказаних осіб існує об'єктивна необхідність у спілкуванні: вирішення питань щодо дати та часу відправлення, умов «зустрічі», переказу грошей та інших питань, пов'язаних з їх злочинною діяльністю. Інформація, зафіксована у процесі таких НСРД, може бути у подальшому використана не лише як доказ у кримінальному провадженні, але й використовуватися при плануванні додаткових слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних.

Результати проведення ОРЗ/НСРД мають фіксуватися у відповідних документах. Фотографії, зроблені при проведенні цих заходів, так само, як аудіо- та відеозаписи, мають бути проаналізовані з погляду відносності до обставин, що підлягають доказуванню і після цього долучені до відповідних рапортів, довідок, протоколів за їх результатами.

Отже, правовою формою зазначених ОРЗ/НСРД є:

1) протокол за результатами зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України, ч. 2 ст. 8 Закону України «Про ОРД»);

2) додатки до протоколу у вигляді аудіо- відеозаписів інформації, отриманої з каналів зв'язку та інших носіїв (ст. 263 КПК України, ч. 2 ст. 8 Закону України «Про ОРД», а також у відповідності з вимогами Ін-

струкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, а також відповідних відомчих наказів МВС та НП України).

Засобами реалізації результатів зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж у кримінальному судочинстві є:

- а) клопотання слідчого, прокурора про проведення НСРД, ухвала слідчого судді;
- б) передача матеріалів за підслідністю (ст. 216 КПК);
- в) залучення результатів НСРД до матеріалів кримінального провадження;
- г) початок (ст. 214 КПК) або закриття (ст. 283 КПК) кримінального провадження;
- д) планування та підготовка слідчих (розшукових) дій;
- ж) проведення, за необхідності, слідчих дій (допит осіб, поінформованих про обставини злочину; обшук і тимчасове вилучення предметів; затримання підозрюваного).

Потрібно враховувати, що підсумкові документи за результатами проведення ОРЗ/НСРД самі по собі можуть бути використані в процесі доказування, однак, можуть використовуватися і для отримання нових доказів, особливо під час слідчих (розшукових) дій. Тому, необхідно долучати їх до матеріалів, на підставі яких прийматиметься рішення про початок кримінального провадження або проведення окремих слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних.

Отже, основними завданнями на етапі розгляду заяв та повідомлень про торгівлю людьми є встановлення і документування:

- 1) ознак фіктивності підприємств, створених злочинцями для вербування;
- 2) наявності у них умислу невиконання умов угоди з особами на момент їх укладання;
- 3) наявності прямих зв'язків представників підприємств з особами, що займаються утриманням місць для занять проституцією;
- 4) наявності нелегальних прибутків у засновників та інших представників підприємства.

Не зважаючи на те, що виявлення і формування первинної інформації про злочинну діяльність організованих груп торгівців людьми здійснюється на підставі оперативної інформації, її реалізація відбувається у межах інформації, внесеної до ЄРДР, процесуальними засобами.

2.2. Інформаційне забезпечення виявлення та розслідування торгівлі людьми

На сучасному етапі розвитку української державності організована злочинність розглядається як вид протиправної діяльності, однією із сутнісних характеристик якої є процес обігу капіталу, отриманого протиправними методами, в легальних і нелегальних сферах суспільного життя, що супроводжується залученням у нього значної кількості населення.

У правовій літературі вже неодноразово зазначалось, що організована злочинність має значний вплив на стан соціальної, економічної, політичної безпеки держави. Так, А. Бова та І. Марків зазначають, що для організованої злочинності характерним є тісне зрощення злочинного світу, тіньових і легальних економічних структур, а також корумпованого чиновництва в органах влади і управління¹.

Особливу тривогу викликає реалізація цієї тенденції у сфері транснаціональних операцій з людьми з метою їх подальшої експлуатації, які здійснюються через високий рівень прибутковості, при низьких витратах і мінімізації ризику бути покараними. Так, приблизно 20 мільйонів людей у різних країнах світу стали жертвами контрабанди людьми і рабської праці, 80% з яких складають жінки та діти, більшість з яких потрапляють до сексуальної експлуатації. Отримані від такої експлуатації прибутки живлять інші види злочинної діяльності, такі як відмивання грошей, наркобізнес, підробка документів і контрабанда людей².

Отже, транснаціональні злочинні організації найбільш активно розробляють і монополізують ті сфери ринку товарів і послуг, що здатні приносити високі прибутки за малих ризиків і незначних капіталовкладеннях.

Відомо, що багато індустріально розвинених держав мають достатньо ліберальне законодавство і не проводять жорсткої політики щодо злочинного бізнесу в сферах сексуальної і порнографічної продукції, оскільки така діяльність побічно сприяє збільшенню добробуту багатьох сфер економіки, зростанню туризму і, як наслідок, збільшенню податкових надходжень в казну. Так, у багатьох країнах секс-індустрія є

¹ Бова А. Організована злочинність у вимірі глобалізації / А.Бова // Соціальна психологія. – 2005. – № 3 (11). – С. 147-155.; Марків І. Організована злочинність: її аналіз та сучасний стан / І.Марків // Право України. – 2004. – № 6. – С.54-56.

² Trafficking in Persons Report (June 2017): U.S. Department of State [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.state.gov/documents/organization/271339.pdf>

легалізованою, зокрема, у Нідерландах, Німеччині, Греції, Швейцарії, Ізраїлі, Туреччині, або обмежено легалізованою, наприклад, у Великобританії, Бельгії, Угорщині¹. Як наслідок, бідні держави не можуть забезпечити гідне існування своїх громадян і контролювати демографічні процеси, пов'язані з масовою міграцією через різні економічні та побутові причини, що сприяє насиченню потреб сучасного ринку рабами і збалансованості рівня попиту і пропозиції на «живий товар».

Протидія різноманітним проявам такої злочинності передбачає обов'язковий облік масштабів і різноманітності злочинних проявів, певних сфер діяльності конкретних злочинних формувань, своєчасне виявлення і нейтралізацію їх злочинних задумів, оперативне реагування на факти їх реалізації з метою запобігання злочинам, що готуються і припинення тих, що вже розпочалися.

Через нестачу необхідної інформації протидія злочинності є недостатньо ефективною. Без неї неможливо сформулювати цілі протидії, дати оцінку ситуації, визначити проблеми, спрогнозувати подальший розвиток подій, підготувати організаційно-тактичні рішення та проконтролювати їх виконання.

На нашу думку, досягнення таких цілей можливе лише за умов надійного інформаційного забезпечення діяльності підрозділів, що протидіють торгівлі людьми, щодо виявлення і припинення злочинів цієї категорії, та комплексного використання сил, засобів і можливостей вітчизняних та іноземних правоохоронних органів, спецслужб і міжнародних організацій, що взаємодіють з ними.

Розкриття предметно-галузевої значущості поняття «інформаційне забезпечення» потребує перш за все з'ясування семантичної сторони слова «забезпечення». На цю обставину звернули увагу А. Іщенко, І. Красюк та В. Матвієнко, які розглянули застосування словосполучення «інформаційне забезпечення» у військовій справі, економіці, управлінні та юридичній науці, визначили напрями інформаційного забезпечення у правоохоронній діяльності², а також Є. Лук'янчиков у монографічному дослідженні³.

У довідкових виданнях термін «забезпечення» тлумачиться як:

¹ Наден О.В. Торгівля жінками як кримінально-правова та соціальна проблема сучасності: [монографія] / Наден О.В. – К.: Атіка, 2004. – С. 130.

² Іщенко А.В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів: [монографія] / Іщенко А.В., Красюк І.П., Матвієнко В.В. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. – С. 5.

³ Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: [монографія] / Лук'янчиков Є.Д. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 360 с.

1) надання чи створення матеріальних засобів, і 2) гарантування чогось¹; у юридичній літературі: 1) як унормування певного порядку діяльності суб'єктів суспільних відносин, та 2) передбачена законом чи вироблена практикою сукупність заходів, спрямованих на удосконалення або покращення функціонування будь-чогось за певних умов².

Отже, родовими ознаками терміну «забезпечення» є: 1) вид діяльності; 2) система напрямків чи певні заходи, спрямовані на покращення чи удосконалення чогось конкретного.

Під «забезпеченням», у широкому значенні щодо виявлення, припинення і розслідування злочинів, розуміємо систему наукових і практичних напрямків його оптимізації, а також розробки і прийняття певних рішень і заходів у процесі діяльності оперативних підрозділів та органів досудового розслідування у конкретних оперативно-розшукових справах і кримінальних провадженнях.

Зауважимо, що поняття «інформаційне забезпечення» широко використовується різними науками, насамперед, при розкритті тих чи інших питань управління у різних сферах суспільного життя.

Так, у теорії управління «інформаційне забезпечення <...> являє собою органічну єдність роботи щодо визначення змісту, обсягів, якості інформації, необхідної для здійснення управління, а також заходів щодо раціональної організації процесів збирання, систематизації, накопичення та обробки цієї інформації...»³.

Г. Воскресенський під інформаційним забезпеченням розуміє діяльність, яка організується у рамках управління, спрямовану на проектування, функціонування та вдосконалення інформаційних систем, які забезпечують ефективне виконання задач управління⁴.

На думку В. Плішкіна, інформаційне забезпечення є комплекс організаційних, правових, технічних і технологічних заходів, засобів та методів, що забезпечують інформаційні зв'язки її елементів шляхом оптимальної організації інформаційних масивів баз даних і знань⁵.

¹ Новий тлумачний словник української мови: у 3-х т. / [уклад. В.В.Яременко, О.М.Сліпушко]. – К.: АКОНІТ. – Т. 1. – 2003. – С. 684.

² Загіка Г.В., Лузанова Г.О. Щодо визначення поняття “інформаційне забезпечення” // Вісник ЛДУВС ім. Дідоренка. – 2008. – Спецвипуск № 5. – У 3 ч. – Ч.1. – С. 166-171.

³ Бандурка О.М. Управління в органах внутрішніх справ України: [підручник] / Бандурка О.М. – Х.: Ун-т внутр. справ, 1998. – С. 160.

⁴ Воскресенский Г.М. Теория и практика информационного обеспечения управления в органах внутренних дел: [учебное пособие] / Воскресенский Г.М. – М.: Академия МВД СССР, 1985. – С. 21.

⁵ Плішкін В.М. Теорія управління органами внутрішніх справ: Підручник. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 1999. – 702 с.

До поняття інформаційного забезпечення віднесений організаційний аспект, який вказує на головні напрямки правового регулювання інформаційного забезпечення. Таке значення зазначеного терміну може бути співвіднесене з діяльністю, що пов'язана із збиранням, реєстрацією, передачею, зберіганням і опрацюванням інформації.

Узагальнюючи існуючі в юридичній літературі підходи, інформаційне забезпечення правоохоронної діяльності розглядаємо у двох аспектах: 1) *правовому*, який стосується визначення правової основи проведення адміністративно-управлінських, оперативно-розшукових заходів, слідчих дій, умов та підстав їх проведення, гарантій дотримання законності, прав та обов'язків підрозділів, які борються з комп'ютерною злочинністю; 2) *технічному*, який полягає у забезпеченні доступу до інформаційних підсистем та картотек усіх рівнів, отриманні, передачі забезпеченні захисту інформації (Курсив наш. – Д.С.).

Отже, під час організації та планування оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів кримінальної поліції НП України вирішальне місце має відводитися саме її інформаційному забезпеченню.

Об'єм і характер необхідної інформації залежить від цілей, на досягнення яких направлені зусилля зазначених підрозділів у конкретний період діяльності. Без добре налагодженої системи інформування ефективна протидія злочинності неможлива. У цьому випадку мова йде перш за все про оперативну інформацію, що надходить з різноманітних джерел до інформаційних систем.

Відповідно до пп. 17 ст. 8 Закону України «Про ОРД» оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності надається право створювати і застосовувати автоматизовані інформаційні системи¹, і тому інформація, насамперед оперативна, має накопичуватися в інформаційних системах, тобто системах, призначених «...для збирання, передачі, обробки, зберігання і надання інформації...»².

Вважаємо, що першочерговою метою зазначеної інформаційної системи є отримання підсумкової інформації, яка становитиме підґрунтя для підготовки тактичних та організаційних рішень у підрозділах кримінальної поліції НП України.

Інформаційне забезпечення вимагає наявності необхідної, тобто достовірної і достатньої інформації, чіткої організації інформаційних

¹ Закон України “Про оперативно-розшукову діяльність” від 18 лютого 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

² Жигалов В.Т. Основи менеджменту і управлінської діяльності / В.Т.Жигалов, Л.М.Шимановська. – К.: Вища шк., 1994. – С. 57.

зв'язків, а також автоматизованих інформаційних систем.

На сьогодні через те, що існуючі інформаційні системи за своїм масштабом поділяються на загальнодержавні (в межах МВС України), регіональні (обласні) в межах ГУНП області (на транспорті) і місцеві (міські, районні) в межах відділів НП міста, району, інформація у вказаній системі йде різними напрямками: від вищих органів до нижчих, від однієї структурної ланки органу управління до іншої, від керівника до виконавця і т.п.¹ Враховуючи таку специфіку, до інформації, зокрема оперативної, висуваються особливі вимоги, у разі дотримання яких вона має бути ефективно використана з метою прийняття управлінських рішень та їх реалізації.

Аналіз юридичної літератури дозволив констатувати, що вітчизняними та зарубіжними науковцями висуваються загалом схожі вимоги до інформації, зокрема – оперативної. Так, О. Бандурка вказує на такі основні вимоги як: вірогідність і точність; кількість і якість; цінність, корисність і своєчасність². С. Овчинський говорить про систематизованість та комплексність інформації; адекватність рівня надходження інформації компетенції осіб, що приймають на її основі організаційно-тактичні рішення; оптимальність та повноту; лаконічність; логічність викладу, яка передбачає послідовність, доказовість, переконливість, відсутність непотрібних деталей та однозначність³. Схожої точки зору дотримуються у спільній роботі О. Снігер'єв, Г. Душейко, О. Долгий та інші, які, акцентуючи увагу на оперативно-розшуковій інформації, вказують, що вона має відповідати таким вимогам: цілеспрямованість, повнота, достовірність, своєчасність і цінність⁴.

Погоджуючись із зазначеними авторами вважаємо, що першочергового значення набуває ефективне використання отримуваної інформації для прийняття організаційно-тактичних рішень та їх реалізації.

Аналіз наукових досліджень із розглядуваної тематики, особливо в контексті торгівлі людьми, вчинюваної організованими злочинними групами (далі – ОЗГ), дозволив зосередити увагу на визначенні поняття

¹ Бандурка О.М. Управління в органах внутрішніх справ України: Підручник. – Харків: Ун-т внутр. справ, 1998. – С. 172.

² Бандурка О.М. Управління в органах внутрішніх справ України: [підручник] / Бандурка О.М. – Х.: Ун-т внутр. справ, 1998. – С. 172.

³ Оперативно-розыскная деятельность: Учебник. 2-е изд., доп. и перераб. / Под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова, А.Ю. Шуилова. – М.: Инфра-М, 2004. – С. 654-656.

⁴ Оперативно-розыскная информация: проблемы реализации: [монографія] / [О.П.Снігер'єв, Г.О.Душейко, О.А.Долгий та ін.] ; за ред. А.М.Подольки, П.В.Коляди. – Суми: ВВП "Мрія-1", 2003. – С. 32.

«інформаційне забезпечення оперативно-розшукової діяльності спецпідрозділів по боротьбі з організованою злочинністю», запропонованого у спільній роботі Г. Душейком та В. Журавльовим. Під ним вони пропонують розуміти «...комплекс заходів, здійснюваних структурними службами і спрямованих на одержання за допомогою різноманітних методів, з гласних і негласних джерел оперативно-розшукової інформації, її фіксацію, збереження, опрацювання, багатофакторний аналіз та надання споживачеві первинних і збагачених даних з метою виконання підрозділами «ОЗ» покладених на них функцій»¹. Окрім того, автори пропонують дати законодавче тлумачення поняття «інформаційне забезпечення боротьби з організованою злочинністю», яке, на їхню думку, за змістом має бути ширшим за визначення інформаційного забезпечення ОРД, тому що має містити аспект забезпечення необхідними даними управлінської діяльності².

Пропонуємо під *інформаційним забезпеченням виявлення та розслідування торгівлі людьми*, у широкому значенні, розуміти – *комплексну, систематичну діяльність спеціально уповноважених на те підрозділів, спрямовану на визначення змісту, обсягів, якості оперативно значущої інформації, шляхом раціональної організації процесів збирання, систематизації, накопичення, обробки, зберігання та надання зацікавленим підрозділам із використанням спеціально передбачених методів, методик і технічних засобів, для прийняття управлінських, організаційно-тактичних рішень та їх реалізації*.

Відповідно до законодавства, для вирішення завдань боротьби з організованою злочинністю оперативні підрозділи кримінальної поліції та спеціальні підрозділи СБУ мають право збирати, накопичувати і зберігати інформацію про події і факти, що свідчать про організовану злочинну діяльність, її причини та умови, про осіб, які беруть участь в організованій злочинній діяльності³.

Для поповнення або збагачення масивів оперативно значущої інформації, необхідної для боротьби з ОЗГ, вказаним підрозділам слід постійно звертатися до централізованого обліку злочинів та інших правопорушень, вчинених на території України. Метою даного обліку, згідно

¹ Душейко Г.О., Журавльов В.Ю. Правові основи інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності спецпідрозділів по боротьбі з організованою злочинністю // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2002. – № 2. – С. 15.

² Душейко Г.О., Журавльов В.Ю. Там же. – С. 17.

³ Закон України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” від 30 червня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358.

«Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події», є забезпечення інформацією підрозділів Національної поліції та інших правоохоронних органів про вказані правопорушення¹.

Зауважимо, що правову основу співробітництва органів внутрішніх справ України з компетентними правоохоронними органами іноземних держав становлять міждержавні угоди та договори у сфері боротьби зі злочинністю, учасником яких є Україна, закони України, міжнародні угоди МВС України тощо².

Окрім того, значний інформаційний та інший потенціал у боротьбі з організованими групами та їх транснаціональними злочинними формуваннями має в своєму розпорядженні Національне центральне бюро Інтерполу (далі – НЦБ Інтерполу) в Україні.

Відповідно до Положення «Про НЦБ Інтерполу» (далі – *Положення*), воно є самостійним структурним підрозділом апарату НП України – органом зі співпраці НП України з компетентними органами іноземних держав, Інтерполом, Європолом³.

Результати проведеного нами дослідження показали, що за всіма вивченими кримінальними провадженнями, розпочатими за ознаками злочину, передбаченого ч. 3 ст. 124-1 КК України (в редакції 1960 р.) або ч. 3 ст. 149 (в редакціях 2001 та 2006 рр.), співробітники правоохоронних органів використовували інформацію, отриману від НЦБ Інтерполу, здебільшого звертаючись до таких його обліків як:

- алфавітна картотека осіб, що мають судимість за злочини міжнародного характеру, а також підозрюваних і обвинувачених у їх скоєнні;
- картотека облікових документів і найменувань (паспортів, інших посвідчень особи, документів на право керування літаком, автомобілем, користування вогнепальною зброєю, назв морських судів, літаків, автомобілів, фірм та ін.);
- картотека злочинів, систематизованих за їх видами та способами вчинення;
- дактилоскопічна картотека;

¹ Наказ МВС України № 1377 від 06.11.2015 р. із змінами, внесеними Наказами МВС № 438 від 30.05.2016, № 437 від 22.05.2017 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://zakon2.rada.gov.ua>

² Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба із злочинністю та взаємна правова допомога. (книга перша). / Збірник документів (українською і російською мовами). – Юрінком. – К., 1996. – 1184 с.

³ Положення «Про Національне центральне бюро Інтерполу», затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 25.03.1993 р. № 220: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

- картотека осіб, зниклих безвісті;
- картотека викрадених авто-, мототранспортних засобів¹.

Вказані дані підтверджуються результатами проведеного опитування, за яким 100% респондентів вказали на необхідність звернень до зазначених обліків НЦБ Інтерполу під час виявлення та розслідування торгівлі людьми з транснаціональними ознаками.

Технологія отримання інформації через вказаний підрозділ визначена в міжвідомчій Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів².

У процесі припинення і розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми можливі факти підробки документів для потерпілих під час незаконного перевезення їх через державний кордон, а також для використання їх самими злочинцями³. Саме тому каналами Інтерполу можна ідентифікувати такі документи, а також можливе їх використання злочинцями на території інших держав.

За необхідності ідентифікації або перевірки громадян України, іноземців та осіб без громадянства на підставі мотивованого запиту такі перевірки, зокрема з метою ототожнення особи, можуть бути здійснені за обліками Генерального секретаріату Інтерполу, за оперативно-довідковими, розшуковими і криміналістичними обліками правоохоронних органів іноземних держав-членів Інтерполу, за імміграційними обліками цих держав, за банком даних НЦБ Інтерполу⁴.

Обліки Інтерполу дозволяють одержувати й інші відомості, необхідні для роботи з припинення та розслідування торгівлі людьми міжнародного (транснаціонального) характеру.

На цій підставі стверджуємо, що на сьогодні Інтерпол є міжнародним центром обліку злочинів та осіб, які їх скоїли, головним координа-

¹ Санакоєв Д.Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.09 / Санакоєв Дмитро Борисович. – Дн.: ДДУВС, 2009. – 255 с.

² Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні... затверджена наказом МВС, ГПУ, СБУ, ДМСУ, ДПА України № 3/1/2/5/2/2 від 09.01.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/REG1858.html

³ Противодействие торговле людьми: [учебн. пособ.] / [Бандурка А.М., Куц В.М. (рук. авт. кол-ва), Левченко Е.Б. и др.]; под ред. А.М. Бандурки. – Х.: Консум, 2003. – С. 89.

⁴ Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні, затверджена наказом МВС України, ГПУ, СБУ, Держкомітетом у справах охорони державного кордону України, ДМСУ, ДПА України № 3/1/2/5/2/2 від 09.01.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/REG1858.html

тором інтернаціонального розшуку злочинців, найбільш авторитетною організацією, що спеціалізується у галузі вироблення стратегії, тактики, методичних основ різних напрямів діяльності поліції, зокрема й у сфері протидії транснаціональній торгівлі людьми.

Вивчення кримінальних проваджень, розпочатих за ч. 3 ст. 149 КК України показало, що до набрання чинності КПК України в редакції 2012 року, у 75,5% з них правоохоронні органи направляли міжнародні доручення до зарубіжних країн і до, і після початку кримінального провадження. Однак, зміст цих доручень, як правило, зводився або до отримання інформації щодо проживання тієї чи іншої особи за певною адресою, або щодо ідентифікації особи, яка становить інтерес правоохоронних органів, або з метою підтвердження інформації про наявність певної фірми, яка займалась організацією виїзду за кордон чи то прийомом українських жінок та дівчат на своїй території. Тобто, за допомогою міжнародних доручень слідчі та оперуповноважені намагалися, здебільшого, ідентифікувати або встановити місцезнаходження певних осіб, а також канали постачання людей¹.

Аналіз матеріалів практики, а також останніх аналітичних та наукових публікацій засвідчив, що виконання вказаних доручень займає невиправдано багато часу, що доволі часто призводить до втрати важливих доказів злочинної діяльності торгівців людьми². Окрім того, потребують уніфікації окремі положення кримінального процесуального законодавства щодо суб'єктів ухвалення рішень про проведення слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних, а також строків проведення таких дій.

Відповідно, суб'єктами виявлення та розслідування торгівлі людьми підрозділів Національної поліції України не використовуються, або ж використовуються неефективно наявні можливості загальних і спеціальних міжнародно-правових актів про боротьбу зі злочинністю, прийнятих на рівні ООН та країнами ЄС, а також укладених, зокрема, на рівні МВС та Національної поліції України із прикордонними регіонами, що належать до країн призначення та транзиту українських громадян для експлуатації.

Так, Конвенцією ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Другим додатковим протоколом до Конвенції Ради Європи

¹ Санакоєв Д.Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Санакоєв Дмитро Борисович. – Дн.: ДДУВС, 2009. – 255 с.

² Транскордонна співпраця: проблеми та шляхи їх вирішення: матеріали регіонального круглого столу (24 березня 2017 року). – К.: Національна академія прокуратури України, 2017. – 162 с.

про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року, Конвенцією ЄС про взаємну допомогу у кримінальних справах 2000 року, передбачено можливість проведення слухання справ у режимі телефонної чи відеоконференції, якщо певній особі неможливо чи небажано з'являтися на території держави, що подала звернення. Окрім того, вказаними документами регламентовано можливості отримання запитів на отримання інформації про банківські рахунки та банківські операції; надання взаємної правової допомоги адміністративним органам влади; можливість держав обмінюватися інформацією щодо розслідувань або судочинства без отримання відповідного попереднього запиту.

У контексті окресленої тематики, важливими є положення нормативно-правових актів, що дають змогу реалізовувати окремі напрямки транскордонного співробітництва поліції та підрозділів, що реалізують державну політику у сфері митного законодавства. Так, наприклад, Конвенцією ЄС про виконання Шенгенської угоди (ст. 40), Другим додатковим протоколом до Конвенції Ради Європи про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року (ст. 17), передбачено можливість підрозділів поліції, у разі потреби, під час спостереження за особою при перетині кордону однієї країни, продовжити таке спостереження на території іншої країни. Конвенцією ООН проти транснаціональної організованої злочинності (ст. 19), Другим додатковим Протоколом до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах (ст. 20), Конвенцією про Європол та іншими, передбачено й регламентовано можливість роботи та повноваження окремих підрозділів у складі об'єднаних слідчих груп; способи перехоплення телекомунікаційних повідомлень та використання їх у доказуванні суб'єктами транскордонної співпраці (у разі наявності/відсутності у країн технічного устаткування) тощо.

Зауважимо, що вітчизняними правоохоронцями ці та інші заходи, у т. ч. утворення спільних (об'єднаних) слідчих груп, можуть бути реалізовані у кримінальному провадженні на підставі міжнародної угоди, а у разі її відсутності – на засадах взаємності (ст. ст.542-544 КПК України).

Окрім цього, аналіз практики діяльності оперативних та слідчих підрозділів НП України засвідчив, що правоохоронці здебільшого співпрацюють із зарубіжними колегами саме у межах взаємної міжнародно-правової допомоги, проте *не генерують* питання щодо реалізації міжурядових договорів про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах, а також у напрямку протидії організованій транснаціональній злочинності, ратифікованих Україною. На наш погляд, вагомість таких договорів у тому, що за узгодженням із

центральними службами своїх міністерств і в межах своєї компетенції органи Національної поліції України прикордонних регіонів мають нагоду самостійно проводити скоординовані операції з попередження, виявлення, припинення і розслідування злочинів. Окрім цього, вказані підрозділи уповноважені підписувати протоколи про взаємодію (додаткові протоколи), головними перевагами яких є усунення необхідності розробки окремих двосторонніх угод та зменшення ризику протидії такому співробітництву злочинними групами, які мають корумповані зв'язки.

Зазначені можливості прямо передбачені Законом України «Про протидію торгівлі людьми» де визначено, що Україна бере участь у міжнародному співробітництві у сфері протидії торгівлі людьми на державному, регіональному та місцевому рівнях. Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, мають право *укладати договори про співробітництво, встановлювати прями зв'язки* з відповідними органами іноземних держав, міжнародними організаціями згідно із законодавством України (ч. 1, 2 ст. 28).

Суттєво сприяти вирішенню вказаних проблемних питань, за умови їх врахування у практиці протидії транснаціональній торгівлі людьми, можуть укладені та ратифіковані Україною угоди з Європолем та Євроюстом¹.

З урахуванням того, що злочини, пов'язані з торгівлею людьми, мають транснаціональний характер, у протидії торгівлі людьми на міжнародному рівні необхідно максимально використовувати можливості двосторонньої співпраці МВС та Генеральної прокуратури України із зарубіжними державами. Така співпраця ґрунтується на двосторонніх міждержавних угодах близько 40 держав, у тому числі всіх колишніх республік СРСР². До того ж, МВС України є стороною або учасником близько 128 міжнародно-правових актів у сфері правової допомоги у кримінальних справах, міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю та з інших питань, пов'язаних з ОВС³.

¹ Угода між Україною та Європолем (ратиф. 12.07.2017 р.) // Офіційний вісник України від 08.08.2017. — 2017. — № 62 / № 71. — ст. 2192. — стор. 5. — Ст. 1901; Угода між Україною та Євроюстом (ратиф. 08.02.2017 р.) // Офіційний вісник України від 21.03.2017. — 2017. — № 23 / № 82. — ст. 2531. — стор. 9. — Ст. 647.

² Козубенко В.М. Практика ліквідації економічного підґрунтя організованої злочинності / В.М.Козубенко, С.В.Коваленко // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. Науково-теоретичний журнал. — Луганськ, 2003. — Вип. 4. — С.225-236.

³ Європейська інтеграція: крок за кроком (співробітництво у сфері юстиції і внутрішніх справ) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.europexxi.kiev.ua>

Окрім цього, за відсутності між Україною та будь-якою країною угоди про надання правової допомоги, діють угоди, укладені та ратифіковані СРСР, адже всі вони, на підставі статті 24 Віденської конвенції 1978 року, залишаються у силі для України, оскільки не мають протиріч із національним законодавством¹. Найбільш ефективними, на нашу думку, з урахуванням сучасного становища можуть бути угоди з Республікою Болгарія, Угорщиною, Грецькою Республікою, Республікою Кіпр², які є, зокрема, країнами постачання «живого товару» з України³.

Нами встановлено, що боротьба з ОЗГ та їх транснаціональними формуваннями, що вчиняють торгівлю людьми є не достатньо ефективною через:

- недостатність фінансування правоохоронних органів (88% оперу-повноважених; 95,9% слідчих);
- неефективність загальнодержавного законодавства (27% і 31,6%);
- недосконалість кримінального законодавства (68,6% і 65,3%);
- переважання у правоохоронній діяльності кількісних показників над якісними при припиненні та розслідуванні торгівлі людьми (96,2% і 75,5%);
- латентність даного виду злочину (85,9% і 83,6%).

Однак, на нашу думку, найбільш суттєвими причинами, на які вказали і практики, є: а) необхідність вдосконалення системи координації діяльності всіх силових структур, зокрема органів внутрішніх справ і спецслужб України, наділених правом здійснення оперативно-розшукової діяльності; б) відсутність централізованої гласної і негласної інформації про виявлені і приховані процеси в злочинному світі.

На сьогодні єдина система оперативно-розшукової інформації про організовану, зокрема транснаціональну злочинність, у країні перебуває у стадії реформування. Сучасні інформаційно-пошукові системи про злочинні організації, їх лідерів, корупційні зв'язки, бойові структури, внутрішні та міжнародні зносини в численних державних органах-суб'єктах ОРД сформовані за різними критеріями, без урахування міжнародних стандартів. Вони не узгоджуються між собою та не дають цілісної картини про дислокацію злочинних груп, організацій, їх чисельність, озброєність, технічну забезпеченість, зв'язки в органах влади і місцевого самоврядування, контакти з фінансово-промисловими групами та ін. Відсутній єдиний підхід до створення інформаційних систем опе-

¹ Див. там же. – С. 449.

² Див. там же. – С. 495-526; 527-554; 591-611; 644-664.

³ Trafficking in Persons Report (June 2017): U.S. Department of State [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.state.gov/documents/organization/271339.pdf>

ративно-розшукового призначення навіть в межах одного відомства. У результаті, різні оперативні підрозділи створюють і використовують замкнуті та несумісні один з одним банки і бази даних.

Так, наприклад, у підрозділах ГУБОЗ МВС, до введення системи АРМОП, серед інших, існувала інформаційно-пошукова система «Скорпіон»¹, у підрозділах карного розшуку, Державній автомобільній інспекції, Департаменті інформаційних технологій (далі – ДІТ) такі системи як: «Особа», «Зведення», «Антикваріат», «Транспорт», «Угон», «Іномарка», «АБД», «Статистика», «Зброя», «Фірма» та ін.²

Тому на практиці співробітники кримінальної поліції НП України змушені були звертатися до кількох баз даних як в системі МВС і НП, так і інших установ та відомств заради отримання будь-якої інформації загального характеру.

Як свідчать результати нашого дослідження, на сьогодні вказані підрозділи найчастіше використовують інформацію з ДІТ МВС (100% опитаних респондентів), баз даних Інтерполу (23,2% оперативних співробітників і 93,8% слідчих), баз даних Державної прикордонної служби України (60,5% і 88,7%), Міністерства соціальної політики України (84,3% і 62,2%) та від банківських установ (70,8% і 75,5%)³.

Так, на початковому етапі оперативно-розшукова діяльність з виявлення ознак торгівлі людьми має спрямовуватися на отримання інформації, зокрема, з таких джерел: «... інформація, отримана з оперативних джерел; скарги і заяви потерпілих; інформація, отримана під час перевірки фірм, що надають посередницькі послуги з працевлаштування громадян України і шлюбних агентств; інформація, отримана від Українського бюро «Інтерпол», правоохоронних органів інших держав; інформація, отримана з Держприкордонслужби та СБУ; інформація, отримана із засобів масової інформації; інформація, отримана від громадських організацій»⁴.

Як свідчить практика, конфіденційні джерела отримання інформації разом з інформацією від потерпілих на сьогодні залишаються найбільш значущими під час виявлення та розслідування торгівлі людьми та

¹ Положення про інформаційно-пошукову систему «Скорпіон» Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю МВС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1726-12>

² Бандурка О.М. Управління в органах внутрішніх справ України: Підручник. – Харків: Ун-т внутр. справ, 1998. – С. 166-167.

³ Санакоєв Д.Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Санакоєв Дмитро Борисович. – Дн.: ДДУВС, 2009. – 255 с.

⁴ Пясковський В.В. Методика розслідування торгівлі людьми: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Пясковський Вадим Валерійович. – К., 2004. – С. 91-92.

пов'язаних із нею злочинів. Такої ж думки дотримуються 96,4% опитаних респондентів.

Безперечно, означена інформація має надходити не лише з тих джерел, що використовуються оперативними підрозділами традиційно (які співпрацюють на конфіденційній основі, штатні негласні співробітники, особи, які введені до злочинного середовища, первинні оперативно-розшукові дані та матеріали справ оперативного обліку, результати оперативно-розшукових і оперативно-технічних заходів тощо), але й від публікацій у ЗМІ, із запитів, що надходять від зарубіжних правоохоронних органів, від повідомлень з інших оперативних підрозділів кримінальної поліції або спецслужб, інформаційних масивів гласних підрозділів правоохоронних та інших державних органів, а також господарюючих суб'єктів, громадських об'єднань тощо.

Із урахуванням цього оперативними підрозділами кримінальної поліції НП України, для спільного використання мають у першу чергу використовуватися конкретні і, за можливості, вичерпні заходи із забезпечення централізованого накопичення, систематизації і своєчасного використання оперативно-розшукової, а також іншої інформації про організовані злочинні формування, що займаються торгівлею людьми, зокрема транснаціональні, що діють на території (об'єктах) оперативного обслуговування.

Новим етапом наближення до вимог міжнародних стандартів у нашій країні можна вважати формування Єдиної комп'ютерної інформаційної системи правоохоронних органів із питань боротьби зі злочинністю (Далі – ЄКІСПО) в Україні. Передбачається, що ця система буде мати такі ознаки: інтегровані бази даних, у яких концентрується інформація про правопорушників, правопорушення та ін.; комплексність інформаційного обслуговування всіх правоохоронних органів у режимі електронної телекомунікації в умовах реального масштабу часу.

Правовою основою щодо створення ЄКІСПО є Указ Президента України «Про Єдину комп'ютерну інформаційну систему правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю» від 31 січня 2006 року № 80/2006¹.

Визначальним у протидії торгівлі людьми може стати затверджене 18 квітня 2012 року Кабінетом Міністрів України, відповідно до підпункту «в» пункту 2 частини першої статті 6 Закону України «Про протидію торгівлі людьми», Положення про створення та функціонування

¹ Указ Президента України “Про Єдину комп'ютерну інформаційну систему правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю” від 31 січня 2006 року № 80/2006. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 5. – Ст. 212.

Єдиного державного реєстру злочинів торгівлі людьми (далі – ЄДРЗТЛ)¹. Однак, аналіз його окремих положень дозволяє стверджувати про інше. Згідно частини 4 Положення – до Реєстру вносяться лише статистичні відомості про злочини, пов'язані з торгівлею людьми, та осіб, які їх вчинили, з урахуванням бази даних єдиної системи обліку злочинів та осіб, які їх вчинили на території України.

Саме тому, керуючись вимогами зазначеного документу, а також на підставі проведеного дослідження, пропонуємо створити на базі ДІТ у межах створеного ЄДРЗТЛ спеціальний автоматизований банк даних (далі – АБД), у якому містились би детальні відомості про правопорушення і правопорушників у напрямку торгівлі людьми, зокрема за ст. ст. 149, 150, 173, 302, 303, 331, 332 КК України.

Співробітники підрозділів, зацікавлених у протидії торгівлі людьми можуть, за необхідності, оперативно одержати інформацію про причини та умови здійснення вказаних злочинів, осіб, що скоїли, готують або планують такі злочини, про діючі злочинні групи, та такі, що формуються. Вказаний банк даних міг би містити також відомості з матеріалів патрульно-постової служби, дільничних інспекторів поліції, паспортно-візової служби, листів, заяв громадян і повідомлень посадовців, тематичних публікацій у пресі та ін.

Про необхідність створення подібного АБД вже зазначали вітчизняні науковці, зокрема, В. Грицаченко та В. Журавльов. Так, вони вважають, що «назріла необхідність створення інтегрованого банку даних, який, безперечно, повинен мати статус загальнодержавного...», та «...структурно входити до загальної системи інформаційного забезпечення МВС України...»².

На цих підставах пропонуємо до окремого масиву сконцентрувати інформацію для оперативних підрозділів кримінальної поліції, зокрема, дані:

- про лідерів злочинних груп;
- осередки, де вони перебувають та їх найближче оточення;
- про адміністраторів готелів (особливо приватних), кафе, барів, саун, та інших місць можливого перебування вказаних осіб, персоналу, що їх обслуговує;

¹ Положення про створення та функціонування Єдиного державного реєстру злочинів торгівлі людьми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/303-2012-п>

² Грицаченко В.В., Журавльов В.Ю. Актуальні проблеми вдосконалення діяльності спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2006. – № 2. – С. 113.

- комендантів студентських і робочих гуртожитків;
- осіб, які систематично здають житлоплощу на добу або погодинно;
- раніше засуджених за злочини, пов'язані з торгівлею людьми, та ін.

Важливим, з погляду організації ОРД, підготовки і проведення оперативно-розшукових заходів, є виділення таких значущих відомостей як, наприклад, традиції, звичаї, характер, спосіб життя представників злочинних груп залежно від національностей, етносів, що може сприяти встановленню оперативних контактів, здійсненню гласних і негласних заходів із попередження, припинення та викриття фактів злочинів про торгівлю людьми, вчинених організованими та транснаціональними злочинними угрупованнями.

Саме тому, перш за все управлінням та відділам БЗПТЛ НП України пропонуємо створити такі ПС оперативно-розшукового призначення, які мають збагачувати вказаний АБД і оперативно отримувати з нього інформацію в межах усієї України незалежно від територіальної приналежності оперативних підрозділів.

Доцільно створити, а кшталт Управління кримінального аналізу, інформаційно-аналітичні підрозділи не лише в Департаменті по боротьбі зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, а і в його регіональних управліннях, адже «перспективним в інформаційному забезпеченні оперативно-розшукової діяльності є підвищення аналітичної функції оперативних підрозділів...»¹.

Результати дослідження показали, що первинну інформацію у справах про торгівлю людьми отримували під час моніторингу рекламних оголошень, туристичних та транспортних фірм, агенцій з працевлаштування, найму, ескорт-агенцій та шлюбних бюро (83,4% кримінальних проваджень, 86,3% опитаних респондентів); від партнерських правоохоронних та міжгалузевих установ (56,6% і 58,2% відповідно); профільних баз даних, які підтримуються іншими установами, такими як Держприкордонслужба, митниця, МЗС та містять інформацію про видачу віз та відповідні клопотання (89,7% та 92,5%); авіакомпанії та інші перевізники (78,4% та 82,5%); конфіденційна інформація, яку можуть розкривати банківські та фінансові інститути (48,3% та 34,2%); жертви торгівлі людьми та їх рідні (97,8% та 96,9%)².

Тому вважаємо, що такі аналітичні підрозділи під час виявлення,

¹ Регульський В.Л., Євтушок В.П. Інформаційне забезпечення оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ у сучасних умовах // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – Вип. 6. – Львів, 1997. – С. 18.

² Санакоєв Д.Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Санакоєв Дмитро Борисович. – Дн.: ДДУВС, 2009. – 255 с.

припинення та розслідування торгівлі людьми мають намагатись конфіденційно отримати оперативну інформацію про:

- а) використання торговцями людьми рекламних оголошень;
- б) засоби зв'язку, такі як стаціонарні та мобільні телефони, адреси електронної пошти та Інтернет-сайтів, супутникове телебачення та їх користувачів;
- в) угоди про купівлю або оренду майна (житло, транспортні засоби);
- г) фінансові операції.

Оперативна інформація, пов'язана з торгівлею людьми, як правило надходить або у вигляді первинної інформації, яка може використовуватися одразу, або ж у вигляді інформації, яка потребує подальшої обробки для цілей оперативної діяльності.

Однак, на нашу думку, більш важливо забезпечити, щоб збирання оперативної інформації з різних джерел в Україні та за її межами проводилось скоординовано та за чітко визначеною формою її запису. А тому пропонуємо створити стандартну форму запису оперативної інформації про торгівлю людьми так, щоб нею мали можливість користуватись всі правоохоронні установи України. Залежно від обсягу доступної інформації, така форма має містити такі пункти:

- 1) вид торгівлі людьми (з метою сексуальної експлуатації, експлуатації праці, вилучення органів тощо) та спосіб діяльності злочинців;
- 2) коротка фабула злочину;
- 3) всебічна інформація про: відомих злочинців та потерпілих, їхні адреси, паспортні або інші документи; автомобілі, інші транспортні засоби та засоби зв'язку; фінансові операції; джерела оперативної інформації, які можуть підтвердити наявні дані;
- 4) зазначення дати, часу, місця та способів, якими була отримана відповідна первинна оперативна інформація;
- 5) зазначення дати, часу, місця та способів реєстрації первинної оперативної інформації;
- 6) відомості про співробітника або підрозділ, які надали вказану інформацію та контактні дані.

З урахуванням того, що така інформація є конфіденційною, вона, відповідно, також має надходити до аналітичних підрозділів БЗПТЛ НП та ДІТ МВС, УКА НП винятково конфіденційно. На нашу думку, ефективною є схема побудови інформаційних потоків, що спрямовуються до центрального банку даних БЗПТЛ НП та ДІТ МВС в контексті протидії торгівлі людьми, запропонована В. Грищаченком та В. Журавльовим:

- галузеві служби МВС і НП України у межах визначених для них завдань ведуть обліково-реєстраційну роботу, їх оперативні підрозділи

накопичують оперативно-розшукову інформацію і встановлений обсяг зведень направляють у ДІТ МВС, де до них забезпечується доступ з боку АБД БЗПТЛ та УКА НП України;

- на регіональному (місцевому) рівні підрозділи БЗПТЛ НП та ДІТ МВС мають можливість використовувати обліки структурних служб ГУНП, зібрана інформація в результаті проведеного аналізу розрізаних зведень через корпоративну мережу ДКР та ДБЗПТЛ НП направляється до АБД;

- внутрішня інформація корпоративної мережі підрозділів ДБЗПТЛ та ДКР НП в результаті діяльності підрозділів БЗПТЛ та ДКР НП, безпосередньо спрямовується в АБД;

- на законодавчому рівні чітко визначається перелік облікових зведень, що направляють різні відомства й організації безпосередньо до АБД, цей інформаційний потік формується як державними структурами (Державна фіскальна служба, Державна служба статистики, Державна аудиторська служба, Національний банк та ін.), так і організаціями різних форм власності (великі промислові підприємства, комерційні банки, страхові компанії та ін.)¹.

Тенденція зрощення загальнокримінальної і економічної, організованої і професійної злочинності викликає необхідність розвитку форм і методів взаємодії оперативних підрозділів кримінальної поліції у боротьбі з національною і транснаціональною злочинністю. У зв'язку з цим регулярними, на нашу думку, повинні бути:

- взаємний обмін оперативною інформацією між підрозділами БЗПТЛ, ДКР, ДПН НП України з іншими оперативними підрозділами кримінальної поліції;

- проведення ретельно підготовлених, злагоджених і цілеспрямованих оперативно-розшукових, профілактичних та інших заходів;

- залучення багатопрофільних джерел оперативної інформації, здатних висвітлювати певні об'єкти на користь всіх підрозділів і служб, що беруть участь в боротьбі з транснаціональною злочинністю;

- проникнення у криміногенно-кримінальне середовище або на відповідні об'єкти осіб, що виконують завдання двох і більш зацікавлених оперативних підрозділів.

Отже, проаналізувавши різні підходи до визначення інформаційного забезпечення, а також узагальнивши існуючі погляди щодо його змісту та форми, вважаємо доцільним створення на базі ДІТ МВС у рамках

¹ Грицаченко В.В., Журавльов В.Ю. Актуальні проблеми вдосконалення діяльності спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2006. – № 2. – С. 111-119.

ЄКІСПО спеціального автоматизованого банку даних про злочини та правопорушення, пов'язані з торгівлею людьми, зокрема за ст. ст. 149, 150, 173, 302, 303, 331, 332 КК України. Для того, щоб збирання оперативної інформації з різних джерел в Україні та за її межами проводилось скоординовано та за чітко визначеною формою її запису, пропонуємо створення уніфікованої форми запису оперативної інформації про вказані злочини так, щоб нею мали можливість користуватись всі правоохоронні органи України.

2.3. Обставини, що підлягають встановленню

Криміналістична характеристика в цілому, і торгівлі людьми – зокрема, складається із взаємопов'язаних елементів. Криміналістичний аспект характеристики злочинів підпорядкований завданням доказування у кримінальному провадженні. Тому й структура криміналістичної характеристики торгівлі людьми формується на підставі системи обставин, які входять у предмет доказування (ст. 91 КПК України) та елементів складу злочину, передбаченого ст. 149 КК України.

Підсумком аналізу елементів криміналістичної характеристики торгівлі людьми є перелік обставин, що підлягають встановленню. Він ширше за предмет доказування у кримінальному провадженні, передбачений ст. 91 КПК України, оскільки з криміналістичної точки зору слідчий для повного, всебічного та об'єктивного дослідження усіх обставин справи має встановити всі факти, що мають значення для кваліфікації вчиненого та призначення справедливої міри покарання. Окрім того, частина обставин встановлюється у процесі розслідування як проміжні факти, які є перехідними до предмету доказування під час перевірки усіх можливих версій у провадженні. На певному етапі ці обставини можуть використовуватися у оперативних цілях як орієнтуюча інформація.

Обставини, що підлягають доказуванню, по суті, є синонімом поняття «предмет доказування», сформульованого кримінально-процесуальною наукою. Поняття «обставини, що підлягають встановленню» значно ширше, аніж «обставини, що підлягають доказуванню», і в криміналістиці розглядається як сукупність обставин, з'ясування яких визначається нормами кримінального права, кримінального процесу та матеріалами конкретного кримінального провадження. Тобто, всі інші обставини, прямо не вказані в законі, але які сприяють їх доказуванню, утворюють обставини, що підлягають встановленню та відносяться до категорії

криміналістично значущих.

Отже, узагальнивши дані, отримані в результаті нашого дослідження, а також результати попередніх наукових розробок¹, нами визначено типовий перелік обставин, які має бути встановлено у провадженнях щодо торгівлі людьми:

1. *Обставини, що належать до події злочину* (час, місце, спосіб, відомості про особу злочинця, у т.ч. передбачені ст.ст. 54, 127-130, ст.ст. 104, 124 КПК України, ст. 149 КК України, та відомості про особу потерпілого).

2. *Обставини, що визначають характер та розмір шкоди, завданої злочином* (розмір фізичної, майнової та моральної шкоди, завданої потерпілій особі; розмір витрат закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілої особи; судові витрати).

3. *Обставини, що впливають на кваліфікацію діяння* (безпосередній об'єкт, предмет, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона злочину, мотив та мета його вчинення).

4. *Обставини, що обтяжують та пом'якшують покарання* (ст. ст. 66, 67 КК України). Фактори, дія яких значно підвищує суспільну небезпечність торгівлі людьми, виведено законодавцем за межі основного складу у кваліфіковані чи особливо кваліфіковані склади злочину, що передбачені окремими частинами ст. 149 КК України.

Так, кваліфікуючими ознаками торгівлі людьми за ч.2 є:

- а) дії щодо неповнолітнього або щодо кількох осіб;
- б) дії, щодо кількох осіб;
- в) дії, вчинені повторно;
- г) за попередньою змовою групою осіб;
- д) службовою особою з використанням службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності;
- ж) дії, поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства.

Особливо кваліфікуючими визначено дії, передбачені ч. 3 ст. 149 КК України:

- а) дії, вчинені щодо малолітнього;

¹ Санакоєв Д.Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Санакоєв Дмитро Борисович. – Дн.: ДДУВС, 2009. – 255 с.; Противодействие торговле людьми: [учебное пособие] / [Бандурка А.М., Куц В.М. (рук. авт. кол-ва), Левченко Е.Б. и др.]; под ред. А.М. Бандурки. – Х.: Консум, 2003. – 312 с.; Весельський В.К. Торговля людьми в Україні (Проблеми розслідування): [навчальний посібник] / В.К.Весельський, В.В.Пясковський. – К.: КНТ, 2007. – 168 с.

б) організованою групою;

в) поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства;

г) дії, які спричинили тяжкі наслідки.

5. *Обставини, що визначають причини та умови, які сприяли вчиненню торгівлю людьми, (з огляду на положення КПК в редакції 2012 року, встановлення означених обставин виключено з предмету доказування, проте на нашу думку, це не втратило криміналістичного значення. – Д.С.) зокрема:*

а) складне економічне становище та високий рівень безробіття, особливо серед жінок;

б) неналежна поінформованість українських жінок щодо можливостей працевлаштування і перебування за кордоном;

в) надприбутковість такої діяльності;

г) відсутність в Україні законодавства про соціальний захист громадян України за кордоном;

д) формування у злочинців враження про безкарність таких дій та ін.

6. *Інші, не зазначені раніше обставини, що пом'якшують чи обтяжують відповідальність (ст. ст. 66, 67 КК України).*

7. *Обставини, що визначають розмір шкоди від вчиненого злочину:*

а) який саме матеріальний збиток був завданий потерпілій особі в результаті злочину (враховуючи витрати на відновлення здоров'я), його грошовий еквівалент;

б) витрати (у грошовому еквіваленті) закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілої особи;

в) витрати спеціальної установи для жертв насильства в сім'ї, якщо жертва тимчасово утримувалась цією установою, згідно із Законом України «Про попередження насильства в сім'ї»;

г) розмір процесуальних витрат (ст. 118 КПК України);

д) сума, витрачена на ритуальні послуги і поховання, у випадку смерті потерпілої особи;

е) розмір моральної шкоди, заподіяної потерпілій особі, в чому вона полягає;

ж) ступінь втрати працездатності (для визначення змісту цивільного позову в кримінальному провадженні (ст. 30 ЦК, ст. 127-128 КПК України).

8. *Обставини, що вказують на постзлочинну діяльність торгівців людьми, що має значення для встановлення суб'єктивної сторони злочину та його кваліфікації.*

При цьому, до таких обставин відносимо:

а) наявність (відсутність) дійового каяття, запобігання (або спроба) винним настання шкідливих наслідків, щире розкаяння, сприяння розкриттю і розслідуванню злочину, добровільне відшкодування завданих збитків);

б) наявність (відсутність) деліктної протидії розслідуванню (наприклад, перешкоджання явці свідка, потерпілого, спонукання їх до відмови від дачі показань або дачі неправдивих показань, підкуп цих осіб, погроза помстою за раніше дані показання, злісна непокора законному розпорядженню співробітника поліції тощо.

Наведений перелік обставин, що підлягають встановленню та доказуванню не є вичерпним. Із урахуванням особливостей вчиненого злочину, він має коригуватися та може бути використаний під час розслідування як типова та орієнтовна програма доказування у конкретному кримінальному провадженні.

* * *

Із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України 2012 року спрощено процедуру початку кримінального провадження та скорочено строки на розгляд і перевірку заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, шляхом відмови від стадії порушення кримінальної справи.

На практиці конкретна заява або повідомлення про торгівлю людьми містить певні фактичні дані, що підтверджують існування підстав для початку кримінального провадження. Необхідність проведення додаткової перевірки інформації, зафіксованої у заяві або повідомленні про торгівлю людьми, може бути зумовлена: недостатністю інформації для висновку про наявність ознак торгівлі людьми; сумнівами щодо достовірності отриманої інформації про вчинення злочину організованою групою чи особи заявника.

Підвищення ефективності методики виявлення та розслідування залежить від того, наскільки криміналістичні рекомендації використовуватимуться в оперативно-розшуковій діяльності, зокрема в період, що передував прийняттю рішення відповідними органами про початок кримінального провадження шляхом внесення відповідної інформації про злочин до ЄРДР. Отже, стадія розгляду і перевірки заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення включається у предмет криміналістики і є сферою застосування її рекомендацій.

Виявлення ознак злочину у провадженнях про торгівлю людьми, ві-

дбується за ініціативи: 1) потерпілої особи; 2) її родичів; 3) третіх осіб; 4) співробітників правоохоронних органів. За заявою чи повідомленням про злочин слідчий, прокурор зобов'язані невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування (ч. 1 ст. 214 КПК України).

Найбільш дієвими заходами забезпечення безпеки потерпілих у провадженнях про торгівлю людьми є забезпечення конфіденційності відомостей про особу, особиста охорона, охорона житла і майна, та в подальшому – закритий судовий розгляд.

Підґрунтя процесів припинення і розслідування аналізованої групи злочинів має складати розвідувальна інформація і грамотне, у межах закону, документування злочинної діяльності торгівців людьми та осіб, які здійснюють ту чи іншу форму експлуатації людини.

Актуальною є необхідність створення у межах Єдиної комп'ютерної інформаційної системи правоохоронних органів спеціального автоматизованого банку даних про злочинців та злочини, пов'язані з торгівлею людьми. Запропоновано уніфіковану форму запису оперативної інформації про вказані злочини та визначено схему побудови інформаційних потоків, що спрямуються до таких АБД.

Кримінальні провадження про торгівлю людьми, вчинену організованими групами, характеризуються багатоепізодністю, значною кількістю потерпілих, необхідністю виконання великого обсягу оперативно-розшукових заходів, слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних. Тому, успішне доказування фактів організованої злочинної діяльності потребує створення постійно діючих слідчо-оперативних груп вже на етапі оперативно-розшукового документування та реалізації оперативних матеріалів.

Підсумком аналізу елементів криміналістичної характеристики торгівлі людьми є перелік обставин, що підлягають встановленню. Він ширше за предмет доказування у кримінальному провадженні, передбачений ст. 91 КПК України, оскільки з криміналістичної точки зору слідчий для повного, всебічного та об'єктивного дослідження усіх обставин справи має встановити всі факти, що мають значення для кваліфікації вчиненого та призначення справедливої міри покарання. Окрім того, частина обставин встановлюється у процесі розслідування як проміжні факти, які є перехідними до предмету доказування під час перевірки усіх можливих версій у провадженні. На певному етапі ці обставини можуть використовуватися у оперативних цілях як орієнтуюча інформація.

Розділ 3

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

3.1. Типові слідчі ситуації, версії та планування розслідування

Під час розслідування злочинів будь-якого виду складаються типові ситуації, що повторюються, характеризуються певним об'ємом наявної інформації, можливостями та шляхами її отримання та перевірки, тобто великою індивідуальністю та своєрідністю, що повинно слугувати підґрунтям для розмежування окремих груп злочинів всередині кожного виду.

Аналіз теоретичних досліджень свідчить, що в сучасній криміналістиці нема єдності поглядів щодо поняття типової слідчої ситуації та її змісту. Тривалий час у науковій літературі приватні методики викладались за однотипною системою, яка складалась з чотирьох розділів: 1) обставини, що підлягають доказуванню при розслідуванні конкретного злочину; 2) особливості порушення кримінальної справи, коло першочергових слідчих дій та тактика їх проведення; 3) подальші слідчі дії та тактика їх проведення; 4) виявлення та усунення в процесі розслідування причин та умов, що сприяли вчиненню злочину¹.

Лише наприкінці 70-х років ХХ ст. у науковій літературі було відзначено, що під час розслідування злочинів будь-якого виду складаються типові ситуації, що повторюються, характеризуються певним об'ємом наявної інформації, можливостями та шляхами її отримання та перевірки, тобто великою індивідуальністю та своєрідністю, що повинно слугувати підґрунтям для розмежування окремих груп злочинів всередині кожного виду². У той же час у роботах Р. Белкіна, І. Герасимова, Л. Драпкіна почали з'являтися і перші висловлювання щодо поняття

¹ Криміналістика: [учебник для вузов] / [ред. И.Ф.Крылова]. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1976. – 591 с.; Криміналістика: [учебник] / [ред. Р.С.Белкин]. – М.: Юрид. лит., 1986. – 544 с.

² Бахин В.П. Следственные ситуации как основа разработки конкретных методик расследования преступлений / В.П.Бахин // Вопросы криминалистической методологии, тактики и методики расследования преступлений / В.П.Бахин – М.: ВНИИ МВД СССР, 1973. – С. 96.

слідчої ситуації¹.

На сьогодні під слідчою ситуацією у криміналістиці розуміють сукупність умов, у яких відбувається розслідування, тобто обстановку, в якій протікає процес доказування². При цьому вона містить групи взаємопов'язаних компонентів: фактична інформація; умови здійснення слідчої діяльності; психологічні аспекти взаємостосунків учасників слідчої ситуації.

Розглядаючи майбутні перспективи розвитку типових слідчих ситуацій, як елемента приватних криміналістичних методик розслідування, слушною є думка О. Шаталова про те, що подальша розробка проблеми слідчих ситуацій має пов'язуватися, перш за все, з процесом криміналістичної алгоритмізації розслідування злочинів. В основі криміналістичного алгоритму має бути опис дій слідчого в слідчій ситуації певного типу. Він має проводитися за допомогою однозначних понять та повністю розкривати її специфіку з метою результативного вирішення процесуальних, тактичних та організаційних завдань розслідування³.

На цих підставах розглянемо типові ситуації у випадку торгівлі людьми, зокрема, з метою сексуальної експлуатації, вчинені організованими групами, що виникають від стадії розгляду та реєстрації заяви про злочин, внесення інформації до ЄРДР та початкового етапу розслідування, і спробуємо розробити типовий алгоритм (програму) розслідування.

При вирішенні питання про початок кримінального провадження, з моменту внесення інформації до ЄРДР та у процесі розслідування виникають різноманітні та досить специфічні криміналістичні ситуації оперативно-розшукового та слідчого характеру.

У результаті проведеного дослідження ми встановили, що на початковому етапі розслідування торгівлі людьми слідчі ситуації можуть бути класифіковані за різноманітними критеріями, зокрема:

- а) за джерелами надходження вихідної інформації;

¹ Белкин Р.С. Курс советской криминалистики: в 3-х т. / Белкин Р.С. – М.: Акад. МВД СССР, 1978. – Т.2. – 410 с.; Герасимов И.Ф. Криминалистические характеристики преступлений в методике расследования / И.Ф.Герасимов // Методика расследования преступления. Общие положения: Материалы научно-практической конференции (г. Одесса, ноябрь 1976 г.) / [редкол.: Н.А.Селиванов, В.Г.Танасевич, А.А.Эйсмэн, В.Е.Эминов]. – М.: Наука, 1976. – С. 93-97; Драпкин Л.Я. Основы теории следственных ситуаций / Драпкин Л.Я. – Свердловск: Средне-Уральское книжное изд-во, 1987. – 264 с.

² Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия / Белкин Р.С. – М.: БЕК, 1997. – С. 204.

³ Шаталов А.С. Следственные ситуации – основа криминалистических алгоритмов расследования преступлений / А.С.Шаталов // Российский следователь. – 1999. – № 1. – С.63.

б) за обсягом і змістом даних, достатніх для початку кримінального провадження та наявності відомостей щодо особи злочинця;

в) за способами вчинення торгівлі людьми (на етапах готування, вчинення, приховування та експлуатації) тощо.

Так, В. Пясковським і О. Полуляховим запропоновано типові слідчі ситуації, класифіковані залежно від обсягу та змісту даних, що слугували підставою для початку кримінального провадження та інформації про злочинця:

1) наявні ознаки торгівлі людьми і відома особа (особи), яка її вчинила;

2) наявні ознаки торгівлі людьми, особа (особи), яка її вчинила, невідома;

3) наявні ознаки торгівлі людьми і є відомості про злочинця, але місцезнаходження останнього невідоме¹.

Вивчення матеріалів первинних перевірок у провадженнях щодо аналізованої категорії злочинів дозволило нам виявити декілька типових ситуацій, підґрунтям формування яких є інформація про обставини, що є предметом доказування.

На відміну від більшості типових ситуацій початкового етапу розслідування, притаманних іншим категоріям злочинів, розглядувані характеризуються тим, що на час початку кримінального провадження, як правило, є відомості про потерпілих та підозрюваних, або ж вони безпосередньо встановлені (злочинці затримані або у них взяті особисті зобов'язання, потерпілі вказали про своє місце перебування).

Проаналізувавши кримінальні провадження, нами розширено коло існуючих типових ситуацій за фактами торгівлі людьми та запропоновано їх диференціацію від перевірки та реєстрації заяви за двома ознаками (критеріями):

1) джерело інформації про злочин;

2) достатність інформації для прийняття процесуальних рішень².

На цих підставах пропонуємо розглядати визначені нами ситуації у вигляді матриці (Табл. 1).

Як видно з представленої далі таблиці 1, при вчиненні організованими групами торгівлі людьми, нами виділено п'ять типових ситуацій,

¹ Пясковський В.В. Методика розслідування торгівлі людьми: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Пясковський Вадим Валерійович. – К., 2004. – С. 119; Полуляхов О.В. Типові версії розслідування торгівлі людьми / О.В.Полуляхов // Вісник НУВС. – 2004. – № 25. – С. 34-36.

² Санакоєв Д.Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Санакоєв Дмитро Борисович. – Дн.: ДДУВС, 2009. – 255 с.

які потребують свого вирішення шляхом встановлення невідомих обставин, що становлять предмет доказування. Процес вирішення поставленої задачі пропонуємо поділити на декілька взаємопов'язаних етапів, кожен з яких має свої часові межі, цілі та методи.

Матриця типових ситуацій у провадженнях про торгівлю людьми, що вчинена організованими групами

Джерело інформації // Достатність інформації	Є дані про торгівлю людьми, відсутні дані про злочинців	Є дані про потерпілого та злочинців	Встановлено потерпілих, частину злочинців, по деяких є окремі відомості	Встановлено підозрюваних і частину потерпілих	Є лише певні відомості про окремих потерпілих і злочинців	Усього
Заяви родичів, знайомих	5 (11.1%)				4 (8.9%)	9 (20%)
Заяви потерпілих			8 (17.8%)		2 (4.4%)	10 (22.2%)
Оперативне джерело (матеріали ОРД)		5 (11.1%)	4 (8.9%)	16 (35.6%)		25 (55.6%)
Повідомлення правоохоронних органів іноземних держав			1 (2.2%)			1 (2.2%)
Усього:	5 (11,1%)	5 (11.1%)	13 (28.9%)	16 (35.6%)	6 (13.3%)	45 (100%)

Так, початковим є етап ознайомлення слідчого з матеріалами, що надійшли до нього. Під ознайомленням слід розуміти:

- а) вивчення матеріалів, що надійшли (заяви, повідомлення, інші джерела);
- б) формування думки про реальну слідчу ситуацію.

Через регламентованість строків слідства та обмеженість часу для прийняття рішень, процес ознайомлення має короткочасний характер. Його закінченням є момент початку формування версій, тобто логічно та фактично обґрунтованих припущень слідчого щодо досліджуваної

події у цілому та окремих обставин, що підлягають встановленню. Процес формування та паралельної перевірки версій має значно довший характер: для слідства він закінчується складанням обвинувального акту, в якому, по суті, відображена одна, доведена версія.

Версії початкового етапу розслідування через нестачу інформації не завжди конкретні. Вони формуються щодо всього діяння на підставі наявних даних, де невідомі елементи замінюються припущеннями та називаються *загальними* або, що більше відображає їх сутність, *кваліфікуючими*¹. Побудова таких версій на початковому етапі – не лише право слідчого, але й його обов'язок. Він походить із законодавчих приписів, оскільки найбільш вірогідна із запропонованих версій має відображатись у ЄРДР та інших процесуальних документах. Окрім того, обов'язкове її формування зумовлюється актуальним для початкового етапу розслідування завданням, яке вимагає швидкого розв'язання: дати однозначну відповідь на питання, чи є розслідувана подія злочином.

У юридичній літературі під криміналістичною версією розуміють припущення, що ґрунтується на фактичних даних, про сутність чи окремі обставини події, яка має ознаки злочину, прийняте до перевірки слідчим або іншою уповноваженою на це особою при вирішенні питання про початок кримінального провадження, розслідуванні чи судовому розгляді². Як зазначають Л. Дубровицька та І. Лузгін, слідчі версії будуються щодо фактів, непридатних безпосередньому сприйняттю для того, щоб встановити їх походження та з'ясувати, чи утворюють вони склад злочину; версії, висунуті за окремими елементами складу злочину, тісно пов'язані між собою, їх ізольований розгляд можливий лише теоретично; версії щодо складу злочину у діях підозрюваного (обвинуваченого) висуваються у всіх без винятку випадках розслідування; версії формуються з урахуванням предмету доказування³.

Вітчизняними криміналістами запропоновано виділяти такі загальні версії у провадженнях про торгівлю людьми:

- 1) мала місце торгівля людьми (ст. 149 КК України);
- 2) мала місце торгівля людьми та пов'язані з нею злочини (ст. 149 і ст.ст. 332, 358 КК України тощо);
- 3) мав місце інший злочин, а торгівля людьми відсутня (ст. ст. 302,

¹ Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений / Кудрявцев В.Н. – М.: Юрид.лит., 1972. – С. 226-232.

² Пясковський В.В. Методика розслідування торгівлі людьми: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Пясковський Вадим Валерійович. – К., 2004. – 225 с.

³ Дубровицька Л.П. Планирование расследования / Л.П.Дубровицькая, И.М.Лузгин. – М.: Юрид. лит., 1972. – С. 18-19.

303 КК України);

4) факт торгівлі людьми відсутній, заяву зробила особа з метою уникнення кримінальної відповідальності за заняття проституцією, незаконний перетин державного кордону або ж для отримання допомоги від неурядових громадських організацій¹.

З огляду на те, що торгівля людьми вчиняється переважно організованими злочинними групами, перелік вказаних версій потрібно доповнювати першочерговою та обов'язковою для всіх справ з ознаками торгівлі людьми – *має місце торгівля людьми, вчинена організованою злочинною групою* (курсив наш. – Д.С.). Лише за такої умови, від моменту надходження інформації про торгівлю людьми до передачі матеріалів на розгляд слідчого з метою прийняття рішення про початок кримінального провадження, зусилля оперативних та слідчих підрозділів будуть зосереджені на виявленні всіх ознак цього злочину та затриманні усіх причетних до цього осіб із метою їх притягнення до кримінальної відповідальності.

Якщо у якості стратегічної мети не ставитиметься припинення і розслідування злочинної діяльності усієї організованої групи, викриття її лідерів, таке розслідування, у кращому випадку, завершиться притягненням до кримінальної відповідальності лише окремих учасників ОЗГ, а остання продовжить своє подальше функціонування.

Загальні слідчі версії знаходять своє підтвердження шляхом формування та перевірки приватних версій щодо юридично важливих обставин події, яка перевіряється.

У ході розслідування цієї категорії злочинів важливими для слідства є приватні версії щодо способу вчинення злочину, адже саме він є найскладнішим для доведення елементом предмету доказування.

Враховуючи те, що існує багато способів вчинення торгівлі людьми, їх аналіз дозволяє сформувати такі версії:

- 1) мали місце використання обману, шантажу, уразливого стану особи, підкупу, застосування фізичного насильства;
- 2) існувала загроза застосування фізичного насильства;
- 3) здійснювався психологічний тиск на потерпілих;
- 4) застосовувалось психофізичне насильство, тобто поєднання зазначених вище способів.

У зв'язку з тим, що злочинним є кожен акт висловлювання погроз,

¹ Весельський В.К. Торгівля людьми в Україні (Проблеми розслідування): [навчальний посібник] / В.К.Весельський, В.В.Пясковський. – К.: КНТ, 2007. – 168 с.; Полуляхов О.В. Типові версії розслідування торгівлі людьми / О.В.Полуляхов // Вісник НУВС. – 2004. – № 25. – С.32-37.

фізичного примусу тощо, вчинення злочинних дій (а відповідно, і версій) можна класифікувати як дії, які: а) вчиняються одноразово; б) вчиняються багаторазово.

Окрім того, елементами предмету доказування, що потребують встановлення у провадженнях про торгівлю людьми, є місце вчинення злочину, відомості про суб'єкта злочину та потерпілого. Перераховані невідомі обставини також з'ясовуються слідством за допомогою перевірки версій.

А тому можуть бути побудовані такі типові версії щодо:

1) *місця вчинення злочину*: а) країна перебування потерпілої особи (Україна / іноземна країна); б) громадські місця (кафе, бари, вулиці тощо); в) місця насильницького утримання (квартири, інші жилі та нежилі приміщення, діючі місця для розпусти та ін.);

2) *невдомих слідству суб'єктів злочину*: а) співмешканці, родичі, подружжя, батьки; б) знайомі, подруги, друзі; в) раніше не знайомі особи; г) особи, які використовували своє службове становище або від яких потерпіла особа була у матеріальній чи іншій залежності;

3) *кількості осіб, які займалися організацією та/або вчиненням злочину*: а) однією особою; б) групою осіб за попередньою змовою; в) організованою групою.

Окремою підставою формування версій щодо потерпілих за ч. 2 та 3 ст. 149 КК України є їх віковий критерій. У зв'язку з цим можна сформулювати версії про те, що потерпілі є: а) малолітніми (до 14 років); б) неповнолітніми (від 14 до 18 років); в) повнолітніми.

У криміналістичній літературі зазначається, що версії, сформовані за окремими елементами складу злочину, тісно пов'язані між собою, і їх ізольований розгляд можливий лише теоретично¹. У практичній діяльності вимагається зводити всі версії у єдину систему². При цьому зазначимо, що складання такої системи можливе лише тоді, коли певні приватні версії вже отримали своє доказове підтвердження.

Для проваджень про торгівлю людьми взаємозумовлюючими є обставини, і, відповідно, й версії щодо суб'єктів злочину, потерпілих, способів вчинення. Зокрема це пов'язано зі злочинами, які є супутніми торгівлі людьми, а саме: створення або утримання місць розпусти чи звідництво, втягування у заняття проституцією тощо. Означена їх зумовленість викликає формування таких типових версій:

¹ Дубровицкая Л.П. Планирование расследования / Л.П.Дубровицкая, И.М.Лузгин. – М.: Юрид. лит., 1972. – С. 19.

² Антипов В.П. Планирование расследования нераскрытых преступлений / Антипов В.П. – М.: Юрлитинформ, 2002. – С. 19-20.

1) ненасильницькі (обман, навіювання, погрози та ін.) дії, пов'язані з вербуванням особи здійснювались близькими родичами (батьками, братами, сестрами) за місцем проживання протягом тривалого часу;

2) насильницькі дії з вербування, примусу особи здійснювались близькими родичами за місцем проживання протягом тривалого часу;

3) ненасильницькі (обман, навіювання, погрози та ін.) чи насильницькі дії з вербування або примусу особи здійснювали знайомі (подруги, які займаються проституцією, старші друзі, сутенери та інші особи, які працюють у галузі секс-бізнесу) за місцем спільного проживання під час їх насильницького утримання у місцях для розпусти, за місцем спільного проведення дозвілля;

4) ненасильницькі дії з вербування, примусу особи здійснювались незнайомими раніше особами у громадських місцях чи інших місцях проведення дозвілля, переважно, у вечірній і нічний час;

5) ненасильницькі / насильницькі дії з вербування або примусу особи здійснювались членами організованої групи торгівців людьми та ін.

Під час виявлення ознак торгівлі людьми та проведення першочергових слідчих (розшукових) дій, навіть у ситуаціях затримання осіб «на гарячому», неможливо зібрати достатню кількість доказів, за допомогою яких забезпечувалося б усебічне, повне та об'єктивне дослідження обставин за кримінальним провадженням. Із внесенням відповідної інформації про злочин до ЄРДР та початком кримінального провадження виникає необхідність розв'язання нових, передбачених кримінальним процесуальним законодавством завдань та проведення низки організаційних заходів.

Через складність та багатоепізодність фактів злочинної діяльності, з яких складається «механізм» торгівлі людьми, тривалості діяння у часі та просторі, а також причетності до злочину групи осіб із різними функціональними ролями, необхідно виконати таке:

1) за необхідності – застосувати відповідні заходи безпеки до потерпілих, свідків, членів їх родин та близьких;

2) визначити склад слідчої групи із залученням оперуповноважених;

3) доручити оперативним підрозділам проведення слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних за виявленими обставинами;

4) визначити календарні дати прийняття обов'язкових процесуальних рішень (повідомлення особі про підозру тощо);

5) ознайомитися із кримінальним законодавством країн призначення та міжнародними угодами України з відповідними державами про надання взаємної правової допомоги у кримінальних провадженнях.

Всебічне, повне та об'єктивне дослідження обставин за криміналь-

ним провадженням у встановлені законом строки може бути досягнуто за умови кваліфікованого *планування розслідування*, яке є перевіреним засобом наукової організації процесу розслідування та праці слідчого.

Слушною є думка О. Шляхова про те, що планування – це не лише «технічний прийом, який полягає у складанні письмових планів»¹. У його основі, як функції слідчого, лежить пізнавальний процес, що складається із серії аналітичних процедур (визначення завдань, шляхів і способів розслідування, обставин, що підлягають встановленню, визначення системи слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних, їх змісту, послідовності проведення, термінів виконання), та формування за їх результатами логічних висновків, що зводяться у підсумку до прийняття організаційних, правових і тактичних рішень з метою найбільш ефективного досягнення цілей розслідування².

Об'єктами пізнавальної діяльності слідчого при плануванні розслідування у провадженнях про торгівлю людьми є:

- 1) обставини вчинення цього злочину, що становлять предмет доказування, та кримінально-правова кваліфікація діяння;
- 2) слідча ситуація на момент планування;
- 3) зібрані на цій стадії розслідування докази вчинення торгівлі людьми та причетні до цього особи;
- 4) ступінь доведеності тих чи інших фактів, подій, вчинків (дій).

Орієнтуючись на положення криміналістичної характеристики торгівлі людьми, слідчий за допомогою методів аналізу та синтезу розкриває зв'язки між складниками об'єкта пізнання, виявляє прогалини у системі обставин, що підлягають доказуванню та доказах.

Логічні висновки щодо ступеня дослідження обставин кримінального провадження та системи зібраних доказів дають можливість визначити подальшу спрямованість слідства, сформулювати припущення (версії) про невстановлені факти, що стосуються провадження та конкретизувати цілі розслідування у відповідності з предметом доказування.

Запропонований пізнавальний «механізм» планування використовується на різних стадіях слідчої роботи: від початку до завершення досудового розслідування. Його використовують у всіх випадках, коли слід-

¹ Шляхов А.Р. Планирование предварительного следствия / Шляхов А.Р. – М.: ВЮЗИ, 1957. – С. 4.

² Величкин С.А. Организация расследования преступлений: [учеб. пособие] / Величкин С.А. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. – 88 с.; Дубровицкая Л.П. Планирование расследования / Л.П.Дубровицкая, И.М.Лузгин. – М.: Юрид. лит., 1972. – 54 с.; Кулагин Н.И. Планирование расследования сложных многоэпизодных дел: [учеб. пособие] / Кулагин Н.И. – Волгоград.: ВСШ МВД СССР, 1976. – 63с.

ча ситуація ставить перед слідчим нові проблеми або коли у процесі розслідування постають нові задачі.

Наприклад, у перші два дні від моменту затримання особи «на гарячому» слідство має реалізувати низку першочергових задач: 1) більш детально дослідити обставини затримання торговця людьми; 2) перевірити наявні підозри та свідчення підозрюваної особи, яка не визнає своєї причетності до злочину; 3) зібрати докази, що підтверджують чи спростовують підозри, для подальшого обґрунтування пред'явлених звинувачень чи для звільнення затриманої особи.

Складність торгівлі людьми та пов'язаних із нею злочинів, проблеми, що виникають під час збирання доказів, зумовлюють необхідність планування розслідування не як одиничного акту, а як системи планів, що скеровують досудове слідство до істини.

Процес планування розслідування має певну структуру, проте у криміналістиці відсутня єдність поглядів щодо його складників (елементів), зокрема їх кількості та послідовності¹. На нашу думку, різнобічність поглядів щодо цього є неприциповою, адже процес планування, єдиний за цілями і тактичним значенням, зі змістовного боку, є системою, елементи якої взаємозалежні та взаємозумовлені.

Так, О. Колесніченко та Л. Сергєєв виокремлюють такі основні елементи планування: 1) формування версій; 2) встановлення кола обставин, що підлягають доказуванню; 3) визначення шляхів, засобів, методів розслідування; 4) встановлення термінів та виконавців². Р. Белкін небезпідставно включає до діяльності з планування вивчення вихідної інформації, яка відображена у наявних матеріалах, оскільки без такої діяльності неможливо планувати хід та напрямки розслідування³.

Слушною є пропозиція представників харківської школи криміналістики А. Літвінова та Р. Степанюка про те, що до вказаного переліку елементів планування слід включити елемент контролю виконання за-

¹ Драпкин Л.Я. Построение и проверка следственных версий: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юр.наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; теория оперативно-розыскной деятельности” / Л.Я. Драпкин. – М., 1972. – 28 с.; Сергеев Л.А. Планирование расследования / Сергеев Л.А., Соя-Серко Л.А., Якубович Н.А.; под ред. Н.И.Сапожникова. – М.: Юрид. лит., 1975. – 116 с.

² Колесниченко А.Н. Планирование советского предварительного следствия: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юр. наук: спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; теория оперативно-розыскной деятельности”/ А.Н.Колесниченко. – Х.: Харьков. юрид. ин-т, 1952. – 15 с.; Сергеев Л.А. Планирование расследования / Сергеев Л.А., Соя-Серко Л.А., Якубович Н.А.; под ред. Н.И.Сапожникова. – М.: Юрид. лит., 1975. – 116 с.

³ Криминалистика: [учебник] / [ред. Р.С.Белкин]. – М.: Юрид. лит., 1986. – 544 с.

планованих слідчих дій та інших заходів¹. На цих підставах у методиці планування розслідування виділяємо такі елементи:

- 1) аналіз первинної оперативно-розшукової та слідчої інформації, що стосується кримінального провадження;
- 2) формування версій;
- 3) визначення завдань розслідування та кола обставин, що підлягають доказуванню;
- 4) визначення слідчих (розшукових) дій та організаційних заходів, необхідних для перевірки висунутих версій та розв'язання задач розслідування;
- 5) складання письмового плану та іншої документації;
- 6) встановлення термінів та виконавців;
- 7) контроль за виконанням та внесення у заплановані заходи відповідних корегувань в залежності від ситуацій та наявності нових доказів.

Вважаємо, що саме названі елементи відносно постійні та взаємопов'язані, що дозволяє об'єднати їх у комплекси дій і розглядати як елементи структури планування.

Дослідивши наявні типові слідчі ситуації та версії, як елементи планування, розглянемо такий елемент як *визначення завдань розслідування та кола обставин, що підлягають доказуванню*. Цим зумовлюється цілеспрямованість слідства, подолання безсистемності під час пошуку доказів, що призводить, як правило, до проблем у доказовій базі та втрати часу.

У таких складних провадженнях як торгівля людьми, формуються не лише достатньо загальні, перспективні завдання, але і конкретні, нагальні. Доцільно визначити ієрархічну цінність загальних та приватних завдань для того, щоб була можливість забезпечити тактично виправдану послідовність встановлення обставин справи та збирання доказів. Наприклад, загальне завдання перевірки інформації щодо затриманого перевізника з метою сексуальної експлуатації осіб поділяється на приватні завдання:

- 1) встановити обставини знайомства перевізника з завербованими;
- 2) з'ясувати мотиви та обставини привласнення та утримування особистих документів завербованих осіб перевізником, що вилучені під час огляду, особистого обшуку;
- 3) встановити наявність зв'язку між перевізником та вербувальником.

¹ Литвинов А.Н. Прогнозирование и планирование в криминалистике / А.Н.Литвинов, Р.Л.Степанюк; под общ. ред. В.И.Гаенко. – М.: ЮРКНИГА, 2004. – С. 103.

У плануванні розслідування зазвичай виділяють: розумове (усне), письмове та графічне¹. Поділяємо точку зору Р. Белкіна про те, що у чистому вигляді усне планування існує лише теоретично, адже така форма плану не відповідає визначенню його як зовнішнього прояву процесу планування розслідування². Так, власний досвід роботи на посаді слідчого засвідчив, що на практиці при розслідуванні не складних проваджень слідчі обмежуються певними нотатками щодо проведення запланованих слідчих (розшукових) дій, переліку можливих свідків, які підлягають допиту, визначенням установ, до яких потрібно надіслати запити тощо. Тому ми не погоджуємося із думкою вчених, які вважають, що перехід усної форми планування у письмову відбувається не завжди³. Всі перераховані нами вище записи у стислому вигляді виражають програму дій слідчого, а тому виконують функції письмового плану.

При розслідуванні складних, багатоепізодних кримінальних проваджень про торгівлю людьми, що вимагає постійної взаємодії слідчого з оперативними підрозділами та іншими правоохоронними органами і громадськими організаціями, без письмового плану обійтись неможливо. План розслідування у провадженнях цієї категорії становить певну програму дій слідчого та інших учасників слідчо-оперативної групи (*дали – СОГ*), а тому повинен мати свій зовнішній прояв.

Складання планів розслідування на сьогодні передбачає різноманітні форми розроблених письмових планів та супутньої документації⁴. Нами встановлено, що підґрунтям результативного планування на початковому етапі розслідування злочинів аналізованої категорії є обов'язковість складання узгодженого плану оперативно-розшукових, слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних вже на стадії реалізації оперативних матеріалів, чому має сприяти постійна взаємодія оперативників і слідчих.

Доцільно план розслідування складати так, щоб перша його частина містила програму встановлення обставин, що мають значення для біль-

¹ Бирюков В.В. Теория и практика планирования расследования преступлений: [учеб. пособие] / [Бирюков В.В., Мельникова О.Б., Шехавцов Р.Н., Попов И.В.]. – Луганск: РИО ЛАВД, 2002. – С. 15.

² Белкин Р.С. Курс советской криминалистики: в 3-х т. / Белкин Р.С. – М.: Акад. МВД СССР, 1978. – Т.2. – 410 с.

³ Литвинов А.Н. Прогнозирование и планирование в криминалистике / А.Н.Литвинов, Р.Л.Степанюк; под общ. ред. В.И.Гаенко. – М.: ЮРКНИГА, 2004. – С. 103; Хань Г.А. Теоретичні засади планування та організації розслідування злочинів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 21.07.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза”/ Г.А.Хань. – Х., 2007. – С. 9.

⁴ Бирюков В.В. Теория и практика планирования расследования преступлений: [учеб. пособие] / [Бирюков В.В., Мельникова О.Б., Шехавцов Р.Н., Попов И.В.]. – Луганск: РИО ЛАВД, 2002. – С. 17.

шості версій, а друга – формувалась на основі побудови і перевірки версій. Так, загальними питаннями, що вимагають з'ясування та уточнення є відомості про потерпілих, підозрюваних та свідків. Способами збирання такої інформації є, передусім, допити потерпілих, свідків, підозрюваних, збір необхідних документів (характеристик, довідок тощо).

Додатково до матеріалів провадження можуть долучатися розсекречені у встановленому порядку матеріали за результатами оперативно-розшукових заходів, що проводились за оперативно-розшуковою справою, спрямовані на отримання особистісних характеристик та умов проживання потерпілих і підозрюваних (опитування, спостереження та ін.). Друга частина плану повинна містити версії та найбільш ефективні шляхи щодо їх перевірки.

Проаналізувавши недоліки, виявлені нами при вивченні кримінальних проваджень, зокрема й щодо членів організованих груп работоргівців, а також наявні теоретичні напрацювання із цього питання¹ зазначаємо, що у плані, який затверджується керівником слідчо-оперативної групи, вже на початковому етапі розслідування мають вказуватися такі заходи:

- затримання підозрюваних у момент перевезення, переховування, передачі або експлуатації потерпілих від торгівлі людьми;
- огляд місця переховування та експлуатації потерпілих, які втекли та звільнені в іншому місці;
- проведення судово-медичного освідування потерпілих, звільнених під час рейду, обшуку, виявлених під час оперативної закупівлі послуг;
- встановлення додаткових свідків та раніше не відомих слідству потерпілих, допити вказаних осіб;
- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (контроль, конспіративне перехоплення та фіксація з використанням технічних засобів телефонних розмов, що передаються засобами стаціонарного та рухомого мобільного зв'язку), а також інших даних, що передаються каналом зв'язку, що контролюється) та спостереження за особами, які не затримані та не заарештовані у розрахунку на те, що вони своїми контактами та змістом розмов викривають свої злочинні зв'язки, допоможуть викрити канали оплати, місця можливого переховування потерпілих;
- огляди, обшуки, тимчасові вилучення різноманітних об'єктів, у тому числі, в приміщеннях державних підприємств, установ, організацій

¹ Журавлев С.Ю. Торговля людьми: механизм преступной деятельности, методика расследования: [научно-практическое пособие] / С.Ю.Журавлев, А.М.Пигаев. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 216 с.

та у посадових осіб, які займаються оформленням та видачою дорожніх документів (з метою виявлення та вилучення усіх можливих чорнових нотатків, копій і дублікатів документів, що стосуються їх професійної діяльності), а також із метою отримання зразків для порівняльного дослідження;

- призначення судових експертиз за наявними та отриманими зразками;

- взаємодія із недержавними організаціями та проведення заходів із забезпечення безпеки свідків і потерпілих. На необхідність узгодженого планування вже від стадії реалізації матеріалів ОРС та на початку кримінального провадження вказали 84% опитаних нами оперативних співробітників і 92% слідчих Національної поліції України¹.

У плані також обов'язково має зазначатись найбільш сприятливий час для проведення слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних від початку кримінального провадження, послідовність та строки їх проведення, виконавці, розрахунок сил і засобів, організаційні та матеріальні засоби щодо забезпечення розслідування й організації системи зв'язку та взаємного інформування.

Суттєвою особливістю, що вирізняє розслідування, яке проводиться групою слідчих та слідчо-оперативною групою, є наявність декількох суб'єктів планування. У зв'язку з цим виокремлюється дві групи планів – узгоджені (загальні) та окремі (індивідуальні)². Планування розслідування, що проводиться слідчо-оперативною групою, полягає у:

- 1) складанні загального плану розслідування;
- 2) розробці на його основі індивідуальних планів членів групи.

При цьому в загальному плані зазначаються: а) основні завдання розслідування; б) дії, які необхідно виконати з метою їх розв'язання; в) виконавці й термін виконання; г) результати і примітки.

У індивідуальному плані члена групи вказуються конкретні завдання, визначені загальним планом, засоби і методи їх вирішення, строки виконання.

Узагальнивши матеріали кримінальних проваджень про торгівлю людьми, вчинену організованими групами, а також окремих поглядів вчених на проблеми планування розслідування³ вважаємо, що

¹ Санакоєв Д.Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.09 / Санакоєв Дмитро Борисович. – Дн.: ДДУВС, 2009. – 255 с.

² Литвинов А.Н. Прогнозирование и планирование в криминалистике / А.Н.Литвинов, Р.Л.Степанюк; под общ. ред. В.И.Гаенко. – М.: ЮРКНИГА, 2004. – С. 121.

³ Хань Г.А. Теоретичні засади планування та організації розслідування злочинів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 21.07.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза”/ Г.А.Хань. – Х., 2007. – 20 с.

обов'язковому плануванню у провадженнях цієї категорії мають підлягати:

1) питання щодо з'ясування складу організованої групи, її лідерів, ієрархії та зв'язків групи; 2) тактичні операції, слідчі і організаційні дії, негласні слідчі (розшукові) дії; 3) взаємодія і координація діяльності різних державних органів і служб, пов'язаних із питаннями боротьби з організованою злочинністю.

Аналіз кримінальних проваджень засвідчив, що при плануванні реалізації оперативних матеріалів та на початковому етапі розслідування слід звертати увагу не лише на з'ясування обставин купівлі-продажу вже встановлених осіб. Так, відсутність чіткого плану допиту потерпілої особи змушує слідчих додатково їх опитувати за обставинами, які можна було з'ясувати вже на першому допиті. Йдеться, зокрема, про необхідність планування пошукової роботи щодо інших потерпілих. Це можуть бути особи, разом із якими допитувані були вивезені за кордон та примушувались займатись проституцією. А тому плануванню має підлягати не лише встановлення імен та прізвищ цих осіб, але й регіони, з яких їх вивезли.

Отже, в структурі слідчих (розшукових) дій, які провадяться при розслідуванні вказаних злочинів, значне місце займають допити. Від їх ефективності залежить успіх припинення та розслідування злочину, оскільки іноді лише у свідченнях потерпілих і свідків відображені певні події.

Складність цієї слідчої (розшукової) дії зумовлює необхідність ретельної підготовки до її проведення та складання окремого плану, який міститиме питання, що підлягають з'ясуванню, коло осіб, які братимуть у ній участь, наявність матеріально-технічного забезпечення, види доказів, що можуть бути пред'явлені та ін.

Враховуючи те, що провадження про торгівлю людьми переважно багатоепізодні, наявна значна кількість потерпілих та підозрюваних, вважаємо доцільним обов'язково планувати проведення й інших слідчих (розшукових) дій (допитів двох та більше осіб, впізнання, огляду місця події та ін.). Таке твердження є особливо актуальним у контексті активної протидії розслідуванню з боку зацікавлених осіб. Таку думку підтримали 69,4% опитаних нами слідчих та 63,2% оперативних співробітників¹.

Виявлення та розслідування кримінальних проваджень за торгівлею

¹ Санакоєв Д.Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Санакоєв Дмитро Борисович. – Дн.: ДДУВС, 2009. – 255 с.

людьми, що вчинюється ОГ, пов'язане не лише з великим обсягом оперативно-розшукових заходів та слідчих (розшукових) дій, але й зі співробітництвом із правоохоронними органами інших країн. Тому, вже на початку розслідування вважаємо за доцільне вирішити питання про включення до складу СОГ співробітників, які володіють іноземними мовами та про використання допомоги перекладачів. Означену позицію поділяють 98% слідчих та 96% оперуповноважених¹.

Отже, для виявлення та розслідування кримінальних проваджень про торгівлю людьми перевага у плануванні має надаватись таким методологічним підходам:

1) систему невідкладних слідчих (розшукових) дій на стадії встановлення та фіксації слідів злочину доцільно планувати у хронологічній послідовності, що визначається особливостями первинної інформації та ситуацією. Аналогічно плануються слідчі (розшукові) дії щодо затриманих осіб;

2) на подальшому етапі розслідування можливо складання планів на підставі версій, епізодів злочинної діяльності та навіть окремо щодо кожного підозрюваного. Відповідний різновид плану обирається на підставі зібраних доказів та з урахуванням нових задач;

3) за одним провадженням форма та структура різних типів планів має бути однозначною, щоб була можливість порівняти різні позиції планів та намітити однотипні слідчі дії з метою перевірки різних версій;

4) суттєве організаційне значення відіграє визначення термінів виконання запланованих заходів та слідчих (розшукових) дій, а також виконавців під час розслідування кримінального провадження у складі СОГ. Ці позиції плану є засобом самоконтролю та контролю виконання з боку керівника слідчого підрозділу;

5) у якості доповнень до планів розслідування доцільно долучати схеми, графіки, малюнки. Ця технічна документація може бути доповнена схемами функціональних ролей співучасників злочину, їх участі у певних епізодах злочину, причетності кожного підозрюваного до вербування певних осіб, формулюваннями повідомлень про підозру та описом зібраних доказів щодо кожного підозрюваного (обвинуваченого) тощо;

6) у процесі збирання доказів до планів вносяться відповідні корективи, а нові завдання, що виникають перед слідством, зумовлюють необхідність складання додаткових планів.

Паралельно з плануванням, під час розслідування торгівлі людьми

¹ Там же.

та пов'язаних із нею злочинів, вчинених організованими групами, доцільно використовувати метод, що називається алгоритмізацією або програмуванням, сутність якого – у використанні при розслідуванні уніфікованих програм дій слідчого.

У криміналістиці на сьогодні поняття «алгоритм» і «програма» використовуються як синоніми (Є. Асташкін, М. Вандер, Т. Волчецька, О. Літвінов, М. Марочкін, Р. Степанюк)¹, хоча, наприклад, під алгоритмом розуміється система дій за суворо визначеними правилами, яка після послідовного їх виконання приводить до розв'язання поставленої задачі². Вітчизняні дослідники О. Літвінов і Р. Степанюк під програмою, у загальному вигляді, розуміють систему рекомендацій, розрахованих на певний етап розслідування кримінального провадження, що має ґрунтуватися на наукових даних, матеріалах узагальнення практики³. Зарубіжні криміналісти, зокрема М. Вандер⁴, Є. Асташкін та М. Марочкін⁵, пропонують використовувати термін «криміналістичний алгоритм», сутність якого в тому, що поруч з обов'язковими приписами, виконання яких зумовлене вимогами закону, алгоритм містить гнучку систему науково розроблених та формалізованих приписів послідовного виконання у певному порядку оптимальних варіантів слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних тощо, призначених для розв'язання проміжних цілей і задач розслідування з урахуванням типових слідчих ситуацій.

На нашу думку, зазначені визначення більше відповідають поняттю «програма» аніж «алгоритм» і передбачають впорядковану послідовність дій, що припускає можливість творчого підходу при її складанні та використанні.

¹ Асташкин Е.Н., Марочкин Н.А. Криминалистические алгоритмы в расследовании квартирных краж: [учеб. пособие] / Е.Н.Асташкин, Н.А.Марочкин. – М.: Юрлитинформ, 2003. – 112 с.; Вандер М.Б. Схемы криминалистических алгоритмов / Вандер М.Б. – [3-е изд.]. – СПб.: Изд-во СПб. юр.ин-та, 2002. – 44 с.; Волчецкая Т.С. Современные проблемы моделирования в криминалистике и следственной практике: [учеб. пособие] / Волчецкая Т.С.– Калининград: Изд-во Калининград. ун-та, 1997. – 95 с.; Литвинов А.Н. Прогнозирование и планирование в криминалистике / А.Н.Литвинов, Р.Л.Степанюк; под общ. ред. В.И.Гаенко. – М.: ЮРКНИГА, 2004. – 160 с.

² Словарь русского языка: в 4 т. / [ред. А.П.Евгеньева]. – [2-е изд.]. – М.: Рус.яз., 1981. – Т.1. – 698 с.

³ Литвинов А.Н. Прогнозирование и планирование в криминалистике / А.Н.Литвинов, Р.Л.Степанюк; под общ. ред. В.И.Гаенко. – М.: ЮРКНИГА, 2004. – 160 с.

⁴ Вандер М.Б. Схемы криминалистических алгоритмов / Вандер М.Б. – [3-е изд.]. – СПб.: Изд-во СПб. юрид.ин-та, 2002. – С. 5.

⁵ Асташкин Е.Н., Марочкин Н.А. Криминалистические алгоритмы в расследовании квартирных краж: [учеб. пособие] / Е.Н.Асташкин, Н.А.Марочкин. – М.: Юрлитинформ, 2003. – С. 12.

Отже, під програмуванням розслідування ми пропонуємо розуміти впорядкований і систематизований типовий перелік методичних рекомендацій, викладений у зручних для практичного застосування формах, що передбачає самостійність та творчий підхід у діяльності слідчого.

Грунтуючись на типізації завдань і шляхів їх вирішення, пропонуємо типову програму розслідування торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації, вчиненої організованою групою.

Програма розслідування торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації, вчиненої організованою групою (ч. 3 ст. 149 КК).

Типова ситуація: потерпілу особу виявлено підрозділом БЗПТЛ під час проведення профілактичних заходів, рейду, у тому числі при роботі з матеріалами, не пов'язаними з торгівлею людьми.

Типові версії: 1) має місце створення або утримання місць розпусти або звідництва; 2) має місце втягнення у заняття проституцією; 3) має місце сексуальна експлуатація внаслідок торгівлі людьми, вчинена організованою групою.

Рекомендовані заходи:

1. Ізоляція потерпілої особи від її можливих експлуататорів у місці, невідомому злочинцям.

2. Проведення медичного обстеження потерпілої для фіксації слідів застосування насильства, експлуатації, з метою виявлення можливих слідів ін'єкцій, з'ясування наявних у неї захворювань.

3. Допит потерпілої особи з метою встановлення її особистих даних.

4. Перевірка потерпілої особи за оперативно-довідковими та криміналістичними обліками.

5. Встановлення спостереження за особами, в яких було виявлено потерпілу особу, та зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (зокрема, контролю за телефонними розмовами (якщо злочинці не затримані)).

6. Використання схем оперативної перевірки зв'язків зазначених осіб, пошук відомостей про всіх учасників можливої злочинної схеми торгівлі людьми, а також інших напрямків злочинної діяльності.

7. У випадку наявності достатніх даних про торгівлю чи експлуатацію звільненої особи, а також при встановленні інших потерпілих вирішується питання про проведення комплексу слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних.

Задача 1: Встановити особу, яка організувала місце для розпусти:

а) допити заявників, свідків, сусідів, інших очевидців;

б) збирання бухгалтерських документів: про осіб, які зареєстровані та проживають у приміщенні; про власників приміщень та можливого

придбання приміщення у кредит (оренду) та ін.;

в) додаткові допити осіб, котрі вказали на орендодавця чи іншу особу, що надала приміщення;

г) негласні слідчі (розшукові) дії – спостереження за особою, місцем (ст. 269 КПК), тощо.

Задача 2.1: Встановити умисел на створення місця для розпусти або звідництва власника помешкання:

а) де мешкає на даний момент власник приміщення?

Засоби отримання відповіді: встановлення фактичного місця мешкання особи за допомогою допитів підозрюваних, інших осіб; витребування даних із паспортно-візових служб, житлово-експлуатаційних діленьниць тощо; допити сусідів за місцем фактичного проживання підозрюваного та місцем знаходження власності; допити підозрюваних, потерпілих.

б) у яких стосунках перебуває орендодавець з особами, котрі організували та створили місце для розпусти або звідництва?

Засоби отримання відповіді: допити підозрюваних, свідків, потерпілих; допити двох та більше осіб; витребування даних з ДІТ МВС, УПКП «102» та інших обліків про судимість, приналежність до злочинного середовища; запити на встановлення відомостей про зв'язки особи зі злочинними угрупованнями.

в) як саме оформлено договір оренди?

Засоби отримання відповіді: допити вказаних вище осіб, працівників ріелторських фірм, тимчасове вилучення та залучення до матеріалів провадження угоди про оренду приміщення, розписки про отримання грошей, платіжних документів про оплату комунальних послуг та ін.

г) чи знав власник помешкання про дійсну мету винаймання його приміщення?

Засоби отримання відповіді: допити зазначених вище осіб, дослідження наявних матеріалів провадження тощо.

д) чи були скарги з боку сусідів до власника або до правоохоронних органів про те, що у помешканні функціонує місце для розпусти чи звідництва?

Засоби отримання відповіді: допити сусідів, свідків; перевірка журналів єдиного обліку, інших облікових документів, матеріалів у територіальному відділі поліції у випадку проведення перевірки тощо.

Враховуючи те, що довести умисел справжніх власників помешкань, які здавали їх в оренду, складно, виникає необхідність розв'язання наступної задачі.

Проміжні висновки: 1) якщо встановлено, що власник приміщення

мешкає в іншому місці, а з особами, які створили місце для розпусти не знайомий або малознайомий, якщо він укладав письмову угоду оренди, не знаючи про злочинні наміри орендаря, а також були відсутні нарікання чи скарги з боку сусідів – вірогідно умисел відсутній; 2) якщо особа проживає у приміщенні, де створено місце для розпусти, звідництва, перебуває у дружніх чи родинних стосунках із тими, хто створив таке місце, укладав лише усну угоду про оренду приміщення, знав про злочинні наміри орендаря та були скарги від сусідів, інших осіб, проте функціонування такого місця для розпусти не припинилось – наявний умисел на вчинення злочину, що вимагає вирішення задачі № 3; 3) всі інші сполучення відповідей на питання, що підлягали встановленню, також вимагають розв'язання задачі № 3.

Задача 2.2: Встановлення умислу на організацію та створення місця для розпусти та звідництва особи, яка не є власником помешкання:

а) де орендар мешкає у даний момент?

Засоби отримання відповіді: встановлення фактичного місця проживання за допомогою допитів підозрюваних осіб; витребування відомостей із паспортно-візових служб, житлово-експлуатаційних діляниць тощо; допити сусідів за фактичним місцем проживання підозрюваного, місцем знаходження власності; допити підозрюваних, потерпілих.

б) у яких стосунках перебуває орендар з особами, котрі організували та створили місце для розпусти?

Засоби отримання відповіді: допити підозрюваних, свідків, потерпілих; допити двох та більше осіб (за необхідності); витребування даних з ДІТ МВС, УПКП «102» та інших обліків про судимість, приналежність до злочинного середовища; запити на наявність відомостей про зв'язки особи зі злочинними угрупованнями.

Проміжні висновки: 1) якщо особа мешкає у приміщенні, де функціонує місце для розпусти та має дружні стосунки з його організаторами – наявний умисел, що вимагає вирішення задачі № 3; 2) сукупність усіх інших варіантів відповідей вимагає розв'язання задачі № 3.

Задача 3: Встановлення способів та інших обставин вчинення злочину, результати яких призведуть до доведення факту організації та створення місця для розпусти або звідництва:

Рекомендовані заходи: 1) огляд місця події (місця для розпусти) з метою виявлення речових доказів його функціонування; 2) обшук місця для розпусти з метою виявлення прихованих речових доказів його функціонування; 3) обшуки приміщень, де мешкають підозрювані; 4) огляд вилучених речей, документів; 5) пред'явлення для впізнання виявлених матеріальних об'єктів; 6) впізнання причетних до злочину; 7) додаткові

допити; 8) допити двох та більше осіб; 9) призначення експертиз.

Отже, у провадженнях аналізованої категорії, вчинених організованими групами, характерні особливості має вирішення питань щодо початку кримінального провадження, розв'язання яких досягається за допомогою використання програм розслідування. Такі програми мають ґрунтуватись на типізації задач і шляхів їх вирішення. Процес формування версій та їх перевірки фактично є однією зі сторін процесу розслідування, ефективність якого вимагає застосування спеціального методу роботи, яким є планування.

Визначальними факторами (особливостями), що зумовлюють необхідність планування розслідування у провадженнях цієї категорії нами визначено такі:

- 1) складність і багатоепізодність;
- 2) необхідність проведення великої кількості оперативно-розшукових заходів, слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних;
- 3) наявність декількох суб'єктів, задіяних у виявленні та розслідуванні (слідчий, прокурор, оперативні співробітники НП та інших правоохоронних органів).

План розслідування за цими провадженнями становить певну програму дій слідчого та інших учасників слідчо-оперативної групи, а тому повинен мати свій зовнішній прояв.

3.2. Взаємодія слідчого з оперативними та інформаційно-аналітичними підрозділами НП України та інших правоохоронних органів на національному та міжнародному рівні

Проблемним питанням щодо поняття, форм та принципів взаємодії оперативних та слідчих підрозділів у процесі виявлення та розслідування злочинів, процесуальній стороні такої діяльності присвячено значну кількість наукових робіт¹. На необхідності взаємодії у процесі виявлен-

¹ Бердичевский Ф.Ю. Взаимодействие органов следствия и дознания как организационная система / Ф.Ю.Бердичевский // Советское гос. и право. – М.: Наука, 1973. – № 12. – С. 106-110; Гуткин И.М. Органы дознания и предварительного следствия системы МВД и их взаимодействие / Гуткин И.М. – Волгоград: ВШ МВД СССР, 1975. – 72 с.; Дубинский А.Я. Взаимодействие следователя и органа дознания. Ежегодник КВШ МВД СССР / Дубинский А.Я. – К.: НИиРИО КВШ МВД СССР, 1970. – 235 с.; Мещерякова Е.В. Взаимодействие следователя прокуратуры и органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность при расследовании преступлений / Е.В. Мещерякова // Российский следователь. – 2002. – № 5. – С. 2-7; Слинко С.В. Взаимодействие следователя и органа дознания как уголовно-процессуальное понятие / С.В. Слинко // Проблемы соц. законности. – 1991. – Вып. 26. – С. 103-106.

ня та розслідування злочинів, вчинених організованими групами, акцентували свою увагу Л. Аркуша¹, В. Коновалова², В. Корж³, О. Яцюк⁴ та інші.

У криміналістиці існують різні погляди щодо тлумачення цього поняття. Так, Р. Белкін розглядає взаємодію як одну з форм організації розслідування злочинів, що полягає у передбаченому законом співробітництві слідчого з органом дізнання, узгодженому за цілями, місцем і часом. Вона здійснюється у межах їхньої компетенції з метою «... швидкого і повного розкриття злочинів, всебічного та об'єктивного розслідування кримінальної справи, розшуку злочинця, викрадених коштовностей та інших об'єктів, суттєвих для справи»⁵.

Дослідник Б. Вікторов, надаючи схоже визначення, зазначає, що взаємодія може ґрунтуватись не лише на законах, а й на підзаконних актах⁶. І. Гуткін вказує на співробітництво між органами, які не підпорядковані один одному⁷.

На нашу думку, найбільш повно означене поняття визначив С. Слинько, розуміючи під ним необхідний, заснований на законі і відомчих нормативних актах, координований за проміжними цілями напрямок діяльності незалежних один від одного в адміністративному відношенні органів, що направляється слідчим і здійснюється при комплексному сполученні й ефективному використанні повноважень, методів і форм, властивих кожному із них, для розкриття злочинів, припинення злочинного діяння і встановлення обставин, що входять до пред-

¹ Аркуша Л.І. Основні методики виявлення і розслідування організованої злочинної діяльності при наявності корумпованих зв'язків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.09 "Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність" / Л.І.Аркуша. – Х., 2002. – 19 с.

² Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология: [учеб. пособие] / Коновалова В.Е. – Х.: Консум, 1999. – 157 с.

³ Корж В. Деякі проблеми взаємодії слідчого з учасниками розкриття та розслідування економічних організованих злочинів / В.Корж // Вісник прокуратури. – 2002. – № 1. – С.60-65.

⁴ Яцюк О.В. Провадження у справах про злочини, що вчинені організованими групами, на досудових стадіях кримінального процесу: дис. ...канд. юр. наук: 12.00.09 / Яцюк Ольга Віталіївна. – К., 2005. – 205 с.

⁵ Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия / Белкин Р.С. – М.: БЕК, 1997. – С. 31.

⁶ Викторов Б.А. Общие условия предварительного расследования [учеб. пособие] / Викторов Б.А. – М.: НИИРПО ВШ МВД СССР, 1971. – С. 25.

⁷ Гуткин И.М. Органы дознания и предварительного следствия системы МВД и их взаимодействие / Гуткин И.М. – Волгоград: ВШ МВД СССР, 1975. – С. 70.

мету доказування у кримінальній справі¹. Вважаємо, що розмаїтість поглядів щодо тлумачення поняття «взаємодія» зумовлена відсутністю його закріплення на законодавчому рівні, у т.ч. й у КПК України.

На сьогодні залишаються дискусійними питання щодо підвищення ефективності форм взаємодії під час розслідування злочинів, вчинених організованими групами, зокрема й торгівлі людьми.

Узагальнення результатів проведеного нами дослідження показало, що розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами у сучасних умовах є результатом колективних дій оперативних підрозділів та слідчих, і прямо залежить від рівня організації взаємодії між ними, необхідність якої зумовлюється декількома чинниками.

По-перше, це масштаби діяльності таких груп. У 100% вивчених проваджень діяльність організованих груп була пов'язана з територією кількох держав.

По-друге, особливість виявлення та доказування вини їх окремих учасників. За даними Департаменту інформаційних технологій МВС України та Державної судової адміністрації України, відсоток виявлених фактів торгівлі людьми, вчинених ОГ, становить у середньому 40% від загальної кількості виявлених злочинів у цьому напрямку. З цього слідує, що можливість доведення вини окремих членів ОГ, які безпосередньо не беруть участі у торгівлі людьми, залежить від якості документування їх діяльності оперативними підрозділами, та від своєчасної передачі матеріалів оперативно-розшукової діяльності до органів досудового розслідування у разі заведення ОРС.

По-третє, тривалий характер злочинної діяльності ОГ. За результатами вивчення кримінальних проваджень нами встановлено, що тривалість злочинної діяльності сягала від 6 місяців до 2 років (82,2%). Як наслідок, виникає необхідність одночасного проведення значної кількості оперативно-розшукових заходів у межах ОРС, а також слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних за кримінальним провадженням.

Четверте, систематична та цілеспрямована протидія правоохоронним органам, що зумовлює потребу в проведенні спеціальних заходів, передбачених законодавством. Отже, вказані обставини вимагають узгодженого і детального планування діяльності оперативних та слідчих

¹ Слинько С.В. Сущность, формы и правовые основы взаимодействия следователя с органом дознания: автореф. дис.на соискание уч. степени канд. юр. наук : спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза" / С.В.Слинько – Х., 1991. – С. 13.

підрозділів, їх чіткої взаємодії¹.

Органи досудового розслідування (слідчий) і оперативні підрозділи Національної поліції України до взаємодії вдаються у таких випадках: по-перше, при необхідності використання в інтересах слідства результатів ОРД; по-друге, для застосування під час кримінального провадження, що знаходиться у провадженні слідчого, оперативно-розшукових можливостей оперативних підрозділів; по-третє, при виконанні оперативно-розшуковими підрозділами доручень і вказівок слідчого про проведення слідчих (розшукових) дій, передусім негласних, та сприяння в їхньому провадженні, в ході роботи оперуповноважених за оперативно-розшуковими справами².

Характер правовідносин слідчого й оперативного підрозділу визначається конкретною формою їхньої взаємодії. Під формами взаємодії розуміють способи узгодженої діяльності оперативних та слідчих підрозділів, що забезпечують доцільне поєднання властивих для них можливостей при вирішенні завдань, що виникають під час розслідування³.

Форми взаємодії оперативних підрозділів і слідчого зазвичай класифікують на процесуальні, врегульовані кримінальним процесуальним законом, і непроцесуальні, врегульовані відомчими нормативними актами (наказами, інструкціями, вказівками), а також нормами службової етики, виробленими практикою.

Розвиваючи позицію М. Погорецького щодо форм взаємодії⁴, а також враховуючи останні зміни у кримінальному процесуальному законодавстві, зазначимо, що у провадженнях про торгівлю людьми вона конкретизується через такі процесуальні форми:

а) доручення слідчого щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам (ст. ст. 40, 41 КПК);

б) надання допомоги слідчому при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій. Допомога оперативних підрозділів необхідна

¹ Санакоєв Д.Б. Взаємодія правоохоронних органів МВС при розслідуванні організованої злочинної діяльності у сфері торгівлі людьми / Д.Б.Санакоєв // Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС. – 2008. – № 2. – С.192-201.

² Погорецький М.А. Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система: [монографія] / М.А. Погорецький. – Х.: РВФ “Арсіс, Лтд”. – 2002. – С. 62.

³ Душейко Г.О. Організаційно-тактичні основи реалізації оперативно-розшукової інформації на стадії порушення кримінальної справи: дис... канд. юр. наук: 21.07.04 / Душейко Григорій Олексійович. – Х., 2001. – С. 151.

⁴ Погорецький М.А. Проблеми взаємодії органів дізнання і досудового слідства / М.А.Погорецький // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – Одеса, 2002. – № 2. – С.85-92.

слідчому при проведенні тих слідчих (розшукових) дій, що потребують великого обсягу роботи або додаткових гарантій для осіб, які беруть у них участь. Це обшуки, огляди місця події, спеціальний слідчий експеримент. Участь співробітника оперативного підрозділу відображається у протоколі слідчої (розшукової) дії.

Зокрема, результати системного аналізу норм КПК України свідчать, що безпосередньо термін «взаємодія» у ньому взагалі не вживається. Проте, використовується така форма взаємодії слідчого з оперативним підрозділом, як «виконання доручення». Так, згідно ч. 1 ст. 41, ч. 6 ст. 246 КПК, оперативні підрозділи здійснюють слідчі (розшукові) дії, у т.ч. негласні в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого; при цьому, на час виконання таких доручень оперативний співробітник користується повноваженнями слідчого (ч. 2 ст. 41 КПК); вказані доручення слідчого є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом (ч. 3 ст. 41 КПК). Окрім того, згідно ч. 1 ст. 143 КПК відповідним підрозділам органів внутрішніх справ може бути доручено виконання ухвали про здійснення приводу; службова особа органу, який отримав вказане доручення, зобов'язана в найкоротший строк організувати виконання вказаного доручення (ч. 6 ст. 232 КПК). У відповідності до вимог ч. 3 ст. 281 КПК розшук підозрюваного може бути доручено оперативним підрозділам.

Інші форми взаємодії слідчого з оперативним підрозділом чинний КПК України не передбачає. Водночас, у практиці взаємодії слідчого й оперативних підрозділів Національної поліції України це питання більш детально врегульоване відомчими наказами та інструкціями¹:

1) погоджене планування спільних слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних, оперативно-розшукових заходів;

2) обмін взаємодіючих суб'єктів інформацією, що надходить за повідомленнями про вчинені злочини і злочини, що готуються, а також з інших питань слідчої й оперативно-розшукової діяльності (зокрема, використання можливостей автоматизованих банків даних, криміналістичних та оперативно-довідкових обліків тощо);

¹ Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, затверджена наказом МВС України від 14.08.2012 № 700; Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами НП України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затверджена наказом МВС України від 07.07.2017 р. № 575; Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затверджена наказом МВС України від 03.11.2015 р. № 1339.

3) координація проведення оперативно-розшукових заходів, слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних;

4) консультації у межах оперативно-розшукового та кримінального провадження;

5) спільний аналіз причин і умов, що сприяють вчиненню злочину, та обговорення профілактичних заходів;

6) спільна узгоджена діяльність у складі слідчо-оперативної групи;

7) спільне використання техніки, засобів зв'язку і транспорту, що мають у своєму розпорядженні оперативні підрозділи тощо.

Означені нами види взаємодії чітко визначені передусім в Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні.

Проте, особливий інтерес викликають ті з них, що безпосередньо стосуються аналізованого нами злочину «Торгівля людьми». Так, розділом IX Інструкції передбачено особливості організації взаємодії при розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених проти життя, здоров'я, статевої свободи та статевої недоторканості особи, а розділом XIII – особливості такої взаємодії при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених членами організованих груп та злочинних організацій.

На підставі узагальнення результатів опитування нами встановлено, що найбільш ефективною формою взаємодії під час розслідування проваджень за торгівлею людьми, вчиненої ОГ, є створення слідчо-оперативних груп (далі – СОГ) (97,8% оперативних співробітників та 97% слідчих). При цьому, у 84,4% проваджень їх розслідування здійснювалось саме слідчо-оперативною групою¹.

Щодо розслідування торгівлі людьми, найбільшої ефективності розслідування у складі СОГ досягається у таких випадках:

1) розслідування діяльності ОЗГ торгівців людьми, що передбачає одночасне проведення НСРД, спрямованих на документування злочинної діяльності у межах розслідування;

2) розслідування торгівлі людьми, вчиненої у межах транснаціональних кордонів;

3) розслідування торгівлі людьми зі значною кількістю потерпілих та обвинувачених.

У цілому, розслідування проваджень зазначеної категорії постійно діючими СОГ, що спеціалізуються саме на припиненні та розслідуванні

¹ Санакоєв Д.Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Санакоєв Дмитро Борисович. – Дн.: ДДУВС, 2009. – 255 с.

вказаного злочину, створює низку переваг, що дають змогу вирішити завдання повного, всебічного та об'єктивного дослідження обставин у кожному провадженні, а саме:

- створення кращих умов для налагодження психологічних контактів між членами СОГ;

- залучення до припинення та розслідування торгівлі людьми більш кваліфікованих працівників, спеціалістів, експертів;

- комбінування наявними силами та засобами в різноманітних напрямках розслідування, що дозволяє, зокрема, скоротити терміни вирішення певних задач (наприклад, одночасне затримання всіх членів ОЗГ, проведення обшуків, тимчасових вилучень);

- скорочення процесу обміну інформацією між членами СОГ;

- здійснення взаємоконтролю виконання обов'язків членів СОГ та ін.

Отже, сутність взаємодії слідчого і співробітника оперативного підрозділу Національної поліції України полягає у такому:

- це, передусім, активна цілеспрямована діяльність слідчих і оперативних співробітників, до якої можуть залучатися негласні співробітники, представники громадськості, фахівці різних галузей знань тощо;

- кожен суб'єкт цієї діяльності вживає конкретних заходів (ОРЗ, слідчі (розшукові) дії, у т.ч. негласні) у межах встановлених законом повноважень;

- це узгоджені за місцем, часом і метою спільні дії двох чи більше суб'єктів, спрямованих на впровадження одержаних відомостей у кримінальне судочинство;

- у спільних планах (реалізація оперативно-розшукової інформації, провадження досудового слідства у конкретному кримінальному провадженні, тощо) необхідно передбачати комплекс оперативно-розшукових та інших заходів, слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних, у такій послідовності, щоб їх проведення було неочікуваним для осіб, дії яких перевіряються, їхніх співучасників, та мало максимальний ефект у закріпленні процесуальним шляхом обставин, що підлягають доказуванню;

- при проведенні конкретних ОРЗ, слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних, необхідно суворо дотримуватися вимог Конституції, чинного законодавства, принципів оперативно-розшукової діяльності та кримінального судочинства;

- дії зазначених суб'єктів мають бути спрямовані на забезпечення реалізації оперативно-розшукової інформації за допомогою процесуальних засобів.

Відносно новаторським, проте таким, що не знаходить однозначної підтримки серед практиків, є напрямок взаємодії слідчого та

співробітників оперативних підрозділів, мова про який велася довгі роки на шпальтах юридичних видань, у т.ч. у межах кандидатських та докторських дисертацій зі спеціальності 12.00.09, а саме про взаємодію вказаних суб'єктів при направленні матеріалів, отриманих за результатами оперативно-розшукової діяльності до слідчого підрозділу (розділ 3 Інструкції).

Зокрема, з метою забезпечення методичного супроводження реалізації матеріалів оперативно-розшукової справи (далі – ОРС) та надання практичної допомоги оперативному підрозділу начальник останнього звертається до начальника слідчого підрозділу про закріплення за конкретною ОРС слідчого (п. 1 Розділ III Інструкції). Крім цього, начальник оперативного підрозділу з дотриманням режиму секретності зобов'язаний надати слідчому необхідні матеріали ОРС для вивчення та надання у разі потреби рекомендацій щодо фіксації додаткових фактичних даних (п. 2 Розділ III Інструкції). У подальшому матеріали ОРС розглядаються під час оперативної наради за участі начальників оперативного і слідчого підрозділів та працівників, які брали участь у їх підготовці, для визначення повноти зібраних матеріалів та наявності підстав для реєстрації в ЄРДР (п. 3 Розділ III Інструкції). Одночасно має розроблятися план заходів із реалізації матеріалів ОРС, та затверджуватись начальниками слідчого та оперативного підрозділів (п. 3 Розділ III Інструкції).

Під час розслідування кримінальних проваджень про торгівлю людьми на транснаціональному рівні, у рамках процесуальної взаємодії важливого значення набуває міжнародне співробітництво (взаємодія) правоохоронних органів. Положення, що регламентують окремі питання міжнародного співробітництва різних держав у напрямку протидії транснаціональній злочинності, зокрема і торгівлі людьми, містяться у Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності (м. Палермо, 9.12.2000 р.)¹ та Протоколі про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює вказану Конвенцію². Норми, що регламентують міжнародне співробітництво, містяться також у Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних

¹ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_789

² Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї ... [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_791

справах (м. Мінськ, 22.01.1993 р.)¹.

Основними напрямками міжнародної співпраці, у загальних рисах визначених у КПК України та конкретизованих вказаними Конвенціями, є:

- 1) міжнародно-правова допомога у кримінальних провадженнях;
- 2) застосування процедури екстрадиції;
- 3) виконання запитів про здійснення кримінального переслідування чи початок кримінального провадження для здійснення кримінального переслідування;
- 4) направлення матеріалів кримінального провадження для здійснення кримінального переслідування;
- 5) передача засуджених для відбування покарання у державі, громадянами якої вони є.

Вказані Палермська та Мінська конвенції передбачають також можливість направлення запитів про проведення окремих ОРЗ/НСРД на території країн-учасниць. Так, ст. 20 Палермської конвенції передбачає проведення компетентними органами країн-учасниць у порядку та межах, визначених їх внутрішнім законодавством контрольованих поставань, електронного та інших форм спостереження, із використанням спеціальних методів та засобів, а також агентурних операцій. При цьому, між країнами можуть бути укладені інші міжнародні угоди чи договори про співробітництво та взаємну правову допомогу, які визначатимуть більш високий рівень правоохоронної інтеграції та передбачатимуть більш досконалі форми міжнародної співпраці. Зокрема, Палермська конвенція закладає засади для укладення її учасниками угод, що передбачають можливість створення міжнародних слідчих груп, що у контексті торгівлі людьми є особливо актуальним.

При налагодженні міжнародної співпраці доцільно використовувати можливості різноманітних поліцейських організацій, перш за все таких як Інтерпол. У структурі Інтерполу існує відділення ТНВ (Trafficking in Human Beings) 2-го Директорату (поліцейського відділу)², співробітники якого спеціалізуються на протидії торгівлі людьми, незаконному обігові органів та тканин людини, нелегальній міграції, сексуальним злочинам щодо неповнолітніх. У вказаному підрозділі

¹ Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_009/page

² Trafficking in human beings [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interpol.int/Crime-areas/Trafficking-in-human-beings/Trafficking-in-human-beings>

сформовано банк даних порнографічних зображень, у якому міститься більше 500 тисяч зображень неповнолітніх. Метою його впровадження є допомога правоохоронним органам різних держав у ідентифікації неповнолітніх, яких використовували під час створення дитячої порнографії, а також виявлення та припинення злочинів, пов'язаних із систематичною сексуальною експлуатацією дітей. Становить також інтерес інформація, що акумулюється у відділенні ОСП (Organized Crime Projects), працівники якого спеціалізуються на питаннях боротьби з міжнародною організованою злочинністю.

У рамках проекту «Red routes» здійснювався аналіз інформації з усіх держав Європи, Центральної та Південно-Східної Азії та Близького Сходу з метою моніторингу ситуації щодо торгівлі жінками з країн Східної Європи та пострадянських держав Азії. Указаний проект містить статистичну інформацію про країни-походження та призначення жертв торгівлі людьми, маршрути, характеристики ОЗГ, задіяних у цьому виді злочинного бізнесу, розподіл за віковими та іншими критеріями підозрюваних та потерпілих. Також створено банк даних потерпілих та підозрюваних у злочинах, пов'язаних із торгівлею людьми.

У контексті торгівлі людьми лінією Інтерполу, на підставі відповідних запитів, можуть здійснюватися такі види розшуку:

- 1) розшук обвинувачених із подальшим їх арештом та екстрадицією;
- 2) розшук потерпілих, підозрюваних та інших осіб, що становлять оперативний інтерес, із подальшим спостереженням за ними;
- 3) розшук постраждалих та осіб, зниклих без вісті.

За наявності підстав вважати, що особи, які становлять оперативний інтерес, під час перетину державного кордону могли використовувати фальшовані документи, у запиті про оголошення їх у розшук необхідно обов'язково вказати цю інформацію та долучити до документів, що надсилаються, найбільш пізні фотознімки, опис зовнішності, а також інші носії відомостей чи зразків, що дозволять ідентифікувати особу. Також у вказаних матеріалах доцільно вказати інформацію про осіб, які, на думку слідства, могли супроводжувати розшукувану особу чи переміщуватися разом із нею.

Під час розслідування торгівлі людьми особливий інтерес становлять такі види обліків Інтерполу:

- 1) алфавітна картотека осіб, що мають судимість за злочини міжнародного характеру, а також підозрюваних і обвинувачених у їх вчиненні. У цій картотеці містяться також відомості про їх поведінку, що викликає підозри, зв'язки, переміщення;

2) картотека облікових документів і найменувань (паспортів, інших посвідчень особи, документів на право керування літаком, автомобілем, користування вогнепальною зброєю, назв морських судів, літаків, автомобілів, фірм та ін.). У розділі «документи» знаходяться відомості про паспорти, якими будь-коли користувались злочинці, а також назви фірм, поставлених на облік у зв'язку з причетністю до тих чи інших злочинів, зокрема й торгівлі людьми;

3) картотека злочинів, систематизованих за їх видами та способами вчинення;

4) дактилоскопічна картотека;

5) фототека осіб. Окрім фотографічного зображення у облікових документах містяться композиційні портрети та особливі прикмети зовнішності;

6) картотека даних про зовнішність злочинців (картотека «S»). Словесні портрети злочинця містять близько 177 показників, у тому числі стать, національність, расову приналежність, особливі прикмети тощо;

7) картотека осіб, що зникли без вісті, та невпізнаних трупів.

На сьогодні відносно детально технологія отримання інформації через підрозділи Інтерполу врегульована у Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів, затверджена наказом МВС України, ГПУ, СБУ, Держкомітетом у справах охорони державного кордону України, ДМСУ, ДПА України № 3/1/2/5/2/2 від 9.01.1997 р.¹.

Отже, на сьогодні найбільш ефективними формами взаємодії слідчого у провадженнях про торгівлю людьми із оперативними підрозділами, є його участь у підготовці матеріалів оперативно-розшукової діяльності та їх реалізації у складі СОГ, що визначено у відповідній відомчій Інструкції, а також взаємодія у рамках міжнародно-правової допомоги в кримінальних провадженнях даної категорії із використанням можливостей НЦБ Інтерполу в Україні.

Погоджуючись із думкою М. Погорецького про те, що взаємодія у формі слідчо-оперативної групи дозволяє поєднати процесуальні та

¹ Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів, затверджена наказом МВС України, ГПУ, СБУ, Держкомітетом у справах охорони державного кордону України, ДМСУ, ДПА України № 3/1/2/5/2/2 від 09.01.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0054-97/page>

непроцесуальні дії протягом усього періоду досудового слідства¹, вважаємо за доцільне розглянути основний складник такої взаємодії – тактичні операції.

Як слушно зазначав О. Дулов, «при розслідуванні злочинів слідчому часто доводиться вирішувати питання, відповіді на які можуть бути отримані лише шляхом проведення серії слідчих, розшукових та інших дій»². Така думка знаходить своє підтвердження і в ситуаціях, що виникають при розслідуванні торгівлі людьми, вчиненої організованими групами. А тому, використання лише типових дій не в змозі вирішити як проміжні, етапні, так і кінцеві завдання розслідування. Такі завдання вирішуються за допомогою сукупності різноманітних дій. Йдеться про розробку та використання тактичних операцій та комбінацій, які на сьогодні є складовою частиною процесу розслідування.

Вважаємо, на сьогодні основні аспекти щодо поняття та сутності тактичних операцій і комбінацій у криміналістиці достатньо повно розроблені Р. Белкіним, О. Дуловим, О. Михальчуком, В. Шепітьком, В. Шикановим³ та ін.

Так, запропоноване О. Дуловим поняття тактичної операції, під якою розуміється «...сукупність слідчих, оперативних, ревізійних та інших дій, які розробляються та провадяться у процесі розслідування за єдиним планом під керівництвом слідчого з метою реалізації такої тактичної задачі, яка не може бути вирішена провадженням у справі окремих слідчих дій»⁴, до сьогодні фактично не зазнало істотних змін. Дещо ширше визначає тактичну операцію О. Михальчук: «...комплекс узгоджених та взаємопов'язаних слідчих дій, організаційно-підготовчих, оперативно-розшукових, контрольних-ревізійних, технічних та інших заходів, здійснюваних відповідно відображеній у плані тактичній лінії

¹ Погорецький М.А. Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система: [монографія] / М.А. Погорецький. – Х.: РВФ “Арсис, Лтд”. – 2002. – С. 61.

² Дулов А.В. Тактические операции при расследовании преступлений / Дулов А.В. – Минск: Изд-во Белорус. ун-та, 1979. – С. 8.

³ Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории к практике / Белкин Р.С. – М.: Юрид. лит., 1988. – 304 с.; Дулов А.В. Тактические операции при расследовании преступлений / Дулов А.В. – Минск: Изд-во Белорус. ун-та, 1979. – 128 с.; Михальчук А.Е. Тактические комбинации при производстве следственных действий / Михальчук А.Е. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1991. – 128 с.; Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): [монографія] / Шепітько В.Ю. – Х.: Харків юридичний, 2007. – 432 с.; Шиканов В.И. Теоретические основы тактических операций в расследовании преступлений / Шиканов В.И. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1983. – 200 с.

⁴ Дулов А.В. Тактические операции при расследовании преступлений / Дулов А.В. – Минск: Изд-во Белорус. ун-та, 1979. – С. 44.

слідчого та спрямованих на вирішення будь-яких конкретних задач, що виникають на певному етапі розслідування у тій чи іншій слідчій ситуації»¹. Р. Белкін запропонував вжиття терміну «тактична комбінація», класифікувавши їх на «прості» та «складні». Під простими він розуміє систему тактичних прийомів у межах однієї слідчої дії, під складними – систему слідчих, оперативно-розшукових, розшукових та інших дій і заходів у межах конкретного акту розслідування. На його думку, якщо в процесі розслідування, особливо на його початковому етапі, реалізуються відомості, отримані оперативним шляхом, то тактична комбінація може становити сукупність оперативно-розшукових заходів та слідчих дій, яку можна назвати оперативно-тактичною².

В. Шепітько вказує на тотожність понять тактична комбінація і система тактичних прийомів, під останньою розуміючи певне сполучення тактичних прийомів або слідчих дій для вирішення конкретного завдання розслідування у даній слідчій ситуації³.

Отже, розробка тактичних операцій в межах методики розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами, є ефективною через те, що зазначений злочин, як правило, характеризується істотною неповнотою вихідної інформації. Слушною при цьому є думка І. Герасимова про те, що вже ця їх особливість є підґрунтям для розробки методики проведення тактичних операцій⁴. Значення тактичних операцій в методиці розслідування окремих видів злочинів визначається тим, що вони спрямовані на встановлення найважливіших обставин, що впливають на швидке та повне припинення злочинів: з'ясування події злочину, а також осіб, винних у його вчиненні.

Зазначимо, що на зміст оперативно-тактичної операції зі встановлення підозрюваного (підозрюваних) та місця перебування потерпілої особи безпосередньо впливає наявна слідча ситуація, що є складною та має комплексний характер. Зазвичай у ній співвідносяться елементи проблемної та конфліктної ситуацій, а також ситуації тактичного ризи-

¹ Михальчук А.Е. Тактические комбинации при производстве следственных действий / Михальчук А.Е. – Саратов: Изд-во Саратов.ун-та, 1991. – С. 19.

² Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории к практике / Белкин Р.С. – М.: Юрид. лит., 1988. – С. 146.

³ Шепітько В.Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / В.Ю.Шепітько [ред. акад. НАН України В.Я. Тацій]. – Х.: Право, 2001. – С. 196.

⁴ Герасимов И.Ф. Тактические операции как форма взаимодействия органов предварительного следствия и дознания / И.Ф.Герасимов // Тактические операции и эффективность расследования. – Свердловск: Средне-Уральское книжное изд-во, 1986. – С.4-10.

ку¹.

На цих підставах на сьогодні основним напрямком наукових досліджень з питань, пов'язаних із тактичними операціями, є розробка конкретних операцій та комбінацій для вирішення типових слідчих задач під час розслідування різноманітних видів злочинів. Активно застосовуються на практиці розроблені криміналістичною наукою такі тактичні операції як «Розшук та затримання підозрюваного», «Встановлення особи потерпілого», «Збирання інформації» та багато інших². Здебільшого вони мають універсальний характер, проте, на нашу думку, злочини, пов'язані з торгівлею людьми з метою сексуальної експлуатації вимагають спеціально створених операцій, що враховуватимуть їхню специфіку. Це пов'язано зі складністю отримання матеріальних доказів та вірогідних свідчень, що, як слушно зазначає В. Кириченко, є передумовою для створення та використання тактичної операції³.

Мета розслідування кримінальних проваджень за злочинами аналізованої категорії конкретизується через вирішення зазначених проблемних завдань та передбачає аналогічну їх сутності назву тактичних операцій – «Пошук та фіксація доказів вербування чи перевезення жертви», «Подолання протидії», «Збирання доказів експлуатації», «Розшук та затримання підозрюваних», «Затримання на гарячому».

Вважаємо, що тактичні операції, які розробляються для розслідування торгівлі людьми та пов'язаних із нею злочинів, мають будуватися на підставі загальних та обраних для певного виду злочинів принципів, на які вказує О. Дулов⁴, зокрема це принципи: раптовості проведення оперативно-розшукових, слідчих та інших дій (і щодо підозрюваного, і щодо потерпілих та свідків); оперативності виявлення та фіксації доказів; паралельності проведення більшості дій; активного використання допомоги фахівців.

Підґрунтя будь-якої тактичної операції складають слідчі (розшукові) і процесуальні дії. Зокрема, тактичні операції розслідування злочинів аналізованої категорії базуються на таких слідчих (розшукових) діях:

¹ Драпкин Л.Я. Основы теории следственных ситуаций / Драпкин Л.Я. – Свердловск: Средне-Уральское книжное изд-во, 1987. – С. 40.

² Криминалистика: [учеб. пособие] / [Дулов А.В., Грамович Г.И., Лопатина А.В. и др.]; под ред. А.В.Дулова. – Минск: Экоперспектива, 1998. – 415с.; Шиканов В.И. Информация к тактической операции “Атрибуция трупа” / Шиканов В.И. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1975. – 182 с.

³ Кириченко В.В. Следственные ситуации и тактические комбинации при расследовании: [лекция] / Кириченко В.В. – Л.: ЛВК МВД, 1990. – С. 12.

⁴ Дулов А.В. Тактические операции при расследовании преступлений / Дулов А.В. – Минск: Изд-во Белорус. ун-та, 1979. – С. 99.

огляд місця події, обшук приміщення, освідування, огляди предметів, допити, пред'явлення для впізнання, призначення експертиз; а також процесуальних: обрання запобіжного заходу, затримання. При цьому слушною є думка Р. Безруких та О. Лекаря про те, що на черговість їх проведення впливає з'ясування питання щодо переваги тих чи інших дій залежно від терміновості та необхідності¹.

Складовими тактичної операції є не лише оперативно-розшукові заходи та слідчі (розшукові) дії, а й інші організаційні та підготовчі дії. Зокрема, в ході реалізації тактичних операцій з пошуку та фіксації доказів вербування або примушування до зайняття проституцією, подолання протидії розслідуванню здійснюються²: організація взаємодії задіяних служб та підрозділів; підготовка до проведення слідчих (розшукових) дій; витребування додаткової інформації шляхом наведення довідок, перевірок за обліками (розшукуваних осіб; осіб, які займаються секс-бізнесом тощо); аналіз розслідуваних проваджень та інформації про схожі злочини; розшукові заходи, передбачені Законом України «Про ОРД»; інші заходи – поквартирний та подвірний обхід, огляд підвалів, горищ, приміщень, новобудов і забудов тощо.

Залежно від ситуацій, що виникають до початку кримінального провадження, а також від способу виявлення ознак торгівлі людьми, структура тактичних операцій та черговість проведення у її межах дій може бути різноманітною. Проаналізувавши кримінальні провадження цієї групи нами сформовано і запропоновано структуру (механізм) проведення окремих тактичних операцій.

Тактична операція *«Пошук та фіксація доказів вербування, примусу, перевезення, експлуатації»*. Приводом до початку кримінального провадження є рапорт оперативного співробітника, який виявив ознаки злочину та зібрані ним первинні матеріали. Слідча ситуація: підозрювані, потерпілі, свідки встановлені; отримані їх свідчення.

Дії слідчого та учасників СОГ спрямовуються на збирання матеріалів для проведення експертиз, характеристик, відомостей про підозрюваних осіб, медичних довідок та ін.; внесення інформації до ЄРДР та початок кримінального провадження; огляд місця події; поквартирний та подвірний обхід із метою встановлення свідків; допити встановлених свідків; освідування (потерпілих, свідків, підозрюваних); призначення

¹ Лекарь А.Г. Организационно-тактические основы раскрытия преступлений / А.Г.Лекарь, Р.К.Безруких. – М.: Юрид. лит., 1977. – С. 65.

² Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования: [учебник] / [ред. Т.В.Аверьянова, Р.С.Белкин]. – М.: Новый Юрист, 1997. – 400 с.

судово-медичних експертиз; обшуки; отримання зразків для експертизи; затримання, допит підозрюваного; перевірка за криміналістичними обліками (на причетність до секс-бізнесу та ін.); збирання інформації, що характеризує особу підозрюваного; обшуки за місцями мешкання та роботи потерпілих, підозрюваних; огляд об'єктів, вилучених із місця події, обшуків; перевірка зазначених об'єктів за криміналістичними обліками; поставлення їх на облік.

Тактична операція *«Встановлення работоргівця»*. Привід до внесення інформації до ЄРДР та початку кримінального провадження – рапорти оперативних співробітників, які виявили ознаки злочину з відповідними матеріалами перевірок. Слідча ситуація: відомі окремі дані про підозрюваних, але вони не затримані.

Головною метою проведення цієї тактичної операції є перевірка за криміналістичними обліками підозрюваних, встановлення свідків, осіб, причетних до секс-бізнесу, аналіз інформації та ін.; внесення інформації до ЄРДР та збирання необхідних матеріалів для проведення відповідних експертиз: а) допити потерпілих, свідків; б) освідування потерпілих, свідків; отримання зразків для експертизи (порівняльне дослідження); призначення судово-медичної експертизи та ін.; в) огляд місця події; поквартирний та подвірний обхід з метою встановлення та допиту свідків; г) затримання і допит підозрюваного; освідування; обрання запобіжного заходу; постановка на облік причетних до секс-бізнесу та ін.; г) обшук раніше оглянутого місця події; д) обшуки за місцями мешкання, роботи потерпілих, свідків, підозрюваних та ін.; ж) огляд предметів, вилучених із місць події, обшуків; перевірка зазначених предметів за криміналістичними обліками; поставлення їх на облік.

Тактична операція *«Встановлення обставин злочину»*. Отримано заяву, інше джерело інформування, яке не потребувало перевірки: а) внесення інформації до ЄРДР та початок кримінального провадження; б) огляд місця події; поквартирний та подвірний обхід з метою встановлення свідків та їх допит; в) затримання (обрання запобіжного заходу) підозрюваного, допити, освідування, отримання зразків для порівняльного дослідження, призначення судово-медичної експертизи та/або іншої експертизи, поставлення на облік причетних до секс-бізнесу та ін., перевірка за криміналістичними обліками, збирання інформації про особу; г) обшуки раніше оглянутих місць події, інших об'єктів.

Узагальнення даних проведеного нами дослідження показало, що на початковому етапі розслідування цієї категорії проводяться: огляд місця події (60%), проведення обшуків та виїмок/тимчасового вилучення предметів (86,7%), затримання (73,3%), допити потерпілих (91,1%) та свідків

(100%), пред'явлення для впізнання (22,2%), допит підозрюваного (73,3%), допити двох та більше осіб (24,5%)¹.

Зрештою, тактика окремої слідчої (розшукової) дії залежить від тієї методичної схеми роботи слідчо-оперативної групи, яка найбільш доцільна з точки зору повного виявлення та фіксації слідів злочинної діяльності².

Слідчі та процесуальні дії, що проводяться у провадженнях за торгівлею людьми, вчинену організованими групами, мають свої організаційно-тактичні особливості, які розглянемо у наступній частині нашого дослідження.

3.3. Особливості проведення окремих процесуальних та слідчих (розшукових) дій

Більшість ситуацій розслідування злочинів зазначеної категорії зумовлюють необхідність, поряд із допитами та обранням запобіжних заходів, невідкладно проводити *огляд місця події*. Проведене нами дослідження показало, що за цими провадженнями місцями події є:

- 1) жилі приміщення та прилегла до них місцевість (квартири, будинки, готелі);
- 2) нежилі приміщення (ресторани, казино, кафе, бари, сауни, лазні);
- 3) інші ділянки місцевості, що використовуються при безпосередній експлуатації особи (так звані «точки» – двори, ділянки вулиць, в окремих випадках – автомобілі), та інші місця, що використовуються злочинцями з метою сексуальної експлуатації потерпілих.

З огляду на вказане, нами виокремлено дві типові слідчі ситуації, що впливають на тактику огляду місця події у провадженнях цієї категорії.

1. Потерпіла особа утримується в приміщенні добровільно. Ситуація характеризується тим, що від моменту надходження заяви і до моменту проведення огляду проходить значний проміжок часу. Після вербування потерпілу особу утримують в орендованій квартирі протягом оформлення необхідних виїзних документів, насильства не застосовують, особа має право вільного переміщення. Не виключаються випадки, коли за жертвою доглядають вербувальники або охоронці, проте такий

¹ Санакоєв Д.Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Санакоєв Дмитро Борисович. – Дн.: ДДУВС, 2009. – 255 с.

² Журавлев С.Ю. Торговля людьми: механизм преступной деятельности, методика расследования: [научно-практическое пособие] / С.Ю.Журавлев, А.М.Пигаев. – М.: Юрлитинформ, 2006. – С. 113.

догляд є здебільшого формальним¹. У 91,3% випадків такого утримання жертви були з інших міст області, району, тому для них надавались приміщення, і лише 8,7% таких проваджень характеризувалися наявністю нагляду при підготовці виїзних документів².

«Слідова картина» характеризується відсутністю очевидних ознак, які б вказували на вчинення торгівлі людьми, тому огляд проводиться із метою виявлення самого приміщення, про яке повідомили потерпілі, а також із метою фіксації ознак його дійсного використання для утримання людей. Окрім того, огляд місця події у такій ситуації може дати змогу слідчому сформулювати версії щодо особи злочинця, вчинення злочину групою осіб, їх кількості, технічного оснащення групи та ін.

2. *Потерпіла особа утримується в приміщенні силоміць.* Ситуація характерна у випадку безпосередньої експлуатації в межах країни і за кордоном. Жінки утримуються у спеціально відведених приміщеннях розважальних закладів, нічних клубах, приватних готелях, саунах, приватних будинках. Окрім охорони, такі місця нерідко облаштовуються засобами відеоспостереження, що потрібно враховувати в процесі проникнення на такі об'єкти з метою їх огляду. Огляд місця події проводиться із метою виявлення потерпілих, їх визволення, а також фіксації слідів їх експлуатації та (або) утримання.

Сліди, виявлені на місці події, при уважному їх огляді, ретельному вивченні та оцінці, дозволяють правильно зрозуміти обстановку місця події та зробити важливі висновки для успішного розслідування³.

Своєчасний і грамотно проведений огляд місця події дозволяє одержати інформацію про стать злочинця, його вік, професійні навички, знання, вміння, потреби і звички, мотиви вчиненого злочину, риси характеру і психологічні особливості злочинця⁴, інформацію про переміщення й утримання потерпілої особи, виявлені сліди злочину та інші об'єкти-речові докази, що мають значення для припинення цього злочину. Навіть за відсутності будь-яких речових доказів результати огляду і складений при цьому протокол здатні допомогти слідчому правильно уявити та оцінити обстановку злочину. Зокрема, при такому огляді є можливість встановити, звідки можна було бачити або чути подію, що

¹ Кримінальне провадження №1801108: архів місцевого суду Московського району м.Харків.

² Санакоєв Д.Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами: дис. ... канд. юр.наук: 12.00.09 / Санакоєв Дмитро Борисович. – Дн.: ДДУВС, 2009. – 255 с.

³ Кузьмічов В.С. Алібі у розкритті злочинів: [навчальний посібник] / В.С.Кузьмічов, В.В.Юсупов. – К.: КНТ, 2007. – С. 100.

⁴ Глазырин Ф.П. Психология следственных действий: [уч. пособ. для вузов МВД СССР] / Глазырин Ф.П. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1983. – 136с., с.18-21.

відбувалась, які сліди перебування на цьому місці могли залишитися на тілі, одязі або взутті підозрюваних. Саме тому ми вважаємо обов'язковим проведення огляду місця події у всіх випадках розслідування торгівлі людьми та пов'язаних із нею злочинів.

Зазначимо, що, зазвичай, вибір прийомів і послідовності проведення огляду у провадженнях про торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації, вчинену злочинними групами суттєво залежить від того, скільки часу пройшло від надходження повідомлення про злочин до моменту фактичного проведення огляду. Це питання вирішується ще на стадії підготовки до огляду.

При огляді будь-якого приміщення доцільним є метод суцільного огляду із застосуванням концентричного прийому¹. У тих випадках, коли огляд проводиться у рамках операції зі звільнення потерпілої особи², необхідно одразу зафіксувати:

- місцезнаходження особи, яку експлуатували;
- наявність на ній засобів, що обмежують свободу пересування – мотузок, ременів, наручників, липкої стрічки (на них можуть бути виявлені волосся і частки шкірного епітелію потерпілого);
- чи була жертва прикута або прив'язана (до радіатора опалення, стільця, ліжка тощо). При цьому важливим завданням є встановлення наявності або відсутності у потерпілої особи можливості самотійно залишити приміщення або звернутися по допомогу до сторонніх осіб, адже не рідко торгівля людьми з метою сексуальної експлуатації супроводжується застосуванням фізичного насильства, побоїв, тощо.

Від місця безпосереднього утримання потерпілої особи, доцільно оглянути всі об'єкти, що знаходяться у кімнаті. Крім названих засобів, що обмежують свободу пересування, фіксується наявність вікон, дверей, замикаючих пристроїв на них, а також їх розташування (ззовні чи зсередини приміщення), замкнені або відкриті, можливість їх відкриття зсередини тощо.

У приміщенні, де утримувалась потерпіла особа, можуть бути виявлені сліди насильства: на підлозі, меблях, знаряддях і засобах вчинення злочину, інших предметах. Виявленню подібних слідів можуть сприяти потерпілі, які вкажуть, де і як саме застосовувалося насильство, які при

¹ Осмотр места происшествия: Справочник следователя / [ред. А.Леви]. – М.: Юрид. лит., 1982. – С. 12.

² У рабство з власної волі / За даними ЦЗГ УМВС України в Рівненській області (20.04.2007 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.migration.org.ua/index.php?module=pages&act=print_page&pid=552&SSID=76c86f7544823f1568d038de6343be91

цьому використовувалися знаряддя і засоби тощо. Ці сліди надалі будуть використовуватися для спростування можливих заяв підозрюваних (обвинувачених), про те, що потерпілий знаходився у приміщенні з власної волі. Про насильницький характер утримання потерпілої особи можуть також свідчити її пошкоджені одяг, відібрані її особисті документи, гроші, тощо.

Проте, як слушно зазначають С. Єфімічев, М. Кулагін та ін., не варто побоюватись розширення кордонів огляду, адже не рідко на віддалених від безпосереднього місця події ділянках виявляються докази, що мають значення для розслідування¹. Як свідчить практика, з метою пошуку слідів злочину повинні оглядатися не лише кімнати приміщень, де утримувалась потерпіла особа, але й сміттєві контейнери, в яких можуть знаходитися одяг, рушники, шматки тканини зі слідами крові, уламки розбитого посуду, інших предметів тощо.

Доцільно звертати увагу і на чистий папір, а також пишучі прилади, оргтехніку (комп'ютер, принтер), що могли використовуватися для написання будь-яких листів або виконання інших дій (розрахунки з клієнтами, відомості про оплату праці охорони, водіїв тощо). Не секрет, що на чистому аркуші паперу, що знаходився під документом, можуть залишитися вдавнені знаки, що є копією виконаного тексту. Такий папір, пишучі прилади й пристрої, засоби оргтехніки можуть бути надалі піддані експертному дослідженню.

Важливе значення також має виявлення у приміщенні, де утримувалась потерпіла особа, слідів, що належать злочинцям. На допитах вони можуть заявити, що опинились у місці утримання потерпілого випадково, а якщо вони затримані через певний час після звільнення потерпілої особи, взагалі можуть заперечувати факт свого перебування у місці насильницького утримання потерпілої сторони².

Саме тому, має бути організований пошук таких слідів, виникнення яких неможливо пояснити випадковими причинами. До них, насамперед, відносяться сліди рук на посуді, знаряддях і засобах злочину, на телефонних апаратах, побутовій техніці, мікрОВОлокна одягу на меблях та інші сліди. Наявність у шафах, інших подібних місцях особистих речей суб'єкта злочину може свідчити про те, що їх власник неодноразово був у названому місці.

Не менш важливо, з нашої точки зору, під час огляду місця події, де

¹ Єфімічев С.П. Следственный осмотр: [учеб. пособие] / Єфімічев С.П., Кулагін Н.И., Ямпольский А.Е. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1983. – 36 с.

² Кримінальне провадження № 1-478/01: архів місцевого суду Каменнобродського району м.Луганськ.

експлуатували жертву торгівлі людьми, обов'язково проводити відеозапис або фотографування таких речей як одяг, у якому жертву примушували займатись проституцією, розцінки (прейскуранти) сексуальних послуг чи іншу рекламу. Вказані речі потрібно вилучати, про що вказувати в протоколі огляду, бо вони можуть стати важливими речовими доказами у кримінальному провадженні.

Подібно до багатьох революційних технологій, комп'ютерна техніка і глобальна мережа Internet надає не лише значні можливості для прогресу, а й для її використання злочинцями.

З огляду на це, оперуповноваженим та слідчим підрозділів Національної поліції України потрібно враховувати можливість використання торговцями людьми різноманітної комп'ютерної техніки, що дозволяє, серед іншого, не лише зберігати інформацію щодо злочинної діяльності, обліку жінок, отриманих грошей за їх продаж та/або експлуатацію, а й спілкуватися у глобальній мережі Internet. Основні, на наш погляд, праці, в яких з'явилися перші тактичні рекомендації щодо проведення огляду місця події у справах, де злочинцями використовується комп'ютерна техніка, вийшли наприкінці 90-х років ХХ ст., зокрема, за авторством В. Вехова, В. Голубєва, В. Крилова, С. Панфілової¹.

Узагальнивши наукові розробки з цієї тематики констатуємо, що особливу увагу потрібно звернути на дотримання правил вилучення комп'ютерної техніки та магнітних носіїв інформації. Так, для цього потрібно залучати відповідних фахівців, вжити заходів щодо забезпечення збереження інформації у комп'ютері та на магнітних носіях. Всі наявні в приміщенні комп'ютери та магнітні носії, що є на об'єкті огляду, потрібно вилучати. Комп'ютер опечатується шляхом накладення на роз'єм живлення (на задній панелі системного блоку) аркуша паперу з приклеюванням його країв на бокових стінках комп'ютера. На вказаному аркуші підписуються слідчий, поняті, власник комп'ютера / представник організації. Упаковувати комп'ютер слід у картонну коробку або ящик².

¹ Вехов В.Б. Компьютерные преступления: способы совершения и раскрытия / Вехов В.Б. – М.: Право и закон, 1996. – 182 с.; Голубев В.О. Розслідування комп'ютерних злочинів [монографія] / Голубев В.О. – Запоріжжя: Гуманітарний університет “ЗІДМУ”, 2003. – 296 с.; Крылов В.В. Расследование преступлений в сфере информации / Крылов В.В. – М.: Городец, 1998. – 264 с.; Кушниренко С.П. Уголовно-процессуальные способы изъятия компьютерной информации по делам об экономических преступлениях: [учеб. пособие] / С.П.Кушниренко, С.П.Панфилова. – [2-е изд.]. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. юрид. ин-та Генеральной пр-ры РФ, 2001. – 88 с.

² Санакоєв Д.Б. Організаційно-тактичні засади виявлення слідів злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, вчинених організованими групами / Д.Б.Санакоєв // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 10. – С.169-172.

Проаналізувавши кримінальні провадження про торгівлю людьми, вчинену організованими групами, нами визначені окремі недоліки в організації та тактиці проведення огляду, до яких ми віднесли такі:

- поверхове та формальне проведення огляду, зокрема, у провадженнях, розпочатих за заявами потерпілих, які перебували у вказаному нами приміщенні добровільно до часу вивезення за кордон. На це вказує хоча б те, що під час огляду місця події не залучались криміналісти або ж спеціалісти відповідної галузі знань (33,3% проваджень, за якими проводився огляд місця події);

- не застосувались взагалі будь-які технічні засоби для виявлення, фіксації та вилучення можливих слідів у місцях утримання потерпілих до вивезення їх за кордон. Як наслідок – формальний опис загальної обстановки приміщення (33,3%);

- у випадку виявлення комп'ютерної техніки під час огляду (59,3% проваджень) вилучення інформації проводилось без відповідного спеціаліста (33,3%)¹.

Як показав аналіз практики розслідування проваджень розглядуваної категорії, на місці події можна виявити різноманітні види слідів, що утворюють, залежно від місця розташування, ту чи іншу кількість «криміналістичних вузлів». Ми пропонуємо їх розділити та умовно назвати так:

1) «криміналістичний вузол» біологічних слідів (ліжка, дивани тощо, тобто місця, де безпосередньо надаються інтимні послуги);

2) «криміналістичний вузол» трасологічних слідів (місця, де зазвичай приймають їжу, ведуть бесіди, розмови, обідні, журнальні столи, посуд, продукти харчування);

3) «криміналістичний вузол» інших слідів: письмових та електронних доказів, інших предметів (письмові столи, шафи, полиці та інші схожі місця), інших предметів.

Отже, у провадженнях аналізованої групи існують особливості, що детермінують специфіку проведення огляду місця події. Однак, під час проведення цієї слідчої (розшукової) дії не завжди виявляються предмети та документи, що можуть свідчити про злочин, у той час коли є достовірні відомості, що вони знаходяться у приміщенні, але приховані (18,5% проваджень з оглядом місця події). За такої ситуації пропонуємо завершити огляд, опечатати приміщення, про що скласти відповідний протокол, а потім провести у даному приміщенні обшук.

Обшук. При підготовці до обшуку слід пам'ятати про різноманіт-

¹ Санакоєв Д.Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Санакоєв Дмитро Борисович. – Дн.: ДДУВС, 2009. – 255 с.

ність об'єктів, що можуть бути знайдені під час цієї слідчої (розшукової) дії. Окрім виявлення різноманітних за своєю суттю предметів та об'єктів, що безпосередньо стосуються злочинної події та осіб, які брали участь у злочині, можуть бути виявлені предмети, що підлягають «обов'язковому відшукуванню» (Курсив наш. – Д.С.). Ними є предмети та документи, вилучені з цивільного обігу: зброя, вибухові і радіоактивні речовини, наркотичні засоби, сильнодіючі отрути тощо, а також інші цінності: іноземна валюта, платіжні документи і фондові цінності в іноземній валюті, дорогоцінні метали тощо (ст. 234 КПК України).

Типовими об'єктами, на пошук яких спрямовується обшук у провадженнях даної категорії, є:

1. Предмети, що мають значення доказів:

1.1. Знаряддя злочину, що застосовуються для використання насильства чи погроз його застосування: а) молотки, палиці, ножі, інші предмети, що можуть бути використані для погроз та фізичної розправи; б) предмети, що мають ознаки інших злочинів: перебувають у криміналістичних обліках як викрадені, є знаряддям вчинення інших злочинів тощо; заборонені до обігу: вогнепальна зброя, наркотичні засоби, порнографічні матеріали та ін.);

1.2. Інші предмети, що використовуються у злочинній діяльності: мобільні телефони та окремі SIM-карти, інші засоби зв'язку та їх складники; комп'ютери та змінні носії інформації, кайданки, спеціальна білизна, що використовується для «роботи» повіями, спиртні напої, парфумерія та косметичні засоби тощо.

2. Сліди біологічного походження: відбитки слідів шкіряного покриву, сліди крові, сперми та ін.; волосся.

3. Документи для:

3.1. Посвідчення майнових прав – договір оренди, засвідчення права власності чи володіння приміщенням, транспортом, засобами зв'язку.

3.2. Посвідчення особи потерпілого, підозрюваного; їх записні книжки, блокноти, фотознімки, листи, нотатки, аудіо- та відеозаписи тощо.

Додатково до групи «Документи» нами віднесено об'єкти, на які звертали увагу й зарубіжні дослідники¹: готівка, кредитні картки; документи, щодо платежів, які робили потерпілі на користь торгівців людьми, зокрема, записи щоденних розрахунків, записи щодо платежів, документи про відправку та отримання грошових переказів злочинцями; проїзні документи, квитки, квитанції, багажні ярлики та ін.; документи

¹ Журавлев С.Ю. Торговля людьми: механизм преступной деятельности, методика расследования: [научно-практическое пособие] / С.Ю.Журавлев, А.М.Пигаев. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 216 с.

для оформлення та видачі паспортів, віз, різноманітні форми реєстрації, листи до візових відділів посольств; документи з приводу щоденної організації експлуатації, наприклад, рекламні матеріали, записи щоденного обліку роботи потерпілої особи, кількість викликів та клієнтів; копії рекламних матеріалів, записи призначених зустрічей, записи за кастингом тощо.

Вивчення практики виявлення, припинення і розслідування цих злочинів показало, що найбільш ретельно злочинці приховували такі предмети та об'єкти як документи і папери (77,7% опитаних), зброю (41,6%), наркотичні засоби (35%)¹.

Як правило, документи на утримуваних осіб зберігаються у помешканні, кімнаті, що займає організатор секс-бізнесу чи один із керівників групи, у замкнених шафах, сейфах та інших прихованих місцях². Враховуючи це, при підготовці до обшуку слід підготувати інструменти, що можуть знадобитися для відкриття замикаючих пристроїв.

При проведенні невідкладних слідчих (розшукових) дій велике значення має обшук за місцем проживання і роботи підозрюваного³. У контексті торгівлі людьми особливе значення має обшук: на робочому місці керівника фірми дозвілля, що використовується для маскуванню злочинної діяльності, пов'язаної із сексуальною експлуатацією; у приміщеннях фіктивних благодійних організацій, співробітники яких займаються пошуком повій та їх переховуванням; у квартирах, що винаймались організатором для проживання потерпілих від торгівлі людьми⁴.

Враховуючи те, що торгівля людьми тісно переплітається із проституцією, сутенерством, створенням місць для розпусти, у таких місцях як кафе, бари, готелі, лазні, може міститися так звана «чорна бухгалтерія», що зберігається окремо від іншої документації. Переважно вона зберігається у кабінеті директора, іншого керівника, які на пропозицію видати бухгалтерські, правоустановчі та інші документи, як правило, добровільно видають те, що вимагається. Це стосується безконфліктних ситуа-

¹ Санакоєв Д.Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.09 / Санакоєв Дмитро Борисович. – Дн.: ДДУВС, 2009. – 255 с.

² Кримінальне провадження № 1-493/02: архів місцевого суду Центрального району м. Миколаїв.

³ Асташкина С.М. Тактика обыска и выемки / Асташкина С.М. – М.: Академия МВД СССР, 1989. – 21 с.; Денисюк С.Ф. Обыск в системе следственных действий (тактико-криминалистические проблемы) / С.Ф. Денисюк, В.Ю. Шепитько. – Х.: Консум, 1999. – 156 с.

⁴ Журавлев С.Ю. Торговля людьми: механизм преступной деятельности, методика расследования: [научно-практическое пособие] / С.Ю. Журавлев, А.М. Пигаев. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 216 с.

цій. Так, у 53,3% проваджень особи добровільно видавали предмети та документи, що вимагалися¹. Однак, як свідчить і власний досвід слідчої роботи, потрібно пам'ятати, що докази злочинної діяльності – «чорну бухгалтерію» – злочинці часто приховують. Про це свідчить той факт, що в результаті наступних пошукових дій за тими ж провадженнями вилучалися і більш важливі об'єкти: чорнові записи роботи повій, оплата їхніх послуг, паспорти повій тощо². А тому, за такої ситуації пропонуємо відобразити зазначені дії в протоколі, а потім розпочинати активний пошук.

Аналіз вивчених кримінальних проваджень показав, що злочинці, проживаючи у квартирі, будинку чи у родичів співмешканки (співмешканців), саме там зберігають предмети, документи, що можуть бути доказами злочинів. Так, у 84,4% проваджень предмети та документи, що у подальшому були визнані речовими доказами, вилучались саме за вказаними місцями. При цьому особи, які проживають спільно зі злочинцем, часто виступають стороною протидії розслідуванню, на що вказали 63,3% слідчих та 67,6% оперативних співробітників³. Це, як ми вважаємо, пояснюється декількома причинами.

По-перше, такі особи дійсно не знають про злочинну поведінку близької людини та внаслідок цього не передбачають, які предмети та документи необхідно видати. За таких обставин слідчому слід пояснити, що конкретно необхідно надати, а також оглянути всі наявні документи, дослідити зміст особистих речей злочинця.

По-друге, (і це є найбільш типовою причиною на сьогодні та складає основу конфліктної ситуації при обшуку) – родичі самі пов'язані зі злочинною діяльністю, або свідомо приховують дії злочинців. За таких обставин слушною є думка Р. Белкіна про те, що однією із невід'ємних тактичних вимог успіху обшуку виступає його раптовість⁴.

Вважаємо, що з метою ефективної реалізації завдань зазначеної слідчої (розшукової) дії – відшукування предметів та документів, – вона має проводитись не лише раптово, а й паралельно, тобто в усіх підозрюваних одночасно (груповий обшук).

Додатковими доказами вчинення торгівлі людьми та пов'язаних із

¹ Санакоєв Д.Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Санакоєв Дмитро Борисович. – Дн.: ДДУВС, 2009. – 255 с.

² Кримінальне провадження № 1-498/05 : архів Вознесенівського районного суду м. Запоріжжя.

³ Санакоєв Д.Б. – Там же.

⁴ Белкин Р.С. Очерки криминалистической тактики: [учеб. пособие] / Белкин Р.С. – Волгоград: ВСШ МВД РФ, 1993. – 200 с.

нею злочинів є порнографічні предмети і матеріали. Вони являють собою фотографії, відеофільми, друковану продукцію різноманітного характеру. При цьому виникає необхідність вилучення, попереднього дослідження та фіксації результатів обшуку. Ця процедура, як нам вбачається, вимагає особливого підходу, зумовленого морально-етичними труднощами, що полягають у необхідності демонстрації цих предметів і матеріалів понятим. Для мінімізації морального дискомфорту і слідчого, і понятих, пропонуємо при підборі останніх враховувати їх вік – не менше 21-25 років. При виявленні носіїв із порнографічним змістом не обов'язково повністю демонструвати фото- і відео- понятим. Як слушно вказують дослідники цього питання, за можливості на місці обшуку перегляду слід показувати лише початкові кадри з назвою та розвитком сюжетної лінії, середину та кінець. За відсутності ж на місці обшуку можливості перегляду, слід запаковувати та опечатувати всі виявлені носії¹.

На наш погляд, за такої ситуації пропонуємо два можливі шляхи:

1) здійснення перегляду носія вже після вилучення у кабінеті слідчого за участі спеціально запрошених понятих, із метою більш раціонального використання часу при обшуку;

2) використання для перегляду на місці обшуку режиму «швидкої перемотки», не виключаючи при цьому зображення.

Затримання. Досить часто після початку кримінального провадження потрібно здійснити низку дій, що становлять оперативно-тактичну комбінацію «затримання на гарячому» або «затримання злочинця». Зазначимо, що у провадженнях про торгівлю людьми ця тактична комбінація часто реалізується одразу після початку кримінального провадження, або ж є завершальним етапом стадії реалізації матеріалів ОРС, проте тактичні прийоми, що використовуються при затриманні до, і після початку провадження, практично не відрізняються. Найбільш оптимальним варіантом реалізації наявних оперативних матеріалів за фактами торгівлі людьми є саме затримання «на гарячому»². Додамо, що це ситуації, що виникають під час перевезення потерпілих через кордон із використанням справжніх чи фальшованих документів; поза пунктами пропуску через державний кордон; під час отримання грошей за проданих осіб тощо.

Проведенню цієї тактичної комбінації, розгляду її змісту та фіксації

¹ Иванов А.Н. Производство обыска: Уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты: [учеб. пособие] / Иванов А.Н.; под ред. В.И.Комиссарова. – Саратов: СГАП, 1999. – 120 с.

² Глазырин Ф.П. Психология следственных действий: [учеб. пособие для вузов МВД СССР] / Глазырин Ф.П. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1983. – С. 100.

дій, що входять до неї, присвячено чималу кількість робіт, серед яких виокремлюємо праці О. Дулова, В. Образцова, М. Салтєвського¹. Проте, специфіка торгівлі людьми та пов'язаних із нею злочинів, вчинених організованими групами, зумовлює необхідність використання спеціально розроблених рекомендацій при проведенні окремих операцій чи комбінацій. Передусім, йдеться про тактичні прийоми затримання та освідкування як взаємопов'язані елементи комбінації.

Затримання у порядку ст. ст. 207-213 КПК України осіб, підозрюваних у вчиненні торгівлі людьми та пов'язаних із нею злочинів, має переважно складний характер, зумовлений сукупністю негативних чинників. По-перше, це, як правило, групове затримання. По-друге, місця, де проводиться затримання, також є складними для його реалізації. Це жили помешкання, приміщення розважальних закладів та місць дозвілля, де утримуються чи експлуатуються потерпілі, громадські місця та транспортні засоби (потяги, літаки), ділянки місцевості, що характеризуються великим скупченням людей тощо.

Як наслідок, не завжди існує можливість усунути негативні обставини, проте існують способи зниження ризику проведення операцій за несприятливих обставин. У цьому контексті міжнародні експерти в сфері протидії торгівлі людьми пропонують вирішувати питання про затримання злочинців лише за наявності доказів торгівлі людьми, вчиненої з метою, передбаченою ст. 149 КК України².

За таких обставин виникає питання про необхідність негайного затримання підозрюваного, що передбачено ст.ст. 207-213 КПК України. Вважаємо, що відповідь на це питання буде залежати від обставин конкретного провадження, проте, враховуючи міжнародний та вітчизняний досвід, проведення негайного затримання у поєднанні з обшуком та/або тимчасовим вилученням буде більш ефективним заходом. Таку думку підтримали 94% опитаних, а у 86% проваджень застосовувалась саме наведена тактика³.

¹ Дулов А.В. Основы расследования преступлений, совершенных должностными лицами / Дулов А.В. – Минск: Изд-во Белорус. ун-та, 1979. – 128 с.; Образцов В.А. Выявление и изобличение преступника / Образцов В.А. – М.: Юристъ, 1997. – 336 с.; Салтевский М.В. Раскрытие преступления “по горячим следам” / М.В.Салтевский // Криминалистическая и судебная экспертиза. – К.: Вища шк., 1989. – Вып. 38. – С.37-42.

² Холмс П. Найкращі зразки міжнародної практики боротьби з торгівлею людьми: Методичні рекомендації для співробітників правоохоронних органів України з питань виявлення, розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми / Холмс П. – К.: МОМ, 2003. – 210 с.

³ Санакоєв Д.Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Санакоєв Дмитро Борисович. – Дн.: ДДУВС, 2009. – 255 с.

Необхідність затримання підозрюваних із одночасним проведенням обшуку та/або тимчасового вилучення зумовлюється таким:

а) правові підстави для цих дій передбачаються статтями 207-213, 159-168 КПК України;

б) санкція за торгівлю людьми досить сувора, тому злочинці спробують втекти, якщо їх одразу не затримати;

в) існує вірогідність знищення суттєвих для провадження доказів;

г) попередження можливості тиску на потерпілих чи свідків та/або приховати злочинні прибутки.

На нашу думку, ефективними способами зниження ризику проведення тактичної операції «затримання» є: збільшення кількості осіб, які братимуть в ній участь, до такого числа, що дозволило б затримати всіх підозрюваних (щонайменше два співробітника на одного злочинця, причому кожен співробітник поліції повинен чітко знати, кого з них він має затримувати); забезпечення охорони території місця події; надання допомоги слідчому при провадженні наступних дій після затримання.

Підготовчий етап операції «затримання» є найбільш тривалим та складним, і визначається тією слідчою ситуацією, що склалася на момент затримання. На цьому етапі мають бути з'ясовані характеристика особи потерпілого та його оточення; завершена організація заходів із забезпечення безпеки потерпілих, їх родичів та свідків і збереження їх майна; з'ясовані та вивчені дані про особу злочинців та їх оточення; підготовлені технічні засоби, що будуть використовуватися для фото-, відеозйомки, звукозапису тощо. Комплексне поєднання вказаних та інших заходів дозволяє на практиці ефективно протидіяти злочинним угрупованням торгівців людьми¹.

Аналіз роботи практичних підрозділів БЗПТЛ і ДКР НП України показав, що до плану підготовки затримання слідчий має включити питання вибору та вивчення місця затримання, оптимального часу для проведення операції, складу групи затримання, технічного оснащення слідчо-оперативної групи при захопленні злочинців, та ін.

Розслідування торгівлі людьми є масштабним і вимагає деталізованого планування операції затримання. Якщо для виконання такого плану необхідна значна кількість співробітників, зокрема, із залученням їх з інших підрозділів, доцільно передбачити у плані проведення детального інструктажу груп затримання. Із міркувань безпеки такі групи мають збиратись разом та інструктуватись безпосередньо перед проведенням операції. Вважаємо, певною мірою це дозволить обмежити можливості

¹ Скрипник О.В. У рабство... на легальних підставах / О.В.Скрипник // Бюлетень з обміну досвідом роботи [наук.-практ. видання]. – № 168. – 2007. – С.43-46.

випадкового витоку інформації про операцію або свідомого розкриття інформації корумпованими особами.

Узагальнення матеріалів анкетування оперативних співробітників і слідчих показало, що для проведення операції по захопленню злочинців обов'язково має створюватися штаб, слідча група із залученням оперативних співробітників, оперативно-розшукові та пошукові групи різного призначення: спостереження, затримання, застосування технічних засобів тощо. Такої практики дотримуються 76,7% респондентів¹.

Співробітники, які беруть участь в операції затримання злочинців та звільнення потерпілих, мають прибути на місце операції завчасно, щоб оцінити обстановку, ситуацію, що складається та забезпечити успішне проведення затримання. Аналіз практики оперативних підрозділів БЗПТЛ НП свідчить, що при проведенні цієї операції бажано вести відеозйомку з метою отримання доказів причетності торгівців до організованої злочинної діяльності. Так, у 82,2% проваджень під час затримання використовувалась спеціальна техніка відеозапису.

Другий етап тактичної операції «затримання» передбачає безпосереднє захоплення злочинців. При вчиненні торгівлі людьми організованою групою він має свої особливості.

По-перше, затриманню, як правило, підлягає велика кількість осіб, які перебувають на момент затримання у різних місцях, що вимагає точного з'ясування місць перебування кожного з учасників групи.

По-друге, затримання всіх учасників групи доцільно проводити одночасно. Такий підхід потрібен для того, щоб уникнути ситуацій, коли зі злочинної групи, що складається з кількох осіб, затримується лише одна-дві особи (найчастіше – звичайні виконавці), а решта в подальшому оголошується у розшук.

По-третє, особливості затримання учасників групи вимагають індивідуального підходу залежно від місць захоплення торгівців людьми.

Нами встановлено, що переважно затримання проводилось у пунктах виїзду злочинців із завербованими потерпілими (68,8%)².

Отже, затримання має проводитись, коли отримані достатні докази злочинної діяльності, що дають реальні шанси на засудження торгівців людьми. Проте, у провадженнях цієї категорії завжди існує ймовірність

¹ Санакоєв Д.Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Санакоєв Дмитро Борисович. – Дн.: ДДУВС, 2009. – 255 с.

² Санакоєв Д.Б. Тактична операція затримання як засіб реалізації матеріалів оперативно-розшукової діяльності у справах про торгівлю людьми / Д.Б. Санакоєв // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наук. праць. – 2012. – № 1 (58). – С.551-556.

негайного проведення затримання, наприклад, у випадку викриття спостереження або співробітника, який впроваджений до злочинної групи, різкого підвищення рівня ризику для життя або здоров'я потерпілих.

Узагальнивши матеріали кримінальних проваджень, результати анкетування, пропонуємо декілька організаційно-тактичних рекомендацій, спрямованих на усунення можливих негативних обставин проведення тактичної комбінації «затримання»:

1) заздалегідь розробити загальний план затримання до початку операції, який можна буде коригувати у процесі подальшого розвитку слідчої ситуації розслідування;

2) момент проведення затримання має визначатись і узгоджуватись так, щоб забезпечити максимальні можливості для досягнення таких трьох цілей:

а) одночасне затримання щонайбільшої кількості підозрюваних;

б) визволення якомога більшої кількості потерпілих;

в) затримання підозрюваних у момент, коли існують максимальні можливості для отримання доказів їх злочинної діяльності.

Як свідчать отримані нами дані, залежно від етапу вчинення злочину, найбільш ефективним при зовнішній торгівлі може стати затримання вербувальника під час проведення співбесіди з особою, яка працює під легендою (16% проваджень), або затримання у пункті виїзду торгівця людьми з останніми завербованими жертвами, які виїжджають за кордон (52%)¹.

У випадках виявлення фактів внутрішньої торгівлі людьми ефективним може бути затримання підозрюваного, який знаходиться у місці для розпусти з жертвою злочину та отримав від неї гроші, які вона, в свою чергу, отримала від особи, яка проводила оперативну закупівлю (24% проваджень). За таких обставин, тактичним прийомом є здійснення прихованих дій учасниками операції, які інсценують свою поведінку під уявних клієнтів, випадкових перехожих, відвідувачів кафе, барів, саун тощо. Якщо затримання проводиться у приміщенні чи багатолюдному місці, то злочинцям можна запропонувати вийти на вулицю, або відійти від групи людей осторонь з метою обговорення умов отримання послуг, а потім здійснити їх затримання.

В усіх випадках для забезпечення затримання у приміщенні, на вулиці або ділянці місцевості повинні блокуватися вірогідні місця фізичного затримання й прилеглі до них господарські будівлі, земельні наділи, сади та інші об'єкти. Перекриваються можливі шляхи втечі злочин-

¹ Санакоєв Д.Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Санакоєв Дмитро Борисович. – Дн.: ДДУВС, 2009. – 255 с.

ців убік багатолюдної вулиці, лісових насаджень, ярів, тобто місць, де легше зникнути від переслідування.

При вирішенні питання про проведення операції затримання слід враховувати, що транснаціональним злочинам цієї категорії притаманні такі особливості:

1) різниця у часі (у випадку спільних міжнародних операцій). За такої ситуації пропонуємо розробити детальний план дій у вигляді чітко узгодженого графіку затримань та проводити їх за неухильного контролю, щоб запобігти витоку інформації про перші затримання;

2) у зв'язку з координацією дій та визначенням моменту проведення затримань потрібно одночасно вирішувати питання проведення обшуків та тимчасових вилучень відповідно до вимог КПК України та в межах міжнародних угод;

3) незнання мови співробітниками групи затримання чи окремими злочинцями, потерпілими. Залежно від місцевих умов, за наявності ресурсів і необхідності, до складу групи затримання пропонуємо включити таких спеціалістів: перекладача, який володіє мовою підозрюваних або потерпілих; криміналіста чи оператора із засобами фото-, відеофіксації; спеціаліста у галузі комп'ютерної техніки.

Враховуючи те, що рівень техніко-криміналістичного забезпечення оперативних та слідчих підрозділів перебуває на стадії реформування, включення зазначених спеціалістів при кожному затриманні чи обшуку, особливо у різних місцях, є неможливим, а тому пропонуємо передбачити у штатному розписі ГУНП посади таких фахівців та використовувати їх залежно від обставин.

Отже, масштаб та складність затримання залежать від масштабів злочинної групи та доступних ресурсів для виконання плану (зокрема при проведенні спільних операцій). Винятково важливими факторами успіху затримання є визначення моменту його проведення та узгодженість дій учасників.

Освідування. З метою виявлення на тілі підозрюваного, потерпілого чи свідка «... слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу» може проводитись освідування (ч.1 ст. 241 КПК України).

Узагальнення результатів вивчення кримінальних проваджень за ч. 3 ст. 149 КК України показало, що під час їх розслідування освідування взагалі не проводилось, а слідчі обмежувались висновками судово-медичних експертиз щодо наявності тілесних ушкоджень (24,4% прова-

джень)¹. На нашу думку, така ситуація наявна тому, що безпосередньо насильство у проаналізованих нами провадженнях застосовувалось за межами України під час експлуатації. На сьогодні ж, коли виникла необхідність розслідування фактів внутрішньої торгівлі, передусім у формі експлуатації праці, проведення освідування набуває вагомості актуальності.

Отже, ефективність освідування у провадженнях досліджуваної категорії підтверджує: якщо свідчення потерпілої особи відповідатимуть характеру слідів на її тілі, а висновки судово-медичної експертизи в подальшому розкриють походження слідів, виявлених у ході освідування, це сприятиме обґрунтованому формулюванню висновків обвинувачення, що неможливо заперечити під час судового розгляду.

Завданням освідування у провадженнях, пов'язаних з торгівлею людьми, є: виявлення особливих прикмет, слідів біологічного походження (крові, слини, сперми, волосся) та мікрочастинок, виявлення тілесних ушкоджень. З метою їх виявлення починати огляд при освідуванні потрібно з тих ділянок тіла, на яких розташовуються біологічні сліди, що швидко зникають (статеві органи, внутрішня поверхня стегон), потім слід оглянути решту частин тіла з обов'язковою фіксацією у протоколі, а також за допомогою фото- чи відеозйомки².

На нашу думку, у провадженнях про сексуальну експлуатацію здійснювати освідування потрібно лише тоді, коли це абсолютно необхідно для слідства. Обов'язковою умовою його проведення має бути добровільна згода потерпілої особи, що ґрунтуватиметься на достовірній інформації про обмежені можливості забезпечити конфіденційність медичних даних, якщо матеріали буде передано до суду. З огляду на це, відмову потерпілої особи пропонуємо не розглядати як небажання співпрацювати, а намагатися зібрати необхідні докази іншими способами, що не обтяжуватимуть емоційний стан потерпілої сторони.

Результати освідування дозволяють визначити та зафіксувати стан потерпілої особи, що пов'язано з необхідністю доказування фактів експлуатації чи примусу. Враховуючи, що примус досягається, серед іншого, шляхом знущань, побоїв, мордувань та інших форм насильства, результати освідування можуть бути вагомим наочним доказом злочинної діяльності торгівців людьми.

Нами виділено дві типові слідчі ситуації, за яких може виникнути не-

¹ Санакоєв Д.Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Санакоєв Дмитро Борисович. – Дн.: ДДУВС, 2009. – 255 с.

² Шибанова Е.В. Выявление и расследование преступлений, связанных с проституцией / Шибанова Е.В. – М.: Юрлитинформ, 2007. – 176 с.

обхідність у проведенні освідчування за цими провадженнями: 1) після звернення потерпілої особи з заявою про злочин; 2) після її виявлення у ході операції затримання під час перевезення, переховування чи експлуатації.

У першій слідчій ситуації, залежно від отриманих свідчень, при освідчуванні потрібно звернути особливу увагу на наявність подряпин, синців, шрамів, інших характерних тілесних ушкоджень та встановити ступінь їх тяжкості. За наявності даних, додатково слід звертати увагу на виявлення та фіксацію можливих слідів зв'язування на руках та ногах, а також слідів на обличчі, шії, волоссі від використання липкої стрічки чи інших предметів для унеможливлення криків потерпілої особи¹.

У випадках звернення потерпілої особи по медичну допомогу самостійно, необхідно з'ясувати:

- 1) коли та до якого медичного закладу вона зверталась;
- 2) чи оформлювалось таке звернення документально;
- 3) з ким із працівників медичного закладу спілкувалась особа;
- 4) з приводу чого було звернення (тілесні ушкодження, зараження венеричною хворобою чи ВІЛ, тощо);
- 5) яке лікування було рекомендовано.

А тому, мають бути допитані всі медичні працівники та обслуговуючий персонал, які контактували з потерпілими, свідчення котрих, окрім відповідних документів, можуть виявитися вирішальними у подальшому доказуванні психічного та фізичного стану потерпілої особи на час звернення.

У другій запропонованій слідчій ситуації освідчування має проводитись негайно, адже існує можливість виявлення значної кількості слідів, зокрема¹:

- а) нервового та фізичного виснаження особи;
- б) насильства, катувань, яким особа піддавалась при перевезенні чи експлуатації;
- в) застосування наркотичних або психотропних засобів для подолання протидії з боку потерпілої особи;
- г) ушкоджень, завданих потерпілою особою собі самостійно з метою ухилення від експлуатації.

Окрім того вважаємо, що результати освідчування, поряд із висновками судово-медичних експертиз, можуть стати підставою для додаткової кваліфікації дій злочинців за статтями кримінального законодавства, що передбачають відповідальність за спричинення шкоди здоров'ю,

¹ Журавлев С.Ю. Торговля людьми: механизм преступной деятельности, методика расследования: [научно-практическое пособие] / С.Ю.Журавлев, А.М.Пигаев. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 216 с.

згвалтування, зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, венеричною хворобою, що потрібно враховувати при розслідуванні.

Узагальнюючи отримані дані зазначаємо: 1) тактичні операції розслідування торгівлі людьми, вчиненої ОГ, мають будуватися на підставі принципів раптовості проведення оперативно-розшукових заходів, слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних; оперативності виявлення та фіксації доказів; паралельності їх проведення; активного використання допомоги фахівців; 2) розслідування цих злочинів вимагає розробки спеціальних тактичних операцій з урахуванням їх специфіки; 3) особливості механізму вчинення торгівлі людьми детермінують необхідність розробки окремих пропозицій щодо організації і тактики проведення слідчих і процесуальних дій окремо, чи в рамках тактичних операцій.

На отримання інформації безпосередньо від осіб у процесі розслідування торгівлі людьми та пов'язаних із нею злочинів, вчинених організованими групами, спрямовані такі слідчі (розшукові) дії: допити потерпілого та свідків (у т.ч. двох і більше осіб), підозрюваного, пред'явлення для впізнання. Процесуальний порядок їх проведення, тактика та технічне забезпечення досить детально розглянуті у підручниках та методичних посібниках з криміналістики¹.

Окрім того, частково тактичні рекомендації з проведення окремих слідчих (розшукових) дій за злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, розроблялись вітчизняними та зарубіжними науковцями². Однак специфіка проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на отримання інформації від осіб у розслідуванні злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, вчинених організованими групами, окремо не досліджувалась.

¹ Бурданова В.С. Предъявление для опознания на предварительном следствии / В.С.Бурданова, И.Е.Быховский. – М.: Юрид. лит., 1975. – 94 с.; Весельський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): дис. ...канд. юр. наук: 12.00.09 / Весельський Віктор Казимірович. – К., 1999. – 214 с.; Гинзбург А.Я. Опознание в следственной, оперативно-розыскной и экспертной практике: [учебно-практическое пособие] / Гинзбург А.Я. – М.: Ассоциация работников правоохранительных органов РФ, 1996. – 122 с.; Кузнецов А.А. Тактика обыска в жилых помещениях: [лекция] / Кузнецов А.А. – Омск: Омская ВШМ РФ, 1997. – 24 с.

² Весельський В.К. Торговля людьми в Україні (Проблеми розслідування): [навчальний посібник] / В.К.Весельський, В.В.Пясковський. – К.: КНТ, 2007. – 168 с.; Журавлев С.Ю. Торговля людьми: механизм преступной деятельности, методика расследования: [научно-практическое пособие] / С.Ю.Журавлев, А.М.Пигаев. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 216 с.; Шруб М.П. Теоретические и прикладные аспекты расследования преступлений в сфере торговли людьми с целью сексуальной эксплуатации: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юр. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; теория оперативно-розыскной деятельности” / М.П.Шруб. – Минск, 2006. – 22 с.

Допит. Одним із найбільш розповсюджених засобів отримання інформації про розслідувану подію, зокрема, виявлення та доказування вини членів злочинного угруповання, є допит.

Складність цієї слідчої (розшукової) дії полягає в тому, що допит – це суворо регламентована кримінально-процесуальними нормами форма спілкування, яка має завжди вимушений характер та зумовлена необхідністю. Така ситуація виключає психологічну близькість людей, «викликає» додаткові комунікативні перешкоди, що в окремих випадках сприяє прихованню істини¹. Проте іноді вони виникають і при допитах потерпілих та свідків.

Допит потерпілих. Власний досвід слідчої роботи засвідчив, що переважна більшість потерпілих не зацікавлена в тому, щоб викривляти правду. Вони намагаються допомогти слідчому знайти відповіді на існуючі питання, щоб убезпечити себе від злочинних дій підозрюваних. Слушною є думка В. Пясковського про те, що такі намагання потерпілого допомогти зумовлюють два аспекти: 1) прагнення його до розкриття злочину; 2) причина можливої його необ'єктивності². Як правило, помилки, що виникають у показаннях потерпілої особи, зумовлені тим, що злочин викликав гострі переживання, внаслідок чого наявне певне перебільшення із наступним викладенням подій. Причиною неправдивих свідчень може виступати й бажання помсти, сором за те, що сталося³. Отже, викривлення правди у свідченнях відбувається свідомо чи несвідомо. Аналіз криміналістичної літератури показав, що за відмови потерпілого чи свідка давати показання, доцільно використовувати прийоми переконання⁴, проте, якщо особа дає викривлені показання несвідомо, така тактика є виправданою.

За результатами анкетування оперативних співробітників та слідчих нами встановлено типові причини, що зумовлюють надання неправдивих свідчень потерпілими: відчуття сорому або вини (67,8% респондентів); побоювання осуду з боку сусідів чи родичів (63%); погрози з боку

¹ Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей / Ратинов А.Р. – М.: Высш. шк. МООП СССР, 1967. – 230 с.

² Пясковський В.В. Методика розслідування торгівлі людьми: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Пясковський Вадим Валерійович. – К., 2004. – С. 147.

³ Закатов А.А. Ложь и борьба с нею / Закатов А.А. – Волгоград: ВЮИ МВД России, 1999. – 152 с.

⁴ Васильев А.Н. Тактика допроса при расследовании преступлений / А.Н.Васильев, Л.М.Карнеева. – М.: Юрид. лит., 1970. – 208 с.; Ефимичев С.П. Допрос: [учеб. пособие] / Ефимичев С.П., Кулагин Н.И., Ямпольский А.Е. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1978. – 47 с.; Закатов А.А. Ложь и борьба с нею / Закатов А.А. – Волгоград: ВЮИ МВД России, 1999. – 152 с.

підозрюваних їм або членам їх сімей (58%); втрата мотивації свідчити через тривалість досудового та судового розгляду (55,8%); бажання забути, що з ними сталося (52%); віддаленість місця проживання від місця проведення досудового слідства (43,8%); недовіра правоохоронним органам, наприклад, через попередній досвід спілкування з жорстокими та корумпованими поліцейськими тих країн, де вони перебували (38,8%); небажання давати свідчення слідчим-чоловікам (30,7%); невпевненість, що з ними будуть поводитися гідно, поважати недоторканність їх особистого життя (28%); невпевненість, що їх свідчення будуть використані належним чином та ефективно (17%); небажання змінювати образ життя, і, відповідно, розповідати про способи, що сприяли, зокрема, заняттю проституцією (11,7%); неусвідомлення злочинності діянь з вербування та подальшої експлуатації (7,8%)¹.

Саме ці причини зумовлюють необхідність розробки тактичних прийомів допиту потерпілих, направлених на їх нейтралізацію, а тому важливим напрямком діяльності слідчого у цьому аспекті вважаємо вміння встановлювати психологічний контакт із потерпілими². Шляхи його досягнення у провадженнях цієї категорії мають свої особливості. Зокрема, вони містять: попереднє вивчення особи, спостереження за нею, створення доброзичливої атмосфери під час слідчих (розшукових) дій, з'ясування причин страху, труднощів при відповідях тощо.

Власний досвід слідчої роботи, а також результати анкетування оперативних співробітників і слідчих показали, що чим більш комфортними є умови допиту і атмосфера спілкування зі слідчим, тим вищий шанс отримати правдиві свідчення та детальні відомості щодо механізму злочинної діяльності. На користь цього висловились 68,1% оперативних співробітників та 93,9% слідчих¹.

Як нами вже зазначалося, однією з найбільш вагомих причин надання неправдивих свідчень є страх потерпілих перед злочинцями. За таких обставин необхідно використовувати тактичні прийоми, спрямовані на зняття психологічного бар'єру страху потерпілих.

Дослідивши праці В. Весельського, С. Єфімічева, Л. Карнеєвої,

¹ Санакоєв Д.Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.09 / Санакоєв Дмитро Борисович. – Дн.: ДДУВС, 2009. – 255 с.

² Матусевич И.А. Психологический контакт при допросе обвиняемого / И.А.Матусевич // Использование научных методов и технических средств в борьбе с преступностью: материалы межвед. науч.-практ. конф. криминалистов и судебных медиков [ред. А.В.Дулов, Н.И.Порубов]. – Минск: Полымя, 1965. – С.62-66.

М. Кулагіна, І. Матусевича, К. Чаплинського, В. Шепітька¹ та інших дослідників, пропонуємо декілька основних тактичних прийомів налагодження психологічного контакту з потерпілими і тактичних вимог до проведення їх допитів у провадженнях про торгівлю людьми, вчинених організованими групами.

1. Повідомлення потерпілому інформації про затримання злочинців, обрання щодо них запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою, про докази, що їх викривають. На ефективність цих засобів вказали 96,9% слідчих. На нашу думку, під час допиту, на якому оголошувались подібні відомості, потерпілі ще не будуть готові їх осмислити та змінити свою позицію, а тому пропонуємо через декілька днів повторно допитати особу за аналогічними обставинами.

2. Викладення потерпілому можливого механізму вчинення злочину. Прийом полягає в тому, що слідчий, маючи досвід у розслідуванні злочинів аналізованої групи, вивчивши матеріали конкретного кримінального провадження, може самостійно викласти потерпілій особі події, що сталися, привести в якості прикладу розслідуване ним кримінальне провадження. Таку думку підтримали 74,5% слідчих. Акцентувати увагу потрібно на способах вирішення проблем, що хвилюють потерпілу особу. Зокрема, властивий багатьом потерпілим від сексуальної експлуатації страх розпочати нове життя може бути усунуто шляхом роз'яснення їм засобів підтримки з боку правоохоронних органів, органів соціального захисту чи неурядових громадських організацій.

3. Демонстрація слідчим обізнаності. Встановивши зі свідчень інших

¹ Весельський В.К. Криміналістична характеристика злочинів / В.К.Весельський // Право України. – 2001. – № 5. – С. 112-114; Весельський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): дис. ...канд. юр. наук: 12.00.09 / Весельський Віктор Казимірович. – К., 1999. – 214 с.; Весельський В.К. Торгівля людьми в Україні (Проблеми розслідування): [навчальний посібник] / В.К.Весельський, В.В.Пясковський. – К.: КНТ, 2007. – 168 с.; Ефимичев С.П. Допрос: [учеб. пособие] / Ефимичев С.П., Кулагин Н.И., Ямпольский А.Е. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1978. – 47 с.; Карнеева Л.М. Тактические основы организации и производства допроса: [учеб. пособие] / Карнеева Л.М. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1976. – 112 с.; Матусевич И.А. Психологический контакт при допросе обвиняемого / И.А.Матусевич // Использование научных методов и технических средств в борьбе с преступностью: материалы межвед. науч.-практ. конф. криминалистов и судебных медиков [ред. А.В.Дулов, Н.И.Порубов]. – Минск: Польша, 1965. – С.62-66; Чаплинский К.О. Тактика проведения окремих слідчих дій: монографія / Чаплинский К.О. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний ун-т внутр. справ, 2006. – 415 с.; Шепітько В.Ю. Тактика расследования преступлений, совершаемых организованными группами и преступными организациями / Шепітько В.Ю. – Х.: Национальная юридическая академия Украины им. Я.Мудрого, 2000. – 88 с.; Шепітько В.Ю. Допит: науково-практичний посібник / Шепітько В.Ю. – Х.: Крим-Арт, 1998. – 36 с.

потерпілих чи свідків наявні факти насильства, що застосовувались щодо певної особи, слідчий може використати отриману інформацію. Демонстрація такої обізнаності створює у потерпілого ситуацію конформності, за якої допитувана особа узгоджує свою поведінку з колективною¹. Тобто, потерпіла особа, отримавши інформацію про достовірне знання слідчим подій, змінює позицію протидії.

4. Усунення смислового бар'єру. Враховуючи те, що злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми, вчинених організованими групами, притаманні обман та навіювання, що здійснюються з метою вербування, вони є найбільш дієвими. Саме це викликає помилки сприйняття особи, на яку здійснюється вплив, що деформує в її свідомості відображення реальних подій. У зв'язку з цим слідчому потрібно допомогти особі переосмислити події, оцінити їх з точки зору закону. Це досягається за допомогою роз'яснення потерпілим термінів «вербування», «обман», «примус», «експлуатація» тощо, визнаних кримінально караними. Слушною є думка, наведена у спільній праці В. Бахіним, В. Кузьмічовим та Є. Лук'янчиковим про те, що дії з тлумачення закону можуть набути характеру «раптовості», за якої можливі непередбачувані слідчим реакції з боку потерпілої особи². Однак, ми вважаємо, що професійне використання прийомів встановлення психологічного контакту, зокрема належне роз'яснення норм закону, переконає потерпілу особу в необхідності надання свідчень. Більше того, перелік у якості прикладів можливих видів психічного та фізичного насильства, що ілюструватимуть норми права, може сприяти виникненню асоціацій, аналогій, за допомогою яких потерпіла особа зможе пригадати та оцінити вчинені щодо неї певні діяння.

5. Проведення допиту у місці, запропонованому потерпілою особою (у родичів, знайомих), у приміщенні неурядової організації, тощо, в присутності адвоката, психолога, представника неурядової громадської організації або ж близької потерпілій особи. Це послабить підозру та тривогу потерпілої особи, а також допоможе їй заспокоїтися. Таку думку поділяють 43% респондентів.

Не менш важливо і з методичної, і з практичної точки зору, щоб у певних ситуаціях допит проводив співробітник тієї ж статі, що й потер-

¹ Быховский И.С. Допустимость тактических приемов при допросе: [учеб. пособие] / Быховский И.С., Глазырин Ф.В., Питерцев С.К. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1989. – С. 36.

² Бахин В.П. Тактика использования внезапности в раскрытии преступлений органами внутренних дел: [учеб. пособие] / Бахин В.П., Кузмичев В.С., Лукьянчиков Е.Д. – К.: НИиРИО КВШ МВД СССР им.Ф.Э.Дзержинського, 1990. – 56 с.

пійий. Однак на сьогодні у підрозділах кримінальної поліції переважну більшість слідчих (78%) та оперативних співробітників (92%) складають чоловіки¹. А тому, визначальних рис у даному питанні набувають їхні професіоналізм, компетентність та кваліфікація. Вважаємо, що суттєвим кроком у цьому напрямку має стати створення постійно діючих СОГ, до складу яких мають бути включені висококваліфіковані співробітники жіночої статі.

6. Використання аудіо- та відеозапису з метою уникнення повторних запитань під час допиту, особливо з приводу сексуальної експлуатації, але виключно після налагодження психологічного контакту, щоб це не було стримуючим фактором при спілкуванні. Таку думку поділяють 85,7% респондентів.

Специфічність допиту потерпілих і свідків у провадженнях аналізованої категорії полягає, передусім, у предметі допиту, колі осіб, які можуть бути у свідками, у способах їх виявлення, послідовності проведення допиту².

Щодо змісту допиту потерпілого, то на сьогодні це питання досить детально розглянуто і в криміналістичній літературі³, і в інших посібниках, створених за підтримки ОБСЄ спільно з Міжнародною організацією з міграції, МВС, Національною поліцією, Генеральною прокуратурою та Службою безпеки України⁴.

У цій роботі нами досліджено предмет допиту потерпілих у провадженнях про торгівлю людьми, вчинену організованими групами, визначено коло осіб, які можуть бути свідками та встановлено перелік необхідних питань вже на етапі виявлення ознак цих злочинів та розгляду заяв і повідомлень на початку кримінального провадження. Тому, в цій

¹ Санакоєв Д.Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Санакоєв Дмитро Борисович. – Дн.: ДДУВС, 2009. – 255 с.

² Васильєв А.Н. Тактика допроса при расследовании преступлений / А.Н.Васильєв, Л.М.Карнеева. – М.: Юрид. лит., 1970. – С. 9-10.

³ Глазырин Ф.П. Психология следственных действий: [учеб. пособие для вузов МВД СССР] / Глазырин Ф.П. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1983. – 136 с.; Журавлев С.Ю. Торговля людьми: механизм преступной деятельности, методика расследования: [научно-практическое пособие] / С.Ю.Журавлев, А.М.Пигаев. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 216 с.; Пясковський В.В. Методика розслідування торгівлі людьми: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Пясковський Вадим Валерійович. – К., 2004. – 225 с.

⁴ Вієрс М. Рекомендації з питань протидії торгівлі людьми для системи кримінальної юстиції в Україні / М.Вієрс, Р.Хавеман. – К.: Тамподек ХХІ, 2006. – 250 с.; Холмс П. Найкращі зразки міжнародної практики боротьби з торгівлею людьми: Методичні рекомендації для співробітників правоохоронних органів України з питань виявлення, розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми / Холмс П. – К.: МОМ, 2003. – 210 с.

частині роботи ми акцентуємо увагу на організаційно-тактичних особливостях проведення допиту підозрюваних, пред'явленні осіб для впізнання та одночасному допиті.

Допит підозрюваних. Проведений нами аналіз кримінальних проваджень даної категорії показав, що у 62,2% випадків встановлюються не всі особи, причетні до злочину, при цьому у 37,8% не встановлені організатори злочину, хоча початкова інформація про них містилась у 73,3% кримінальних проваджень. Тому очевидно, що розслідування злочинів цієї категорії вимагає розробки специфічної тактики роботи з суб'єктами злочинів, на що неодноразово вказував В. Биков¹.

У провадженнях про злочини розглядуваної категорії предмет допиту обумовлений предметом доказування, тобто необхідністю встановлення даних, що дозволять підтвердити факт вчинення злочину організованою групою, індивідуалізувати роль та вину кожного з її учасників². З'ясувати це досить складно, адже для злочинних формувань торгівців людьми є характерною наявність групи лідерів, котрі здійснюють стратегічне управління, формують ідеологію групи, об'єднують зусилля різних її членів, розподіляють кошти³. Через те, що лідери таких злочинних груп не завжди беруть участь у вчиненні цього злочину, вживають усіх можливих засобів приховання своєї причетності до діяльності угруповання, слідчому потрібно зосередити свою увагу на функціональному аналізі групи, виявленні рольових функцій її учасників.

Нами встановлено, що виявлення організаторів таких груп у провадженнях про торгівлю людьми пов'язане з подоланням низки труднощів.

1. Організатори доволі рідко (20% проваджень) виступають в якості безпосередніх учасників злочину, у зв'язку з чим вони не залишають слідів на місці злочину. Безуспішним може виявитися і обшук за місцем мешкання чи роботи цих осіб. А тому, довести їх участь частіше можливо лише на підставі показань інших учасників групи, свідків, а також із використанням технічних засобів зняття інформації з каналів зв'язку.

¹ Биков В.М. Проблемы расследования групповых преступлений: автореф. дисс. на соискание уч. степени д.юр.наук : спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; теория оперативно-розыскной деятельности" / В.М.Биков. – М., 1992. – 29 с.

² Аверьянова Т.В. Особенности расследования преступлений организованных преступных сообществ / Т.В.Аверьянова // Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования. – М.: Новый Юрист, 1997. – С. 365.

³ Организованная преступность – 2 / [ред. А.И.Долгова, С.В.Дьяков]. – М.: Криминологическая ассоциация, 1993. – С.115-116.

Таку думку поділяють 86,7% слідчих¹.

2. На слідстві організатори не лише старанно маскують свою керівну роль, але й чинять психологічний тиск на членів групи, примушуючи до приховання цієї інформації. На це вказали 71,4% слідчих.

3. Організатори злочинних груп, як правило, є зовні поважними особами, які володіють певними коштами, у зв'язку з чим вже на початку розслідування вони намагаються встановити зв'язки зі співробітниками поліції з метою знайомства з оперативною інформацією, а також впливу на хід розслідування (зокрема тиск на затриманих учасників групи) (67,3%).

4. Ретельно маскуючи свою участь у злочині та, як правило, залишаючись на волі в момент тактичної операції «затримання», вони можуть чинити психологічний вплив на свідків, примушуючи їх під загрозою життя, здоров'ю, розголошенням відповідної інформації, давати вигідні їм свідчення (94% опитаних).

Окрім об'єктивних обставин, пов'язаних із труднощами розслідування, залишається актуальною проблема недостатньої теоретичної підготовки кадрів поліції щодо тактики ведення допитів учасників організованих груп. Так, на поставлене нами питання: «Чи вважаєте Ви свої знання щодо тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій у процесі виявлення і розслідування злочинів цієї категорії достатніми?», 65% оперативних співробітників та 78,6% слідчих визнали їх недостатніми. У зв'язку з цим слушною є думка В. Бикова про те, що більшість недоліків у практиці виявлення організаторів групових та організованих злочинів пояснюються відсутністю у криміналістиці науково обґрунтованих тактичних рекомендацій щодо виявлення організаторів злочинних груп². А тому, на підставі вивчення практики розслідування цієї групи злочинів та наявних у літературі пропозицій зі з'ясування ролі учасників організованих груп, пропонуємо систему рекомендацій при роботі з підозрюваними у вчиненні торгівлі людьми та пов'язаних із нею злочинів, скоєних організованими групами.

Матеріали практики розслідування цих злочинів показали, що у перших допитах підозрюваних відомості про організаторів злочину та ролі інших учасників груп містились у 44,4% проваджень, проте в подальшому ці свідчення були змінені. При цьому в тактиці перших допитів підозрюваних відслідковується типова помилка слідчих: акцент робить-

¹ Санакоєв Д.Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.09 / Санакоєв Дмитро Борисович. – Дн.: ДДУВС, 2009. – 255 с.

² Быков В.М. Тактика выявления организаторов преступных групп / В.М.Быков // Следователь. – 1997. – № 3. – С. 14-17.

ся на механізмі вчинення злочину, а питання щодо ролі кожного члена групи у злочині, як правило, носять другорядний характер. Як наслідок, сприятливий момент для отримання інформації втрачається¹.

Отже, враховуючи результати дослідження, для виявлення організаторів злочинів і керівників злочинних груп пропонуємо проводити такі дії:

1) вивчення міжособистісних стосунків між учасниками групи, виявлення психологічної структури групи, лідерів, ієрархії, конфліктів між учасниками. Таку позицію поділяють 50,8% опитаних нами оперативних співробітників і 54,1% слідчих. Вважаємо, при цьому доцільно звертатися за консультативною допомогою до психолога. Однак, аналіз практики розслідування показує, що для вивчення міжособистісної взаємодії у групі психолог не був залучений у жодному з випадків;

2) з'ясування розподілу ролей між учасниками групи при вчиненні торгівлі людьми та пов'язаних із нею злочинів (93% та 98% відповідно). Цьому сприятимуть, як на нашу думку, одночасні допити між вказаними суб'єктами і перехресний допит, порівняння показань різних учасників групи, виявлення у них суперечностей і використання їх в якості аргументів при допитах підозрюваних, а також використання показань потерпілих, свідків про те, хто з членів злочинної групи керував діями на різних етапах вчинення злочину тощо, дані розшукової діяльності;

3) вивчення за допомогою спостереження або, що більш бажано, за допомогою консультанта-психолога властивостей особи кожного з учасників групи, із метою виявлення потенційних лідерів групи, або навпаки, слабких і схильних до психологічного впливу учасників групи, з якими можна буде в подальшому продовжити слідчу роботу і переконати їх співпрацювати (57,3% і 44%);

4) використання внутрішньо-групових конфліктів. При цьому слідчий, встановивши наявність такого конфлікту, може посилити конфліктну ситуацію і використати її на користь слідства. Так, способами посилення конфлікту можуть бути: показ своєї обізнаності про несприятливі взаєностосунки в групі; фіксація уваги допитуваного на фактах, що компрометують його в очах інших співучасників; роз'яснення норм кримінального закону щодо обставин, які пом'якшують провину. В результаті слідчому надається можливість використовувати існуючі в злочинній групі конфлікти для отримання правдивих свідчень, у тому числі для виявлення організатора (83,2% і 96%);

5) компрометація одного з учасників групи в очах інших. Зокрема,

¹ Кримінальне провадження № 1-61/06: архів Бердянського міського суду Запорізької області.

цей прийом є ефективним щодо керівника та організатора групи, встановлених оперативним шляхом. Для цього слідчий повинен глибоко вивчити особистості всіх підозрюваних, їх спосіб життя, зв'язки, минуле і встановити який-небудь факт у поведінці, який може скомпрометувати одного з них, а потім повідомити ці відомості на допитах іншим членам злочинної групи (72,4% і 86,7%);

б) оголошення свідчень злочинця, який зізнався, іншим членам організованої групи (86% і 62,2%). При цьому слушною є пропозиція В. Бикова про те, що таке ознайомлення потрібно проводити з урахуванням таких тактичних правил: не можна повністю знайомити обвинуваченого зі свідченнями співучасника, адже не всі вони правдиві; для ознайомлення зі свідченнями обирається найбільш правдива, на думку слідчого, частина, яка об'єктивно підтверджується іншими доказами; на початку слід використовувати ті фрагменти свідчень, де звинувачують інших співучасників злочину; слід продумати тактичну доцільність застосування певних способів ознайомлення зі свідченнями співучасника, який зізнався¹.

Ми вважаємо, що зазначений перелік правил слід доповнити такими умовами їх застосування: використання перевірених свідчень і таких, що не викликають сумніву; попередній допит особи про обставини, з якими пов'язані показання, що пред'являються; неприпустимість завчасного та поспішного пред'явлення свідчень допитуваній особі; забезпечення максимальної ефективності використання свідчень співучасника шляхом вірного вибору способу та часу їх пред'явлення; роз'яснення допитуваній особі сутності та значення пред'явлених доказів.

Узагальнення даних проведеного нами анкетування засвідчило, що пред'явлення показань в одних випадках доцільно провести, зачитавши їх (76,5%); в інших – шляхом прослуховування аудіозапису чи його фрагменту (21,5%); у третіх – шляхом перегляду частини відеозапису, де зафіксовано момент надання співучасником правдивих свідчень (2%).

Отже, доцільно пред'являти в ході допиту або ту частину свідчень, яка, на думку слідчого, є достовірною і підтверджується іншими зібраними до моменту допиту доказами, або ту, в якій допитуваний найбільше викривається у співучасті в злочині.

Водночас, при вчиненні торгівлі людьми організованою групою, під

¹ Быков В.М. Использование противоречий интересов и конфликтов соучастников при расследовании групповых преступлений / В.М.Быков // Вопросы совершенствования методики расследования преступлений. – Ташкент: НИиРИО Ташк. ВШ МВД СССР, 1984. – С.47.

час допиту підозрюваних виникають ситуації, коли злочинці у своїх свідченнях намагаються приховати справжню кількість учасників злочину¹. А тому, слушною є думка С. Журавльова та О. Пігаєва про необхідність з'ясувати все від процедури оформлення необхідних документів до моменту перетину державного кордону чи прибуття до місця експлуатації².

Вивчення у рамках нашого дослідження кримінальних проваджень показало, що при роботі слідчого з учасниками організованої групи на всіх етапах розслідування потрібно здійснювати активну взаємодію з оперативними співробітниками, які мають певні можливості для ініціювання конфліктів у злочинній групі шляхом проведення різноманітних оперативно-тактичних комбінацій. Проте слід пам'ятати, що одержані за допомогою вказаних тактичних прийомів свідчення співучасників щодо ролі кожного з них вимагають ретельної перевірки й об'єктивної оцінки. Адже, як показує власний досвід слідчої роботи, іноді співучасники, змовившись, вказують як на організатора на того, хто першим дав правдиві свідчення про злочини, вчинені групою.

Окрім цього, ефективність вищенаведених прийомів суттєво залежить від надійності ізоляції учасників один від одного, що досягається, як правило, вжиттям до них запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. *Так, після затримання співробітниками БЗПТЛ двох організаторів постачання жінок до Туреччини та поміщення їх до ІТТ, було проведено комплекс заходів, завдяки чому виявлено і заарештовано ще трьох активних учасників групи*³. У подальшому, проявляючи різний підхід до обрання запобіжного заходу співучасникам, слідчий може умовно показувати своє неоднакове ставлення до них, і вже лише цим вносити певний розкол у злочинній групі.

Підтримано практиками і прийом (66,5% оперативних співробітників і 78,5% слідчих), коли одному зі співучасників, щодо якого обрано запобіжний захід – тримання під вартою, «випадково» стає відомо про зміну іншому запобіжного заходу, наприклад, тримання під вартою на особисте зобов'язання, заставу чи домашній арешт. Навіть тоді, коли причина зміни запобіжного заходу ніяк не пояснюється заарештованому, психологічним моментом, що посилює суперечливі почуття у свідо-

¹ Кримінальне провадження № 1-106/06: архів місцевого суду Соборного району м.Кривий Ріг.

² Журавлев С.Ю. Торговля людьми: механизм преступной деятельности, методика расследования: [научно-практическое пособие] / С.Ю.Журавлев, А.М.Пигаев. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 216 с.

³ Курбатов В.І. Викриття сучасних работорівців / В.І.Курбатов // Бюлетень з обміну досвідом роботи: [наук.-практ. видання]. – 2008. – №175. – С.122-124.

мості допитуваної особи, буде припущення, що провина звільненого співучасника у вчиненні злочину доведена або що звільнена особа дала правдиві свідчення про злочинну діяльність групи та її членів. Саме це може сприяти ефективності подальшого допиту та отриманню правдивих свідчень. У той же час не слід забувати, що при використанні цього прийому у співучасника, який дізнався про звільнення з під варті іншого члена злочинної групи, може виникнути і така думка: «випустили – не довели вину», і тим самим ствердить його позицію щодо надання неправдивих свідчень.

Безумовно, при обранні запобіжного заходу слідчий має керуватися перш за все законом, який надав йому право і на використання різноманітних запобіжних заходів, і на їх зміну під час розслідування, а також наявними доказами та слідчою ситуацією, що складається. На наш погляд, помилковою є практика, коли запобіжний захід обирається на весь термін розслідування і не може бути змінений, особливо коли мова йде про тримання під вартою. Запобіжний захід має бути таким же інструментом слідчого, як і будь-який інший тактичний прийом.

У дослідженні В. Пясковського запропоновано таку класифікацію слідчих ситуацій, що виникають під час проведення допиту підозрюваних: 1) підозрюваний дає правдиві показання; 2) у показаннях підозрюваного містяться суперечливі відомості; 3) підозрюваний відмовляється від дачі показань або повідомляє завідомо неправдиві відомості¹. Вважаємо зазначену класифікацію невдалою через відсутність чітко визначених критеріїв, що мають бути покладені в її основу. Не зрозумілим є і формулювання «суперечливі відомості», під якими названий автор визначає ситуації, за яких злочинці «...скривають ті обставини вчинення торгівлі людьми, що посилюють кримінальну відповідальність і тягнуть за собою більш суворе покарання»². Зрештою, суперечливі відомості можуть надаватись і у правдивих показаннях, і у неправдивих.

Проаналізувавши кримінальні провадження про торгівлю людьми, вчинених ОГ, нами виявлено конфліктні і безконфліктні слідчі ситуації початкового та подальшого етапу розслідування під час допитів підозрюваних, що необхідно враховувати при обранні тактики проведення допиту. Пропонуємо їх класифікацію у відповідності з нормами кримінального законодавства, а саме, залежно від суб'єктивного ставлення особи до вчинених нею дій.

1. *Безконфліктна ситуація* полягає у повному визнанні підозрюва-

¹ Пясковський В.В. Методика розслідування торгівлі людьми: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Пясковський Вадим Валерійович. – К., 2004. – С. 160.

² Пясковський В.В. Там же. – С.162.

ним своєї вини у вчинених діях, наданні правдивих свідчень, сприянні слідству. Так, 18,3% засуджених торгівців людьми повністю визнали свою вину вже на початковому етапі розслідування. Обрана ними позиція пояснюється тим, що у матеріалах провадження зібрано достатню кількість прямих доказів, що викривають їх у вчиненні злочину. Такі докази отримані не лише на слідстві, але вже в процесі оперативно-розшукової діяльності. Окрім того, сприяння розкриттю злочину розцінюється як обставина, пом'якшуюча провину (ст. 66 КК України), що викликає у підозрюваного сподівання на отримання покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. Якщо слідчий дійшов висновку про можливість досягнення вибору підозрюваним позиції сприяння слідству, від початку допиту необхідно створити атмосферу, яка сприятиме реалізації тактичного прийому «недопущення брехні», оскільки краще попереджати неправду, аніж в подальшому її викривати¹.

Саме тому, вже на першому допиті потрібно з'ясувати²:

- де, коли, з ким, за яких обставин була досягнута згода про продаж людей або їх експлуатацію;

- на яких умовах передбачалось переміщення потерпілих до іншого району (області) України або за кордон, ким оплачувалось проживання у країні транзиту та призначення, проводилась оплата за отриманий «живий товар»;

- ким, коли та як були встановлені контакти з покупцями, зокрема, іноземними «партнерами», як саме здійснювалась оплата за поставлений «живий товар»;

- коли, де, ким та якими способами вербували майбутніх жертв, які аргументи працевлаштування використовувались в процесі вербування;

- ким засновувалось «агентство з працевлаштування» або хто фальшував документи для введення потерпілих в оману;

- як саме переправляли «товар» до іншого регіону чи за кордон;

- як відбувалось працевлаштування жертв за кордоном (хто, коли і де зустрічав, де і в якості кого «працювали» потерпілі, що їм повідомили про умови їх подальшого перебування у країні призначення);

- хто входив до складу злочинної групи та як між її учасниками розподілялись ролі.

¹ Васильев А.Н. Тактика допроса при расследовании преступлений / А.Н.Васильев, Л.М.Карнеева. – М.: Юрид. лит., 1970. – 208 с.

² Драпкин Л.Я. Основы теории следственных ситуаций / Драпкин Л.Я. – Свердловск: Средне-Уральское книжное изд-во, 1987. – 264 с.; Пяковський В.В. Методика розслідування торгівлі людьми: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Пяковський Вадим Валерійович. – К., 2004. – 225 с.

2. *Конфліктні ситуації* полягають: а) у визнанні вини лише у частині пред'явленого обвинувачення, або б) не визнанні вини взагалі. Так, із 70,6% осіб, які частково визнали свою провину у суді, 47,2% займали таку позицію від початкового етапу розслідування¹.

Дослідження показало, що передусім, при частковому визнанні вини, особи заперечують кваліфікуючу ознаку ч. 3 ст. 149 КК України – «вчинення злочину організованою групою». Окрім того, в якості визнаних обираються також інші дії, покарання за які найменше, тобто злочини, що відносяться до категорії середньої тяжкості, або взагалі – до адміністративних правопорушень. Зокрема це: створення або утримання місць розпусти і звідництво, проституція або примушування чи втягнення до заняття проституцією, незаконний перетин державного кордону або переправлення осіб через державний кордон України, викрадення або підроблення документів.

За такої ситуації вважаємо, що на початку доцільно зосередити увагу на фіксації тих обставин, про які підозрюваний говорить охоче. У той же час, за допомогою інших слідчих (розшукових) дій слід формувати докази, що стосуються обставин, приховуваних допитуваною особою. Коли деякі з них будуть отримані, вони можуть бути продемонстровані в ході чергового допиту, на що звертають увагу і опитані нами респонденти (86% і 62,2%). Вважаємо, в першу чергу потрібно надати частину найбільш вагомих доказів. Переконаливими для підозрюваного є свідчення тих осіб, які, на його думку, не мали б давати правдиві показання свідків-повій, колишніх клієнтів, водіїв, кур'єрів, пособників або свідків, про існування яких підозрюваний не здогадувався.

Отже, злочинців потрібно допитувати після ретельної підготовки, спираючись на наявні дані про характер та ступінь участі кожного з членів ОГ у інкримінованих їм епізодах злочинної діяльності. При підготовці до допиту потрібно враховувати вже існуючі показання потерпілих та свідків, а також зважати на психологічний стан допитуваної особи, зібрати вихідні дані про обставини злочину та про особу, яку допитуватимуть. Отримані дані сприяють тому, що слідчий може: 1) визначити особливості процесу формування показань; 2) припустити можливу лінію поведінки підозрюваного під час допиту тощо.

З цієї точки зору вважаємо повністю виправданим тактичний прийом використання особливостей взаємовідносин між співучасниками або «розпалювання конфлікту» між членами злочинної групи з метою

¹ Санакоєв Д.Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Санакоєв Дмитро Борисович. – Дн.: ДДУВС, 2009. – 255 с.

стимулювання їх намірів «скинути» свою провину на співучасників¹. А тому пропонуємо у першу чергу допитувати осіб: 1) які виконують у групі рядові функції; 2) які були вербувальниками, кур'єрами, перевізниками, провідниками; 3) за допомогою яких було орендовано чи знято приміщення (квартиру); 4) які виконують у групі функції водія, диспетчера, охоронця.

Іншим ефективним тактичним прийомом є побудова допиту на «легенді» з'ясування змісту інструкцій з боку організатора злочинної діяльності допитуваної особи, тобто шляхом використання тактичного прийому «демонстрація обізнаності» (90% слідчих). При цьому під час допиту слідчі намагались встановити заздалегідь усвідомлену обізнаність допитуваної особи про злочинний характер їх діяльності, використовуючи тільки ретельно відібрані фрагменти показань потерпілих, свідків, інших підозрюваних. Саме так у допитуваних складалось враження, що всі обставини їх злочинної діяльності детально з'ясовані.

В окремих випадках, знаючи про те, що підозрюваний не передбачає можливості використання інших доказів, окрім показань, доцільно пред'явити йому наявні речові докази, документи, висновки експертиз тощо. На користь цього висловились 87,5% оперативних співробітників та 85,7% слідчих.

До таких несподіваних доказів можна віднести вилучені під час обшуку, тимчасового вилучення документи потерпілих; записи з графіком роботи повій, сумами їх оплати; адреси та телефони клієнтів; фото- і відеозаписи; листи, щоденники потерпілих; роздруківки телефонних розмов із використанням стільникового зв'язку; висновки біологічних, судово-медичних та психолого-психіатричних експертиз. Після ознайомлення підозрюваного з представленими матеріалами потрібно одразу продовжити допит за тими обставинами, які він (вона) до цього приховував.

У ситуації, коли підозрюваний не визнає своєї вини, тактика допиту має коригуватись залежно від наявних доказів, адже позиція захисту цієї категорії осіб формується заздалегідь, що підтверджується встановленими нами способами приховання. Це свідчить про те, що вже на стадії виникнення умислу на вчинення злочину особа вибудовує свою лінію захисту.

Саме у цій категорії частина осіб (11,5%), з метою протидії розслідуванню, відмовляється від надання свідчень на підставі ст. 63 Конституції України. Такої позиції вони дотримуються доти, допоки спільно із

¹ Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей / Ратинов А.Р. – М.: Высш. шк. МООП СССР, 1967. – 230 с.

захисником не оберуть певну лінію поведінки, або допоки слідчий раптово не почне пред'являти сукупність доказів, що їх викривають.

Друга група осіб із вказаної категорії (32,8%) може давати свідчення, проте частково неправдиві. До таких осіб відносяться ті, хто надавав приміщення для заняття проституцією, здавав їх в оренду, займався охороною чи перевезенням повій. Усі події трактуються ними з позиції свідків, які можуть підтвердити або факт заняття проституцією тих чи інших осіб, або якісь дії, достеменно суть яких їм невідома. Як видно з аналізу кримінальних проваджень, у таких ситуаціях спроби викрити злочинців, схилити їх до визнання вини та надання правдивих показань є практично безуспішними. Так, 14 осіб, які не визнавали вини у суді, займали таку позицію від початку розслідування¹.

Нами визначено дві причинами такої ситуації: 1) позиція особи диктується захисником; 2) нездатність коригувати свою поведінку через неосвіченість і недалекоглядність щодо подальших перспектив.

За таких обставин, після усвідомлення слідчим позиції невизнання вини з боку підозрюваного, йому доцільно використовувати тактичний прийом «залишення у необізнаності щодо ходу розслідування», тобто приховувати до певного часу отримані докази². Вважаємо, така поведінка слідчого може призвести до раптової зміни у поведінці допитуваної особи. Це зумовлено тим, що під час ознайомлення з мотивувальною частиною постанови про оголошення підозри, а також з матеріалами провадження підозрюваний може усвідомити безпідставність своєї позиції у зв'язку з наявністю вагомих викривальних доказів. Така можливість, на нашу думку, існує і на слідстві, і на стадії судового розгляду, про що свідчать отримані нами дані. Зокрема, із 61 особи, які не визнавали свою вини на подальшому етапі, 47 змінили свою позицію на визнання вини частково під час судового розгляду.

Практика розслідування злочинів цієї категорії показала, що з огляду на значний обсяг питань, що потрібно з'ясувати у допитуваних, доцільно складати приблизний їх перелік у письмовому плані допиту при підготовці до його проведення. При цьому наголошуємо, що визначальними мають бути питання, що становлять предмет доказування. Вважаємо це виправданим, адже дозволяє уникати необережного розшифрування негласних джерел інформації, забезпечити збереження до певного часу в таємниці важливої для слідчого інформації та її джерел тощо.

¹ Санакоєв Д.Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.09 / Санакоєв Дмитро Борисович. – Дн.: ДДУВС, 2009. – 255 с.

² Карнеева Л.М. Тактические основы организации и производства допроса: [учеб. пособие] / Карнеева Л.М. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1976. – 112 с.

Узагальнивши матеріали кримінальних проваджень щодо організованих груп работоргівців, нами визначено коло обставин, що підлягають обов'язковому встановленню, окрім тих, що визначені у ст. 64 КПК України:

- 1) факт вчинення злочину організованою групою;
- 2) характер злочинної групи (група за попередньою змовою, організована група, злочинна організація);
- 3) структуру злочинної групи, зумовлену взаємозв'язками та взаємовпливом її членів, розподіл ролей;
- 4) існуючу систему правил поведінки для членів організованої групи, характер санкцій за їх порушення і види заохочень, що застосовуються щодо окремих членів;
- 5) способи протидії припиненню і розслідуванню торгівлі людьми (конспірація злочинної діяльності, зв'язки членів групи (перш за все – організаторів) з представниками органів влади, відпрацювання лінії поведінки на слідстві та ін.);
- б) технічне забезпечення діяльності злочинної групи (технічні засоби, що використовуються для вчинення злочину, забезпечення безпеки членів злочинної групи, підвищення ефективності протидії діяльності правоохоронних органів з припинення та розслідування злочинів тощо);
- 7) наявність та розміри грошових фондів, що використовуються злочинною групою;
- 8) характер зв'язків групи з іншими злочинними угрупованнями (обставини, що свідчать про розподіл сфер впливу та боротьбу за них, про кооперацію злочинної діяльності, тощо).

Важливе тактичне значення мають вибір моменту допиту та спосіб виклику на допит. При цьому слід враховувати можливість (або необхідність) оголошення факту виклику, його бажані й небажані наслідки; зважати на ймовірність створення перешкод із боку зацікавлених осіб явці особи, яку потрібно допитати тощо.

Вирішального, як на нашу думку, значення при розслідуванні організованої злочинної діяльності торгівців людьми набуває використання аудіо- і відеозапису під час допиту, про що зазначають у своїх працях В. Весельський, В. Гончаренко, Ф. Сокиран¹ та ін. Використання вказаних записів у подальшому може слугувати засобом викриття неправди,

¹ Весельський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): дис. ...канд. юр. наук: 12.00.09 / Весельський Віктор Казимірович. – К., 1999. – 214 с.; Гончаренко В.Г. Тактика психологічного впливу на попередньому слідстві: [навчальний посібник] / В.Г.Гончаренко, Ф.М.Сокиран. – К.: Українська академія внутрішніх справ, 1994. – 48 с.

подолання відмови давати показання, спонукати інших учасників злочинних груп до надання правдивих свідчень¹. Особливого значення наведене набуває при подоланні протидії можливій змові членів організованої групи або нерішучості потерпілих та свідків. Власний досвід роботи дозволяє стверджувати, що відеозапис слугує також засобом стримування допитуваних осіб від зміни чи відмови від наданих свідчень і доказом того, що до них не застосовувались незаконні методи впливу.

Отже, належна підготовка до допиту підозрюваного дозволяє слідчому долати протидію з боку ОГ й отримувати важливу інформацію про її склад, структуру, рольові функції, застосовуючи тактичні прийоми, розроблені у криміналістиці.

Пред'явлення для впізнання – це слідча (розшукова) дія, що полягає у пред'явленні свідкові чи іншій особі об'єктів, які вони спостерігали раніше, з метою встановлення їх тотожності або групової належності².

Вагомий внесок у розробку наукових основ пред'явлення для впізнання зробили відомі вчені-криміналісти та процесуалісти, зокрема: М. Гапанович, О. Гінзбург, Є. Лук'янчиков, О. Моїсєєв, К. Чаплинський, В. Шепітько³ та ін. Однак більш детального висвітлення потребують організаційно-тактичні заходи пред'явлення для впізнання з урахуванням сучасних потреб практики розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, вчинених організованою групою.

Проаналізувавши кримінальні провадження цієї категорії нами встановлено дві тактичні особливості, що походять від специфіки механізму злочинної діяльності у цьому напрямку: а) необхідність забезпечення безпеки того, хто впізнає з метою недопущення психологічного впливу на нього; б) відсутність безпосередніх контактів між окремими учасниками ОГ із основними фігурантами.

Наведені особливості впливають на процесуальний порядок впізнання

¹ Весельський В.К. Там же. – С. 32-33.

² Криміналістика: [підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти] / [Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін.]; за ред. В.Ю.Шепітька. – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2001. – 684 с.

³ Гапанович Н.Н. Оpozнание в судопроизводстве (процессуальные и психологические проблемы) / Гапанович Н.Н. – Минск: Изд-во Белорус. ун-та, 1975. – 174 с.; Гинзбург А.Я. Оpozнание в следственной, оперативно-розыскной и экспертной практике: [учебно-практическое пособие] / Гинзбург А.Я. – М.: Ассоциация работников правоохранительных органов РФ, 1996. – 122 с.; Лук'янчиков Є.Д. Пред'явлення для впізнання: [навч. посібник] / Є.Д.Лук'янчиков, О.М.Моїсєєв. – Макіївка: Графіті, 1998. – 104 с.; Чаплинський К.О. Тактика пред'явлення для впізнання: [навч.-метод. посібник] / Чаплинський К.О. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ, 2007. – 103 с.; Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): [монографія] / Шепітько В.Ю. – Х.: Харків юридичний, 2007. – 432 с.

нання і тактику його проведення. Саме тому, на нашу думку, вказана слідча (розшукова) дія відноситься до найбільш складних із погляду підготовки і проведення, тому слідчі обмежуються більш простими, замінюючи їх різними видами допитів.

Щодо першої з виділених нами особливостей маємо зазначити, що під час проведеного анкетування 60% оперативних співробітників та 85,7% слідчих серед способів протидії розслідуванню назвали вплив з боку членів організованої групи на свідків та потерпілих. Аналіз практики розслідування злочинів цієї категорії показав, що метою такого впливу є схилення цих учасників процесу до надання свідчень, «потрібних» злочинній групі або зміні правдивих показань, даних раніше. Наведене зумовлює необхідність проведення впізнання поза візуальним спостереженням особи, яку впізнають із дотриманням вимог ст. 15 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»¹ та ч.4, 5 ст. 228 КПК України.

У даному випадку слідчий повинен забезпечити відповідні умови для проведення цієї слідчої (розшукової) дії. До організації впізнання обов'язково залучаються співробітники підрозділу, що здійснює заходи безпеки, які також можуть брати участь у його проведенні, про що зазначається у протоколі. Згідно ч. 7 ст. 223 КПК України слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Отже, у разі відсутності технічної можливості використання безперервного відеозапису виникає питання про місце, де повинні знаходитись поняті – біля того, хто впізнає, чи біля того, кого впізнають. Так, на думку В. Боярова та О. Рохненка, доцільно залучати чотирьох понятих, двоє з боку особи, яка впізнає, двоє – біля особи, яка підлягає впізнанню². На думку О. Яцюк – достатньо залучати двох понятих у частині, де знаходиться особа, яка впізнає, щоб вони мали змогу пересвідчитись у можливості проведення впізнання за умов, у яких воно провадилось, та не вимагає обов'язкової присутності

¹ Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 51.

² Бояров В.І. Про деякі проблеми захисту при використанні на досудовому слідстві свідчень під псевдонімом / В.І.Бояров, О.В.Рохненко // Адвокат. – 2003. – № 6. – С.13-15.

понятих біля особи, яку впізнають¹.

Одночасно з цим виникає питання про місцеперебування захисника, адже, як показало проведене анкетування (72,4% слідчих і 63,2% оперативних співробітників), у провадженнях про злочини аналізованої групи саме захисники досить часто активно протидіють процесу доказування, повідомляючи, зокрема, своїм підзахисним та іншим зацікавленим особам інформацію, отриману в результаті слідчих (розшукових) дій. Тобто, якщо захисник буде знаходитись поруч із особою, яка впізнає, то побажить її.

На нашу думку, під час проведення пред'явлення для впізнання поза візуальним спостереженням у провадженнях аналізованої категорії слід залучати не менше чотирьох понятих. Таку думку підтримали 97,8% опитаних нами респондентів. При цьому захисник має перебувати у кімнаті поруч із підзахисним та двома понятими, а двоє інших понятих мають бути у кімнаті з особою, яка впізнає, забезпечуючи об'єктивність проведення слідчої (розшукової) дії. Це не суперечить вимогам ст. ст. 47, 223, 228 КПК України. Таке впізнання необхідно проводити у спеціально обладнаних приміщеннях, поділених надвоє перегородкою зі спеціального скла (прозорого з одного боку), з окремими входами.

Іншою особливістю розслідування злочинів цієї категорії є те, що поняті бачать особу, яка впізнає, до якої застосовано заходи безпеки, що створює загрозу розголошення відомостей у разі тиску з боку членів організованої групи. Це зумовлює необхідність приділяти особливу увагу при підшукуванні понятих. Так, О. Яцюк пропонує залучати до цього студентів 4-5 курсів юридичних факультетів навчальних закладів. Це, на думку вказаного автора, сприяє набуттю практичних навичок майбутніми юристами і забезпечує належне виконання обов'язків, що ставить кримінальне процесуальне законодавство перед понятими².

Практика розслідування злочинів, вчинених організованими групами, довела можливість залучення у якості понятих зазначених осіб, проте не можна виключати можливості тиску на студентів юридичних факультетів. А тому, у випадку наявності реальної інформації про можливість впливу з боку членів злочинної групи на понятих, пропонуємо

¹ Яцюк О.В. Забезпечення безпеки осіб та права на захист під час проведення впізнання у справах про злочини, скоєні організованими групами / О.В.Яцюк // Проблеми й напрямки формування світогляду майбутніх працівників органів внутрішніх справ та забезпечення прав і свобод людини : Матеріали Міжнародної науково-практ. конференції. – Запоріжжя: Юридичний інститут МВС України, 2003. – Ч.1. – С.151-156.

² Яцюк О.В. Провадження у справах про злочини, що вчинені організованими групами, на досудових стадіях кримінального процесу: дис. ...канд. юр. наук: 12.00.09 / Яцюк Ольга Віталіївна. – К., 2005. – 205 с.

проводити цю слідчу (розшукову) дію із використанням засобів, що маскуватимуть справжнє обличчя особи, яка впізнає¹. Наголосимо на тому, що означені пропозиції є актуальними у разі неможливості застосовувати безперервний відеозапис, або ж провести впізнання за фотознімками, матеріалами відеозапису (ч. 6, 7 ст. 228 КПК), або ж у режимі відеоконференції (ст. 232 КПК).

На сьогодні криміналістикою розроблено низку тактичних прийомів, спрямованих на недопущення зриву цієї слідчої (розшукової) дії, найбільш ефективними з яких, у контексті розглядової групи злочинів, нами виділено такі:

а) ізоляція заарештованого члена ОГ від інших співучасників, контроль за їх діями (підтримують 83% респондентів);

б) до початку провадження впізнання пред'явлення особі, яку впізнають, беззаперечних доказів, що викривають її у вчиненні злочину з тим, щоб він усвідомив своє становище та, можливо, зізнався у вчиненні злочину (68,4%);

в) проводити пред'явлення для впізнання тоді, коли член ОГ згоден на участь у цій слідчій (розшуковій) дії та не налаштований агресивно (52%);

г) попередження про фіксацію ходу пред'явлення для впізнання за допомогою технічних засобів, що може стати дисциплінуючим фактором для члена ЗГ і його захисника (44%).

Проведення пред'явлення для впізнання у провадженнях про торгівлю людьми не відрізняється, із тактичної точки зору, від проведення цієї слідчої (розшукової) дії за іншими видами злочинів. Однак, у провадженнях цієї категорії, на відміну від інших груп злочинів, наявна друга особливість – відсутність безпосередніх контактів між окремими учасниками ЗГ із основними фігурантами, а тому вказані особи мають змогу впізнати лише різні їхні ознаки, оскільки чули їх мову та голос.

Можливість проведення впізнання за голосом чи особливостями мови процесуально на сьогодні передбачено ч. 9 ст. 228 КПК, однак детальних рекомендацій щодо організації і тактики його проведення до сьогодні не існує. Згідно ч. 9 ст. 228 КПК пред'явлення особи для впізнання за голосом може здійснюватися за правилами цієї статті. Окрім цьо-

¹ Санакоєв Д.Б. Особливості тактики пред'явлення для впізнання у справах про торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації, що вчиняється організованими групами / Д.Б. Санакоєв, М.О. Сергатиї // Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС. – 2009. – № 1. – С.145-151.

го, існують окремі відомчі методичні рекомендації¹ та пропозиції вчених², які допускають можливість проведення такого виду впізнання, проте є на сьогодні застарілими.

Узагальнивши та систематизувавши погляди науковців зазначимо, що позиції вказаних дослідників обґрунтовані таким. Людина володіє п'ятьма відчуттями, що отримує при спілкуванні з навколишнім середовищем. Відчуття розуміється як відображення властивостей предметів об'єктивного світу, що виникають внаслідок безпосереднього їх впливу на органи відчуття³. Доведено, що за інформативністю зорові переважають над іншими, оскільки людським оком сприймаються практично всі властивості предметів (колір, розмір, вага тощо). На другому місці – слухові. Діапазон можливого сприйняття якостей голосу обмежений, однак достатній для виділення у ньому ідентифікуючих ознак. Окрім того, з плином часу можуть набуватись навички, що розвивають ці відчуття. Наприклад, більшість людей здатна відрізнити за голосом своїх родичів, близьких людей, навіть не володіючи музичним слухом, що формується внаслідок систематичних занять музикою.

Більше того, не зважаючи на певну декларативність ч. 9 ст. 228 КПК, на нашу думку, законодавець значно звужує можливості впізнання, адже зі змісту ч. 1 ст. 228 КПК України слідує, що ідентифікувати можливо лише ті об'єкти, які особа, яка впізнає, раніше *бачила* (Курсив наш. – Д.С.). Таке формулювання вбачається нам помилковим та вимагає виправлення. Тому, керуючись науково обґрунтованою можливістю впізнання об'єктів за допомогою певних органів відчуття, пропонуємо у ч. 1 ст. 228 та ч. 1 ст. 229 КПК України замінити термін «бачила» на «сприймала»⁴.

У провадженнях, пов'язаних із торгівлею людьми, вчинених органі-

¹ Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві № 5483 / Кл: Головне слідче управління МВС України; НАВС України. – К., 2001. – 32 с.

² Власенко В.Г. Предъявление для опознания живых лиц по голосу / В.Г.Власенко // Теория и практика криминалистики и судебной экспертизы: [межвуз. науч. сб.] – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1978. – Вып.3. – С.79-84.; Степанов В.В. Научные и правовые основы тактики предъявления для опознания при расследовании преступлений / В.В.Степанов, Ю.Н.Михайлова. – Саратов: ГОУ ВПО «Саратовская государственная академия права», 2003. – 168 с.

³ Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / Рубинштейн С.Л. – СПб.: Питер, 2000. – 712 с.

⁴ Санакоєв Д.Б. Особливості тактики пред'явлення для впізнання у справах про торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації, що вчиняється організованими групами / Д.Б. Санакоєв, М.О. Сергатий // Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС. – 2009. – № 1. – С.145-151.

зованими групами, в якості осіб, які можуть впізнавати за голосом, не лише свідки та потерпілі, ними можуть бути другорядні учасники злочинної діяльності, зокрема: охоронці центрів «дозвілля», які добре обізнані про характер діяльності центру і тих осіб, які керують його роботою; водії, які розвозять повій по «об'єктам» та в окремих випадках отримують гроші від клієнтів та передають їх особі, котра експлуатує працю повій; диспетчери, які отримують замовлення та є зв'язковими між організатором експлуатації, водієм та повіями¹.

У результаті пред'явлення для впізнання цим особам різних суб'єктів можливо з'ясувати роль основних фігурантів у механізмі злочинної діяльності, встановити потерпілих, які стали фактично пособниками злочинців.

Тактика впізнання за голосом дещо відрізняється від інших видів. Перш за все, необхідно правильно підготуватись до проведення цієї дії². Підготовчий етап складається з таких етапів:

- 1) попередній допит суб'єкта впізнання;
- 2) визначення часу та місця проведення впізнання;
- 3) підбір статистів та учасників слідчої (розшукової) дії;
- 4) створення належної обстановки та відповідних умов впізнання;
- 5) проведення інструктажу всіх учасників слідчої (розшукової) дії та складання єдиного плану.

Відповідно до припису закону (ч. 1 ст. 228 КПК України) перед пред'явленням для впізнання особа, яка впізнає, має бути допитана: 1) про зовнішній вигляд і прикмети особи; 2) про обставини, за яких вона бачила цю особу. Окрім цього, слідчий під час допиту повинен з'ясувати індивідуальні особливості допитуваної особи, стан слуху, ступінь уважності, умови, за яких відбувалося сприйняття голосу, обсяг сприйнятої інформації та її зміст.

При допиті також встановлюються особливості ознак голосу та мови особи, яка підлягає впізнанню, зокрема: вид, стиль, словниковий запас, дикція, темп, форма викладення мовленнєвого повідомлення, діалект, акцент, патологія мови, тип голосу за висотою, тембр голосу, гучність, сталі фразеологічні звороти, діалектизми, сучасні слова іноземного походження, наголос у словах, слова «паразити», звукові звички, особливі

¹ Журавлев С.Ю. Торговля людьми: механизм преступной деятельности, методика расследования: [научно-практическое пособие] / С.Ю.Журавлев, А.М.Пигаев. – М.: Юрлитинформ, 2006. – С. 144-145.

² Чаплинський К.О. Тактика пред'явлення для впізнання: [навч.-метод. посібник] / Чаплинський К.О. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ, 2007. – 103 с.

прикмети голосу та мови та ін.¹ З урахуванням цього, для досягнення цілей допиту, зокрема, отримання відомостей про характеристику сприйнятої мови і голосу, може бути запрошений спеціаліст (у галузі лінгвістики, фоноскопії тощо). Його допомога може бути використана у формі отримання консультацій, участі у слідчій (розшуковій) дії, його підготовці та проведенні.

Слушною є думка В. Степанова про те, що тактика проведення впізнання за голосом полягає у необхідності прослуховування голосу або мови двічі: спочатку шляхом прочитання кожною особою, яка пред'являється, відповідного тексту, а потім шляхом бесіди². Однак може бути обрано й інший порядок. На прохання особи, яка впізнає, можливе повторення тексту більшу кількість разів: зі зміною темпу вимови та умов, якщо підготовлені слідчим умови не зовсім точно відповідають тим, за яких особа їх сприймала.

Іншою особливістю тактики даної слідчої (розшукової) дії є те, що таке впізнання має відбуватися так, щоб особа, яку впізнають, не мала можливості змінити голос. За таких обставин автори методичних рекомендацій з ГСУ НП України рекомендують щоб особа, яку впізнають, не знала, що за нею спостерігають, а інші учасники слідчої (розшукової) дії втягували її у діалог, дискусію, в ході якої пред'явлена для впізнання особа має відповідати на питання, у відповідях на які мають бути слова, які суб'єкт впізнання сприймав під час злочинної події³.

Вважаємо, така пропозиція є досить складною для виконання та вимагає ретельної підготовки та багато часу. Доцільніше у таких випадках проводити впізнання за фонограмою, виконаною не в зв'язку із розпочатим кримінальним провадженням, а такою, що надійшла слідчому в результаті проведення огляду місця події, обшуку, тимчасового вилучення (виїмки) тощо, або внаслідок додаткової технічної фіксації інших слідчих (розшукових) дій⁴.

¹ Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві № 5483 / Кл: Головне слідче управління МВС України; НАВС України. – К., 2001. – 32 с.

² Степанов В.В. Тактика пред'явлення для опознання в складних ситуаціях / В.В.Степанов // Проблемы повышения качества следствия в органах прокуратуры: матер. науч.-методич. конф. (21-22 апр. 1994 г.). – Саратов: СГАП, 1994. – С.126-131.

³ Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві № 5483 / Кл: Головне слідче управління МВС України; НАВС України. – К., 2001. – 32 с.

⁴ Санакоєв Д.Б. Особливості тактики пред'явлення для впізнання у справах про торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації, що вчиняється організованими групами / Д.Б. Санакоєв, М.О. Сергатов // Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС. – 2009. – № 1. – С.145-151.

Одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб – слідча (розшукова) дія, що полягає у одночасному поперемінному допиті раніше допитаних осіб про обставини кримінального провадження, стосовно яких вони дали істотно суперечливі показання з метою з'ясування причин таких розбіжностей. Вказана слідча (розшукова) дія має важливе значення для виявлення та доказування вини членів організованої групи, однак існує декілька точок зору щодо доцільності її проведення.

Так, В. Камінський, В. Коряковцев і К. Пітулько пропонують активізувати їх проведення між співучасниками з метою швидкого з'ясування структури, рольових функцій та внутрішніх зв'язків між учасниками злочинної групи, уточнити позицію раніше допитаних осіб та перевірити показання, надані до цього¹. У справах розглядуваної категорії слідчі досить часто діють в умовах підвищеного тактичного ризику, зумовленого сильним психологічним впливом, який чинять учасники ОГ один на одного, ймовірністю зміни свідчень. А тому не завжди існує можливість усунути протиріччя, спостерігаються випадки відмови від надання правдивих свідчень та підтвердження неправдивих.

Вирішального значення при проведенні одночасного допиту у провадженнях цієї категорії набуває розв'язання таких важливих організаційно-підготовчих питань²:

- 1) між якими учасниками її буде проведено;
- 2) які протиріччя необхідно усунути та як саме;
- 3) які тактичні прийоми доцільно застосувати;
- 4) які взаємостосунки між допитуваними мають місце;
- 5) які запитання слід поставити;
- 6) яка черговість допиту осіб буде ефективною.

Враховуючи отримані нами дані щодо наявності впливу учасників організованої групи работорговців на потерпілих та свідків, рядових учасників злочинної групи, нами виокремлено випадки, за наявності яких недоцільно проводити одночасний допит, зокрема якщо:

1) існує небезпека, що учасник цієї слідчої (розшукової) дії, який надає правдиві свідчення, внаслідок залякування або через інші причини може змінити раніше надані показання (92% опитаних слідчих);

2) слідча (розшукова) дія може бути використана для узгодження зу-

¹ Каминский В.В. Законодательное и организационное обеспечение расследования и судебного разбирательства по уголовным делам, связанным с организованной преступной деятельностью / Каминский В.В., Коряковцев В.В., Питулько К.В. – СПб.: Питер, 2002. – С. 154.

² Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: [підручник] / [ред. В.Шепітько]. – Х.: Право, 1998. – 376 с.

силь із протидії розслідуванню (86,7%);

3) вона може бути використана злочинцем для передачі інформації (83,6%);

4) проводиться для закріплення раніше отриманих свідчень (56,1%);

5) суб'єктами одночасного допиту є підозрюваний та його родичі, близькі, які через почуття жалю можуть змінити свої свідчення на користь злочинця (40,8%).

Отже, при підготовці до одночасного допиту слідчий має проаналізувати показання осіб, які братимуть у ній участь, виявити сутність протиріч, визначити питання для з'ясування, врахувати вимоги забезпечення безпеки учасників.

Зокрема, з метою мінімізації контактів потерпілого чи свідка з підозрюваним, достатньо надати їм змогу пересвідчитися в особі іншого учасника слідчої (розшукової) дії, а в подальшому розташувати їх спинами один до одного або через певну загорожу¹.

Основні тактичні прийоми, що застосовуються при проведенні одночасних допитів, схожі з тими, що використовуються при індивідуальному допиті. Однак тут слідчий може обмежуватись допитом лише щодо певних епізодів, за якими протиріччя найбільш суттєві, а позиція учасника, який дає правдиві свідчення, найбільш ствердна.

Так, важливим тактичним прийомом проведення цієї слідчої (розшукової) дії є вибір особи, яка буде допитана першою. Нею може бути або особа, яка дає правдиві свідчення, що викривають інших співучасників, або ж навпаки – неправдиві. Метою використання другого варіанту цього прийому є розрахунок, що неправда одного співучасника призведе до активності іншого в ході його викриття².

Узагальнивши матеріали кримінальних проваджень про торгівлю людьми, вчинену організованою групою, пропонуємо проводити одночасні допити між тими особами, чії дії за механізмом торгівлі людьми є спільними або суміжними:

- потерпілий та член злочинної групи, із яким він зустрічався у процесі вчинення злочину (86,6% проваджень);

- вербувальник і перевізник (53,3%);

¹ Санакоєв Д.Б. Тактичні особливості проведення очної ставки у справах про торгівлю людьми / Д.Б. Санакоєв // Захист прав, свобод та законних інтересів особи на досудових стадіях кримінального судочинства України: Всеукраїнська науково-практична конференція (Херсон, 29-30 квітня 2010 року) : У 2 ч. – Запоріжжя: Юридичний ін-т ДДУВС. – Ч. 1. – С.146-149.

² Санакоєв Д.Б. Особливості слідчо-оперативного документування організованої злочинної діяльності, пов'язаної з торгівлею людьми [науково-практичні рекомендації] / Д.Б. Санакоєв, К.М. Бугаєць та ін. – Запоріжжя: Юридичний ін-т ДДУВС, 2010. – 40 с.

- перевізник і пособник, який займався переховуванням потерпілих у країнах транзиту та постачання (8,9%);
- перевізник і покупець (6,6%);
- вербувальник і пособник, котрий займався оформленням документів, видавав гроші на дорогу та відправляв потерпілих за кордон (20%);
- організатор вербування і перевезення та безпосередній експлуатор (покупець) (2,2%);
- охоронці та водії (46,7%)¹.

Нами встановлено, що при проведенні одночасного допиту, з метою виявлення та доказування вини членів організованої групи, доцільно застосовувати тактичні прийоми, що активно використовуються при допитах, зокрема:

1) використання свідчень організаторів (лідерів) та найбільш активних учасників, які зізнались у вчиненні злочину (93% опитаних слідчих);

2) поділ одночасного допиту на декілька епізодів, пов'язаних зі спірними питаннями, та поетапне з'ясування кожного з них (89%);

3) деталізація обставин, що підлягають з'ясуванню на одночасному допиті, з метою отримання найбільш повних та аргументованих свідчень та схиляння особи, котра заперечує свою вину, до надання правдивих свідчень (86,7%);

4) забезпечення, за необхідності, раптовості проведення одночасного допиту для співучасника, який дає неправдиві свідчення (95%);

5) формулювання питання так, щоб воно мало не індивідуальне, а групове значення, стосувалося декількох співучасників події, загальної ситуації, з'ясування якої може допомогти у визначенні ролі особи, яка цікавить слідчого (67,3%);

6) використання відео- або аудіозапису, що дозволить найбільш повно зафіксувати свідчення допитуваних осіб, зменшити вірогідність змови учасників одночасного допиту та попередити спроби впливу на потерпілих і свідків (72,4%).

Проведення ж одночасного допиту між організатором та іншими учасниками злочину вимагає, на нашу думку, особливої підготовки, оскільки перший, користуючись своїм становищем у групі, може негативно вплинути на допитуваних. А тому, підготовка до цієї слідчої (розшукової) дії має включати виявлення членів ОЗГ, які не згодні з діями

¹ Санакоєв Д.Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Санакоєв Дмитро Борисович. – Дн.: ДДУВС, 2009. – 255 с.

організатора та перебувають у конфліктних стосунках із ним¹.

Насамкінець зазначимо, що згідно абзацу четвертого ч. 9 ст. 224 КПК України, у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, а також щодо злочинів, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування, до яких ми відносимо і торгівлю людьми, одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей в їхніх показаннях не може бути проведений за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом із підозрюваним.

* * *

Опрацювання вітчизняних і зарубіжних теоретичних здобутків у галузі оперативно-розшукової діяльності, кримінального процесу, криміналістики, юридичної психології, а також матеріалів проведеного дослідження, що ґрунтується на аналізі кримінальних проваджень, анкетуванні слідчих та оперативних співробітників, дозволили зробити певні висновки та узагальнення.

Найбільш ефективні тактичні прийоми допиту учасників ОГ, такі: використання чинника раптовості, послідовність пред'явлення наявних доказів, методи логічного та емоційного впливу з використанням протиріч у свідченнях, створення враження у допитуваної особи про повну обізнаність слідчого про її злочинну діяльність, роз'яснення обставин, що пом'якшують вину, використання конфліктів серед учасників групи.

Проміжні, етапні та кінцеві задачі розслідування проваджень про торгівлю людьми, вчинену організованими групами, вирішуються за допомогою розробки та використання спеціально розроблених тактичних операцій.

Місцями події у справах цієї групи злочинів є: жилі приміщення та прилегла до них місцевість (квартири, будинки, готелі); нежилі приміщення (ресторани, казино, кафе, бари, сауни, лазні); інші ділянки місцевості, що використовуються при безпосередній експлуатації особи, тощо.

Типовими слідчими ситуаціями під час огляду місця події є такі: а) потерпіла особа утримується в приміщенні добровільно; б) потерпіла особа утримується в приміщенні силоміць. На цих підставах запропоновано організацію та порядок проведення огляду місця події залежно від

¹ Следственные действия. (Процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности): [учеб. пособие]. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1984. – 238 с.

визначеної ситуації.

Встановлено, що у справах цієї категорії на місці події можна виявити сліди, що утворюють, залежно від місця розташування, ту чи іншу кількість «криміналістичних вузлів»: біологічних слідів; трасологічних слідів; інших слідів: письмових та електронних доказів, інших предметів.

Типовими об'єктами, на пошук яких спрямовується обшук, визначено такі:

1) предмети, що мають значення доказів у справі: а) знаряддя злочину, що застосовуються для використання насильства чи погроз його застосування; б) інші предмети, що використовуються у злочинній діяльності;

2) сліди біологічного походження;

3) документи. Ефективним є обшук: на робочому місці керівника фірми дозвілля, що використовується для маскування злочинної діяльності, пов'язаної із сексуальною експлуатацією; у приміщеннях фіктивних благодійних організацій, співробітники яких займаються пошуком біглих повій та їх переховуванням; у квартирах, що винаймались організатором для проживання потерпілих від торгівлі людьми.

Із метою ефективною реалізації задач обшуку – відшукування предметів та документів, – він має проводитись раптово і одночасно у всіх підозрюваних (груповий обшук).

Найбільш оптимальним варіантом реалізації наявних оперативних матеріалів є затримання, зокрема: під час перевезення потерпілих через кордон із використанням справжніх чи фальшованих документів; поза пунктами пропуску через державний кордон; під час отримання грошей за проданих осіб тощо. Для проведення операції по затриманню злочинців обов'язково має створюватися штаб, слідча група із залученням оперативних співробітників, оперативно-розшукові та пошукові групи різного призначення: спостереження, захоплення, застосування технічних засобів тощо.

Завданням освідування у справах про торгівлю людьми, є: виявлення особливих прикмет, слідів біологічного походження (крові, слини, сперми, волосся) та мікрочастинок, виявлення тілесних ушкоджень.

Ефективність розслідування торгівлі людьми та пов'язаних із нею злочинів, вчинених організованими групами досягається завдяки комплексному поєднанню оперативно-розшукових заходів, процесуальних, слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних, у межах спеціально розроблених тактичних операцій.

ВИСНОВКИ

У монографії здійснено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що полягає у розв'язанні низки проблем, пов'язаних із виявленням і розслідуванням торгівлі людьми, вчиненої передусім організованими групами. Отримані результати можуть стати підґрунтям для подальших досліджень з питань тактики і методики розслідування торгівлі людьми. У роботі зроблено такі головні висновки:

1. Основними елементами криміналістичної характеристики торгівлі людьми, вчиненої організованими групами є: 1) характеристика особи злочинця; 2) особа потерпілого; 3) способи вчинення і приховання, «слідова картина».

2. Для торгівлі людьми, вчиненої організованими групами, притаманні такі специфічні етапи: 1) планування та підготовка до злочину; 2) вербування особи (на сьогодні в Україні найбільш поширеними прийомами вербування є переконання, шантаж із застосуванням насильства чи погроз його застосування та підкуп); 3) переміщення потерпілої особи (що пов'язано з: а) ставленням потерпілої особи до її переміщення в іншу країну; б) способами перетину потерпілими державного кордону та законністю такого перетину); 4) передача-одержання особи; 5) переховування та експлуатація потерпілої особи (відбувається переважно за кордоном, проте й Україна є країною призначення, а тому зазначені етапи злочинної діяльності можуть здійснюватися у різних країнах).

3. Розроблено диференційований підхід, що дозволив виділити і розкрити криміналістично значущі риси «керівників» (організатора групи, організаторів злочину, безпосередньо керівників ОЗГ) і «виконавців» (до яких, з криміналістичної точки зору, віднесено охоронців, водіїв, орендарів квартир, вербувальників та інших членів групи – безпосередніх учасників злочину).

4. Відносно невелика кількість виявлених членів організованих груп, що займаються торгівлею людьми, пояснюється тим, що у більшості випадків до кримінальної відповідальності притягаються не всі члени групи, а лише безпосередні виконавці. Формуючим фактором (ознака, введена нами) більшості організованих груп, є близькість місця проживання учасників. Процент злочинних груп, що спеціалізуються виключно на торгівлі людьми – близько 96%. Серед керівників таких груп пе-

реважна більшість представлена чоловіками старше середнього віку, які володіють досить високим рівнем освіти та соціальних зв'язків. Виконавці торгівлі людьми представлені переважно молодими людьми, зокрема жінками, не заміжніми або розлученими і часто – без певного місця занять, у більшості – зловживають алкоголем та/або наркотиками.

5. Інформаційне забезпечення виявлення та розслідування торгівлі людьми, у широкому значенні, – це комплексна, систематична діяльність спеціально уповноважених на те підрозділів, спрямована на визначення змісту, обсягів, якості оперативно значущої інформації, шляхом раціональної організації процесів збирання, систематизації, накопичення, обробки, зберігання та надання зацікавленим підрозділам із використанням спеціально передбачених методів, методик і технічних засобів, для прийняття управлінських, організаційно-тактичних рішень та їх реалізації.

Збирання оперативної інформації з різних джерел в Україні та за її межами має проводитись скоординовано та за чітко визначеною формою її запису, що обумовлено потребами практики виявлення ознак торгівлі людьми, а також наближенням до вимог міжнародних стандартів і формування Єдиної комп'ютерної інформаційної системи правоохоронних органів із питань боротьби зі злочинністю в Україні.

6. Ситуації, що виникають на стадії виявлення ознак торгівлі людьми в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності, не змінюючись, стають слідчими ситуаціями початкового етапу розслідування.

Типовими ситуаціями визначено такі:

1) наявні дані про торгівлю людьми, відсутність даних про злочинців;

2) наявні дані про потерпілого та злочинців;

3) встановлено потерпілих, частину злочинців, щодо деяких є окремі відомості;

4) встановлено підозрюваних і частину потерпілих;

5) є лише певні відомості про окремих потерпілих і злочинців. На цих підставах типові версії додатково класифіковано: а) за способами вчинення злочину; б) за місцем вчинення злочину; в) за суб'єктами злочину, невідомих слідству; г) за кількістю осіб, які займалися організацією та/або вчиненням злочину; д) за віком потерпілих.

Процес формування версій та їх перевірки є однією зі сторін процесу розслідування, ефективність якого вимагає застосування спеціального методу роботи, яким є планування. Визначальними факторами (особливостями), що зумовлюють необхідність планування розслідування у провадженнях цієї категорії є: 1) складність і багатоепізодність;

2) необхідність проведення значної кількості оперативно-розшукових заходів та слідчих (розшукових) дій, у т.ч. негласних; 3) наявність декількох суб'єктів, задіяних у припиненні та розслідуванні (слідчий, оперативні співробітники НП України та інших правоохоронних органів).

7. Визначальними тактичними операціями у провадженнях про торгівлю людьми, вчинену організованими групами є: «Пошук та фіксація доказів вербування/перевезення жертви», «Збирання доказів експлуатації», «Затримання работоргівця «на гарячому». Зміст цих тактичних операцій складають оперативно-розшукові заходи, процесуальні і слідчі (розшукові) дії, у т.ч. негласні.

Необхідність розробки зазначених тактичних операцій у провадженнях про торгівлю людьми зумовлена складністю отримання матеріальних доказів та вірогідних свідчень, а також істотною неповнотою вихідної інформації.

8. Фактори, що зумовлюють складність розслідування та визначають особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій за цими провадженнями:

1) міжнародний характер злочину, що здійснюється на території кількох країн транснаціональними організованими групами;

2) необхідність міжнародної співпраці країн вербування, транзиту та експлуатації людини, що зумовлює проблеми у зборі доказів за межами України;

3) неналежна взаємодія та обмін інформацією між вітчизняними та зарубіжними правоохоронними органами;

4) відсутність у потерпілих бажання давати свідчення, брати участь в якості потерпілих чи взагалі не визнання себе винними, що пов'язано з насильством над потерпілою особою під час експлуатації;

5) декларативність у забезпеченні безпеки потерпілих та свідків через відсутність дієвих механізмів застосування діючого законодавства у цьому напрямку щодо більшості заходів безпеки;

6) наявність активної протидії розслідуванню.

Особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій у зазначеній категорії кримінальних проваджень пов'язані і із конкретним механізмом злочинної діяльності, і з можливими обставинами виявлення ознак цього злочину та початку кримінального провадження. У цілому, така тактика залежить від тієї методичної схеми роботи слідчо-оперативної групи, яка найбільш доцільна з точки зору повного виявлення та фіксації слідів злочинної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абидов А.С. Опрос как оперативно-розыскное мероприятие и использование его результатов: автореф. дисс. на соискание уч. степени д. юр. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; теория оперативно-розыскной деятельности» / А.С.Абидов. – Владимир, 2006. – 22 с.
2. Аверьянова Т.В. Особенности расследования преступлений организованных преступных сообществ / Т.В.Аверьянова // Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования. – М.: Новый Юрист, 1997. – С.345-366.
3. Актуальные вопросы теории оперативно-розыскной деятельности // Труды Академии управления МВД России. – М.: Академия управления МВД России, 2001. – 187 с.
4. Аленин Ю.П. Выявление и расследование очагов преступлений: теория и практика / Аленин Ю.П. – Одесса: Юрид. ин-т, 1996. – 267 с.
5. Андреев И.С. Криминалистика: [учебное пособие] / Андреев И.С., Грамович Г.И., Порубов Н.И. – М.: Высш.шк., 1997. – 344 с.
6. Антипов В.П. Планирование расследования нераскрытых преступлений / Антипов В.П. – М.: Юрлитинформ, 2002. – 144 с.
7. Антонов К.В. Проблеми використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному судочинстві / К.В.Антонов // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ. – 2000. – № 2. – С.195–208.
8. Арабы забрали у нас все документы! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kpk.org.ua/2008/01/06/zhivojj-tovar-ukrainy-iz-modelejj-v.html>.
9. Аркуша Л.І. Основні методики виявлення і розслідування організованої злочинної діяльності при наявності корумпованих зв'язків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність” / Л.І.Аркуша. – Х., 2002. – 19 с.
10. Асташкин Е.Н., Марочкин Н.А. Криминалистические алгоритмы в расследовании квартирных краж: [учеб. пособие] / Е.Н. Асташкин, Н.А. Марочкин. – М.: Юрлитинформ, 2003. – 112 с.
11. Асташкина С.М. Тактика обыска и выемки / Асташкина С.М. – М.: Академия МВД СССР, 1989. – 21 с.
12. Ахтирська Н.М. Проблеми боротьби з викраденням людей та торгівлею “живим товаром”/ Н.М. Ахтирська // Актуальні проблеми політики: [зб.наук. праць]. – Одеса, 2004. – № 21. – С.16-22.
13. Ахтирська Н.М. Торгівля людьми в Україні: про що свідчить судова практика / Ахтирська Н.М. – К.: Академія суддів України; ТОВ “КГЛЗ”, 2006. – 82 с.
14. Баев О.Я. Тактика следственных действий: [учеб. пособие] / Баев О.Я.

– Воронеж: МОДЭК, 1995. – 208 с.

15. Балашов А.Н. Взаимодействие следователей и органов дознания при расследовании преступлений / Балашов А.Н. – М.: Юрид. лит., 1979. – 112 с.

16. Бандурка О.М. Управління в органах внутрішніх справ України: [підручник] / Бандурка О.М. – Х.: Ун-т внутр. справ, 1998. – 480 с.

17. Бахин В.П. Криминалистическая методика [лекція] / Бахин В.П. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 1999. – 26 с.

18. Бахин В.П. Следственные ситуации как основа разработки конкретных методик расследования преступлений / В.П. Бахин // Вопросы криминалистической методологии, тактики и методики расследования преступлений / В.П.Бахин – М.: ВНИИ МВД СССР, 1973. – С. 93-97.

19. Бахин В.П. Тактика использования внезапности в раскрытии преступлений органами внутренних дел: [учеб. пособие] / Бахин В.П., Кузмичев В.С., Лукьянчиков Е.Д. – К.: НИиРИО КВШ МВД СССР им.Ф.Дзержинського, 1990. – 56 с.

20. Бедняков Д.И. Непроцессуальная информация и расследование преступлений / Бедняков Д.И. – М.: Юрид. лит., 1991. – 208 с.

21. Белкин Р.С. Криминалистика: [учебник для средних юридических школ] / Белкин Р.С. – М.: Юрид. лит., 1959. – 426 с.

22. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории к практике / Белкин Р.С. – М.: Юрид. лит., 1988. – 304 с.

23. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия / Белкин Р.С. – М.: БЕК, 1997. – 342 с.

24. Белкин Р.С. Курс криминалистики: Криминалистические средства, приемы и рекомендации: в 3 т. / Белкин Р.С. – М.: Юристъ. – Т. 3. – 1997. – 480 с.

25. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики: в 3 т. / Белкин Р.С. – М.: Изд-во Академии МВД СССР, 1979. – Т. 3. – 407 с.

26. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики: в 3-х т. / Белкин Р.С. – М.: Акад. МВД СССР, 1978. – Т.2. – 410 с.

27. Белкин Р.С. Очерки криминалистической тактики: [учеб. пособие] / Белкин Р.С. – Волгоград: ВСШ МВД РФ, 1993. – 200 с.

28. Белозеров Ю.Н. Возбуждение уголовного дела / Белозеров Ю.Н. – М.: Учебно-методический кабинет управления учебных заведений МВД СССР, 1976. – 42 с.

29. Бердичевский Ф.Ю. Взаимодействие органов следствия и дознания как организационная система / Ф.Ю. Бердичевский // Советское . гос. и право. – М.: Наука, 1973. – № 12. – С. 106 – 110.

30. Бирюков В.В. Теория и практика планирования расследования преступлений: [учеб. пособие] / [Бирюков В.В., Мельникова О.Б., Шехавцов Р.Н., Попов И.В.]. – Луганск: РИО ЛАВД, 2002. – 72 с.

31. Білоус В.Т. Координація боротьби з економічною злочинністю: [монографія] / Білоус В.Т. – Ірпінь: Академія Державної податкової служби

України, 2002. – 449 с.

32. Бова А. Організована злочинність у вимірі глобалізації / А. Бова // Соціальна психологія. – 2005. – № 3 (11). – С. 147-155.

33. Бояров В.І. Про деякі проблеми захисту при використанні на досудовому слідстві свідчень під псевдонімом / В.І. Бояров, О.В. Рохненко // Адвокат. – 2003. – № 6. – С.13-15.

34. Бурданова В.С. Предъявление для опознания на предварительном следствии / В.С.Бурданова, И.Е.Быховский. – М.: Юрид. лит., 1975. – 94 с.

35. Быков В.М. Использование противоречий интересов и конфликтов соучастников при расследовании групповых преступлений / В.М. Быков // Вопросы совершенствования методики расследования преступлений. – Ташкент: НИиРИО Ташк. ВШ МВД СССР, 1984. – С.44-53.

36. Быков В.М. Преступная группа: криминалистические проблемы / Быков В.М – Ташкент: Узбекистон, 1991. – 143 с.

37. Быков В.М. Проблемы расследования групповых преступлений: дисс. ...д. юр. наук: 12.00.09 / Быков Виктор Михайлович. – М., 1992. – 384 с.

38. Быков В.М. Тактика выявления организаторов преступных групп / В.М.Быков // Следователь. – 1997. – № 3. – С. 14-17.

39. Быков В.М. Проблемы расследования групповых преступлений: автореф. дисс. на соискание уч. степени д.юр.наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; теория оперативно-розыскной деятельности” / В.М.Быков. – М., 1992. – 29 с.

40. Быховский И.С. Допустимость тактических приемов при допросе: [учеб. пособие] / Быховский И.С., Глазырин Ф.В., Питерцев С.К. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1989. – 135 с.

41. В Україні вперше порушено справу за статтею “Продаж органів” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://molode.com.ua/?q=node/606>.

42. Вандер М.Б. Схемы криминалистических алгоритмов / Вандер М.Б. – [3-е изд.]. – СПб.: Изд-во СПб. юрид.ин-та, 2002. – 44 с.

43. Вандышев В.В. Изучение личности потерпевшего в процессе расследования: [учеб. пособие] / Вандышев В.В. – Л.: ВПУ МВД СССР, 1989. – 92с.

44. Васильев А.Н. О криминалистической классификации преступлений / А.Н. Васильев // Методика расследования преступлений. Общие положения: материалы научно-практической конференции (г. Одесса, ноябрь 1976 г.) / [редкол.: Н.А.Селиванов, В.Г.Танасевич, А.А.Эйсман, В.Е.Эминов]. – М.: Наука, 1976. – С.25-26.

45. Васильев А.Н. Предмет, система и теоретические основы криминалистики / А.Н.Васильев, Н.П.Яблоков. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 143 с.

46. Васильев А.Н. Тактика допроса при расследовании преступлений / А.Н.Васильев, Л.М.Карнеева. – М.: Юрид. лит., 1970. – 208 с.

47. Величкин С.А. Организация расследования преступлений: [учеб. пособие] / Величкин С.А. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. – 88 с.

48. Веселов Ю.И. Оперативно-розыскные данные и их отличие от доказа-

тельств / Ю.И. Веселов // Труды Омской ВШМ МВД СССР. – 1974. – Вып. 17. – С.3-20.

49. Весельський В.К. Криміналістична характеристика злочинів / В.К. Весельський // Право України. – 2001. – № 5. – С. 112-114.

50. Весельський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): дис. ...канд. юр. наук: 12.00.09 / Весельський Віктор Казимірович. – К., 1999. – 214 с.

51. Весельський В.К. Торгівля людьми в Україні (Проблеми розслідування): [навчальний посібник] / В.К. Весельський, В.В. Пясковський. – К.: КНТ, 2007. – 168 с.

52. Вехов В.Б. Компьютерные преступления: способы совершения и раскрытия / Вехов В.Б. – М.: Право и закон, 1996. – 182 с.

53. Викторов Б.А. Общие условия предварительного расследования [учеб. пособие] / Викторов Б.А. – М.: НИиРИО ВШ МВД СССР, 1971. – 59 с.

54. Вилкс А. Торговля людьми и их органами: криминологические, политические и социальные аспекты проблемы. Взгляд на криминальные реалии XXI века / А. Вилкс; пер. с англ. Л. Тэсс. – Рига, 2005. – 114 с.

55. Висвітлення в засобах масової інформації проблеми торгівлі людьми: [посібник для журналістів]. – К.: Інтертехнологія, 2007. – 157 с.

56. Виявлення та припинення торгівлі людьми: навч.-практ. посібник / Кол. авт.: Ахтирська Н.М. та ін. – К.: Конус-Ю, 2009. – 212 с.

57. Вієрс М. Рекомендації з питань протидії торгівлі людьми для системи кримінальної юстиції в Україні / М. Вієрс, Р. Хавеман. – К.: Тамподек ХХІ, 2006. – 250 с.

58. Власенко В.Г. Предъявление для опознания живых лиц по голосу / В.Г. Власенко // Теория и практика криминалистики и судебной экспертизы: [межвуз. науч. сб.] – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1978. – Вып.3. – С.79-84.

59. Волобуєв А.Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва: дис. ... доктора юр. наук : 12.00.09 / Волобуєв Анатолій Федотович. – Х, 2002. – 427 с.

60. Волчецкая Т.С. Современные проблемы моделирования в криминалистике и следственной практике: [учеб. пособие] / Волчецкая Т.С.– Калининград: Изд-во Калининград. ун-та, 1997. – 95 с.

61. Волинский А.Ф. Оперативно-розыскные методы и мероприятия / А.Ф. Волинский // Информационное сообщение лаборатории проблем оперативно-розыскной работы: [сб. научных трудов]. – М.: МВШ МВД СССР, 1973. – С.22-25.

62. Воскресенский Г.М. Теория и практика информационного обеспечения управления в органах внутренних дел: [учебное пособие] / Воскресенский Г.М. – М.: Академия МВД СССР, 1985. – 120 с.

63. Галаган В.І. Правові та криміналістичні проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності (на матеріалах органів внутрішніх справ України): дис. ... доктора юр. наук : 12.00.09 / Галаган Володимир Іва-

нович. – К., 2003. – 515 с.

64. Гапанович Н.Н. Оpozнание в судопроизводстве (процессуальные и психологические проблемы) / Гапанович Н.Н. – Минск: Изд-во Белорус. ун-та, 1975. – 174 с.

65. Гармаев Ю.П. Теоретические основы формирования криминалистических методик расследования преступлений: дис... д. юр. наук: 12.00.09 / Гармаев Юрий Петрович. – М., 2003. – 342 с.

66. Герасимов И.Ф. Криминалистические характеристики преступлений в методике расследования / И.Ф. Герасимов // Методика расследования преступления. Общие положения: Материалы научно-практической конференции (г. Одесса, ноябрь 1976 г.) / [редкол.: Н.А.Селиванов, В.Г.Танасевич, А.А.Эйсман, В.Е.Эминов]. – М.: Наука, 1976. – С. 93-97.

67. Герасимов И.Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений / Герасимов И.Ф. – Свердловск: Средне-Урал. кн. изд-во, 1975. – 184 с.

68. Герасимов И.Ф. Принципы построения методики раскрытия преступлений / И.Ф. Герасимов // Вопросы криминалистической методологии, тактики, методики расследования / И.Ф.Герасимов. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1973. – С.82-89.

69. Герасимов И.Ф. Тактические операции как форма взаимодействия органов предварительного следствия и дознания / И.Ф. Герасимов // Тактические операции и эффективность расследования. – Свердловск: Средне-Уральское книжное изд-во, 1986. – С.4-10.

70. Гинзбург А.Я. Оpozнание в следственной, оперативно-розыскной и экспертной практике: [учебно-практическое пособие] / Гинзбург А.Я. – М.: Ассоциация работников правоохранительных органов РФ, 1996. – 122 с.

71. Глазырин Ф.П. Психология следственных действий: [учеб. пособие для вузов МВД СССР] / Глазырин Ф.П. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1983. – 136 с.

72. Глонти Г. Торговля людьми с целью сексуальной эксплуатации: Реалии и Перспективы (криминологический анализ проституции, порнобизнеса и трафикинга): [монография] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.traccc.cdn.ge>.

73. Голубєв В.О. Розслідування комп'ютерних злочинів [монографія] / Голубєв В.О. – Запоріжжя: Гуманітарний університет “ЗІДМУ”, 2003. – 296 с.

74. Гончаренко В.Г. Тактика психологічного впливу на попередньому слідстві: [навчальний посібник] / В.Г. Гончаренко, Ф.М. Сокиран. – К.: Українська академія внутрішніх справ, 1994. – 48 с.

75. Горяинов К.К. Федеральный закон “Об оперативно-розыскной деятельности” / К.К.Горяинов, Ю.Ф.Кваша, К.В.Сурков: комментарий / под. ред. П.Г.Пономарева. – М.: Новый юрист, 1997. – 576 с.

76. Григорьев В.Н. Тактическая задача “задержание” // Курс криминалистики. Особенная часть: в 2 т. / Григорьев В.Н.; отв. ред. В.Е. Корноухов. – М.:

Юристь, 2001. – Т.1: Методики расследования насильственных и корыстно-насильственных преступлений. – 634 с.

77. Грицаченко В.В. Актуальні проблеми вдосконалення діяльності спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю / В.В. Грицаченко, В.Ю. Журавльов // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2006. – № 2. – С.111-119.

78. Гуняев В.А. Содержание и значение криминалистической характеристики преступлений / В.А. Гуняев // Криминалистическая характеристика преступлений: [сб. науч. тр.]. – М.: ВНИИ ПП, 1984. – С.58-61.

79. Гуткин И.М. Органы дознания и предварительного следствия системы МВД и их взаимодействие / Гуткин И.М. – Волгоград: ВШ МВД СССР, 1975. – 72 с.

80. Денисов С.Ф. Вдосконалення законодавства щодо відповідальності за торгівлю жінками / С.Ф. Денисов, П.П. Сердюк // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2000. – Вип.2. – С.48-55.

81. Денисюк С.Ф. Обыск в системе следственных действий (тактико-криминалистические проблемы) / С.Ф. Денисюк, В.Ю. Шепитько. – Х.: Консум, 1999. – 156 с.

82. Державна програма протидії торгівлі людьми на період до 2010 року: затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 7 березня 2007 року № 410.

83. Державна цільова соціальна програма протидії торгівлі людьми на період до 2015 р., затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 21.03.2012 р. № 350.

84. Джужа О.М. Проблеми протидії секс-бізнесу (кримінологічні та кримінально-правові аспекти): [науково-практич. посіб.] / О.М. Джужа, В.О. Іващенко. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2000. – 51 с.

85. Дидоренко Э.А. Процессуальный статус ОРД в уголовном судопроизводстве: [монография] / Дидоренко Э.А., Кириченко С.А., Розовский Б.Г. – Луганск: РИО ЛИВД, 2000. – 95 с.

86. Діяльність органів внутрішніх справ по запобіганню торгівлі людьми: [навч. посібник] / [ред. О.М. Бандурка]. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. – 244 с.

87. Драпкин Л.Я. Основы теории следственных ситуаций / Драпкин Л.Я. – Свердловск: Средне-Уральское книжное изд-во, 1987. – 264 с.

88. Драпкин Л.Я. Построение и проверка следственных версий: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юр.наук: спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; теория оперативно-розыскной деятельности” / Л.Я. Драпкин. – М., 1972. – 28 с.

89. Дубинский А.Я. Взаимодействие следователя и органа дознания. Ежегодник КВШ МВД СССР / Дубинский А.Я. – К.: НИиРИО КВШ МВД СССР, 1970. – 235 с.

90. Дубровицкая Л.П. Планирование расследования / Л.П. Дубровицкая,

И.М. Лузгин. – М.: Юр. лит., 1972. – 54 с.

91. Дулов А.В. Основы расследования преступлений, совершенных должностными лицами / Дулов А.В. – Минск: Изд-во Белорус. ун-та, 1979. – 128 с.

92. Дулов А.В. Тактические операции при расследовании преступлений / Дулов А.В. – Минск: Изд-во Белорус. ун-та, 1979. – 128 с.

93. Душейко Г.О. Організаційно-тактичні основи реалізації оперативно-розшукової інформації на стадії порушення кримінальної справи: дис... канд. юр. наук: 21.07.04 / Душейко Григорій Олексійович. – Х., 2001. – 260 с.

94. Душейко Г.О. Правові основи інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності спецпідрозділів по боротьбі з організованою злочинністю / Г.О. Душейко, В.Ю. Журавльов // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2002. – № 2. – С. 14-19.

95. Ефимичев С.П. Допрос: [учеб. пособие] / Ефимичев С.П., Кулагин Н.И., Ямпольский А.Е. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1978. – 47 с.

96. Ефимичев С.П. Следственный осмотр: [учеб. пособие] / Ефимичев С.П., Кулагин Н.И., Ямпольский А.Е. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1983. – 36 с.

97. Європейська інтеграція: крок за кроком (співробітництво у сфері юстиції і внутрішніх справ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.eurorexhi.kiev.ua.

98. Жердеев В.А. Расследование серийных корыстно-насильственных преступлений, совершенных организованными группами, на первоначальном этапе / В.А. Жердеев, В.И. Комисаров. – М.: Юрлитинформ, 2002. – 160 с.

99. Жигалов В.Т. Основы менеджменту і управлінської діяльності / В.Т. Жигалов, Л.М. Шимановська. – К.: Вища школа, 1994. – 220 с.

100. Жогин Н.В. Возбуждение уголовного дела / Н.В. Жогин, Ф.Н. Фаткуллин. – М.: Госюриздат, 1961. – 206 с.

101. Журавлев С.Ю. Торговля людьми: механизм преступной деятельности, методика расследования: [научно-практическое пособие] / С.Ю. Журавлев, А.М. Пигаев. – М.: Юрлитинформ, 2006. – 216 с.

102. Забеліна Г.О. Торгівля людьми: документування злочинів / Г.О. Забеліна // Бюлетень з обміну досвідом роботи. – № 175. – 2008. – С. 75-78.

103. Зажицкий В.И. Оперативно-розыскная деятельность и уголовное судопроизводство / В.И. Зажицкий // Рос. юстиция. – 2001. – № 3. – С.45-47.

104. Закатов А.А. Ложь и борьба с нею / Закатов А.А. – Волгоград: ВЮИ МВД России, 1999. – 152 с.

105. Закон України “Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення в заняття проституцією” від 12.01.2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 17. – Ст. 147.

106. Закон України “Про внесення змін у деякі законодавчі акти України” від 24 березня 1998 року у зв’язку з прийняттям Закону України “Про вне-

сення змін та доповнень у Кодекс про шлюб та сім'ю України" // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 35. – Ст. 241.

107. Закон України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" від 23.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст. 51.

108. Закон України "Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними" від 15 лютого 1995 року // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10. – Ст. 62.

109. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" від 18 лютого 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

110. Закон України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю" від 30 червня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 35. – Ст. 358.

111. Закон України "Про протидію торгівлі людьми" від 20.09.2011 року // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19-20. – Ст. 173.

112. Зеленецький В.С. Возбуждение уголовного дела / Зеленецкий В.С. – Х.: КримАрт, 1998. – 340 с.

113. Зеленецький В.С. Доследственные ситуации в советском уголовном процессе / В.С. Зеленецкий // Следственная ситуация: [сб. науч. тр.] – М.: Всесоюзн. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1984. – С.30-33.

114. Земскова А.В. Правовые проблемы использования результатов оперативно-розыскных мероприятий в уголовно-процессуальном доказывании [монография] / Земскова А.В. – Волгоград: ВЮИ МВД России, 2000. – 172 с.

115. Зінченко І.О. Про поняття шантажу в кримінальному праві / І.О. Зінченко, І.В. Самощенко // Кримінальне право України. – 2006. – № 9. – С. 3-8.

116. Злочинність в Україні. Основні показники стану та структури злочинності за 2001-2005 роки: [стат.зб.] – К.: ВПЦ МВС України, 2006. – 201 с.

117. Зуйков Г.Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления : автореф. дис. на соискание уч. степени д.юр.наук : спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; теория оперативно-розыскной деятельности" / Г.Г. Зуйков. – М, 1970. – 31 с.

118. Иванов А.Н. Производство обыска: Уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты: [учеб. пособие] / Иванов А.Н.; под ред. В.И. Комиссарова. – Саратов: СГАП, 1999. – 120 с.

119. Іващенко В.О. Торгівля жінками та дітьми (кримінологічні та кримінально-правові аспекти боротьби): [монографія] / Іващенко В.О. – К.: Атіка, 2004. – 112 с.

120. Ігнатко В. Поняття матеріалів оперативно-розшукової діяльності, що використовуються в інтересах кримінального судочинства / В. Ігнатко // Право України. – 2004. – № 11. – С. 52-53.

121. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, затверджена наказом МВС України від 14.08.2012 № 700.

122. Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами НП України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затверджена наказом МВС України від 07.07.2017 р. № 575.

123. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затверджена наказом МВС України від 03.11.2015 р. № 1339.

124. Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, затверджена наказом МВС України № 1377 від 06.11.2015 р., із змінами, внесеними Наказами МВС № 438 від 30.05.2016, № 437 від 22.05.2017 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://zako№2.rada.gov.ua>

125. Інструкція про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів, затверджена наказом МВС України, ГПУ, СБУ, Держкомітетом у справах охорони державного кордону України, ДМСУ, ДПА України № 3/1/2/5/2/2 від 09.01.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG1858.html.

126. Інструкція про участь працівників Експертної служби МВС України в кримінальному провадженні як спеціалістів, затверджена наказом МВС України від 26.10.2012 р. № 962.

127. Іщенко А.В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів: [монографія] / Іщенко А.В., Красюк І.П., Матвієнко В.В. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. – 212 с.

128. Казначеев Д.Г. Викрадення дітей як вид злочинної діяльності організованих злочинних угруповань / Д.Г. Казначеев, І.В. Сервецький // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. – 2002. – № 1. – С. 92-98.

129. Казначеев Д.Г. Правові й організаційні основи попередження та розкриття оперативними підрозділами ОВС торгівлі людьми: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 27.00.04 “Оперативно-розшукова діяльність” / Д.Г. Казначеев. – Дніпропетровськ, 2007. – 19 с.

130. Каминский В.В. Законодательное и организационное обеспечение расследования и судебного разбирательства по уголовным делам, связанным с организованной преступной деятельностью / Каминский В.В., Коряковцев В.В., Питулько К.В. – СПб.: Питер, 2002. – 247 с.

131. Каневский Л.Л. Расследование и профилактика преступлений несовершеннолетних / Каневский Л.Л. – М.: Юрид. лит., 1982. – 218 с.

132. Карнеева Л.М. Тактические основы организации и производства допроса: [учеб. пособие] / Карнеева Л.М. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1976. – 112 с.

133. Карпов Н.С. Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності: [монографія] / Н.С. Карпов. – К.: Вид-во Семененко Сергія, 2007. – 522 с.

134. Кириченко В.В. Следственные ситуации и тактические комбинации при расследовании: [лекция] / Кириченко В.В. – Л.: ЛВК МВД, 1990. – 26 с.

135. Козаченко А.В. Незаконная миграция и торговля людьми на юге Украины: уровень распространенности и способы противодействия / А.В. Козаченко. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.inter.criminology.org.ua>.

136. Козубенко В.М. Практика ліквідації економічного підґрунтя організованої злочинності / В.М. Козубенко, С.В. Коваленко // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. Науково-теоретичний журнал. – Луганськ, 2003. – Вип. 4. – С.225-236.

137. Колдин В.Я. Информационные процессы и структуры в криминалистике / В.Я. Колдин, Н.С. Полевой. – М.: Юрид. лит., – 1985. – 346 с.

138. Колдуэлл Г. Преступление и порабощение: Разоблачение секс-торговли женщинами из стран бывшего СССР: [доклад Всемирной сети за выживание в сотрудничестве с Международной Лигой Прав Человека] / Г.Колдуэлл, С.Гелстер, Н.Стейнзор. – М.: Интер-М, 1997. – 66 с.

139. Колесниченко А.Н. Криміналістическа характеристика преступлений / А.Н. Колесниченко // Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / [ред. В.К. Лисиченко]. – К.: Вища шк., 1988. – С.29-43.

140. Колесниченко А.Н. Криміналістическа характеристика преступлений: [учеб. пособие] / А.Н. Колесниченко, В.Е. Коновалова. – Х.: Харьк. юрид. ин-т, 1985. – 93 с.

141. Колесниченко А.Н. Планирование советского предварительного следствия: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юр. наук: спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; теория оперативно-розыскной деятельности”/ А.Н. Колесниченко. – Х.: Харьков. юрид. ин-т, 1952. – 15 с.

142. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16.05.2005 р., ратифікована Україною Законом № 2530-VI від 21.09.2010.

143. Коновалов В.П. Изучение потерпевших с целью совершенствования профилактики правонарушений / Коновалов В.П. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1982. – 72 с.

144. Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология: [учеб. пособие] / Коновалова В.Е. – Х.: Консум, 1999. – 157 с.

145. Коновалова В.Е. Теоретические проблемы криминалистической характеристики / В.Е. Коновалова, А.Н. Колесниченко // Криміналістическа характеристика преступлений: [сб. науч. тр.]. – М.: ВНИИ ПП, 1984. – С.15-19.

146. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, затверджена Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 19. – Ст. 1376.

147. Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 р. № 1209-р.

148. Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 27. – Ст. 838.

149. Концепція судово-правової реформи в Україні, затверджена Постановою Верховної Ради України від 28 квітня 1992 р. № 2296-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30. – Ст. 426.

150. Корж В. Деякі проблеми взаємодії слідчого з учасниками розкриття та розслідування економічних організованих злочинів / В. Корж // Вісник прокуратури. – 2002. – № 1. – С. 60 – 65.

151. Корж В.П. Окремі проблеми розслідування злочинів про торгівлю жінками, вчинених організованими транснаціональними групами / В.П. Корж // Право України. – 2001. – № 4. – С. 78-80.

152. Криміналістика. Техника и тактика расследования преступлений: в 3 кн. – М.: Госюриздат, 1935. – Кн. 1. – 538 с.

153. Криміналістика: [учеб. пособие] / [Дулов А.В., Грамович Г.И., Лопатина А.В. и др.]; под ред. А.В. Дулова. – Минск: Экоперспектива, 1998. – 415 с.

154. Криміналістика: [учебник для вузов] / [ред. А.Г. Филиппова]. – М.: Норма, 2000. – 682 с.

155. Криміналістика: [учебник для вузов] / [ред. И.Ф. Крылова]. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1976. – 591 с.

156. Криміналістика: [учебник для высших юридических учебных заведений] / [ред. А.Г. Филиппов, А.Ф. Волынский]. – М.: СПАРК, 1998. – 543 с.

157. Криміналістика: [учебник] / [ред. Н.П. Яблоков]. – М.: Юрайт-пресс, 2002. – 694 с.

158. Криміналістика: [учебник] / [ред. Р.С. Белкин]. – М.: Норма – Инфра-М, 1999. – 990 с.

159. Криміналістика: [учебник] / [ред. Р.С.Белкин]. – М.: Юрид. лит., 1986. – 544 с.

160. Криміналістическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования: [учебник] / [ред. Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин]. – М.: Новый Юрист, 1997. – 400 с.

161. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: [підручник] / [ред. В. Шепітько]. – Х.: Право, 1998. – 376 с.

162. Криміналістика: [підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти] / [Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін.]; за ред.

В.Ю.Шепітька. – К.: Видавничій Дім “Ін Юре”, 2001. – 684 с.

163. Кримінальне провадження № 1-106/06: архів місцевого суду Соборного району м. Кривий Ріг.

164. Кримінальне провадження № 1-153/2005: архів Вознесенівського районного суду м. Запоріжжя.

165. Кримінальне провадження № 1-16/06: архів Карлівського районного суду Полтавської області.

166. Кримінальне провадження № 1-26/06: архів Миргородського міськрайсуду Полтавської області.

167. Кримінальне провадження № 1-478/01: архів місцевого суду Каміньобродського району м. Луганськ.

168. Кримінальне провадження № 1-493/02: архів місцевого суду Центрального району м. Миколаєва.

169. Кримінальне провадження № 1-498/05: архів Вознесенівського районного суду м. Запоріжжя.

170. Кримінальне провадження № 1-61/06: архів Бердянського міського суду Запорізької області.

171. Кримінальне провадження № 1-669/04: архів Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області.

172. Кримінальне провадження №1801108: архів Московського районного суду м. Харків.

173. Кримінальне провадження № 1-804/09 : архів Вознесенівського районного суду м. Запоріжжя.

174. Крылов В.В. Расследование преступлений в сфере информации / Крылов В.В. – М.: Городец, 1998. – 264 с.

175. Крылов И.Ф. Криминалистическая характеристика и ее место в системе науки криминалистики и в вузовской программе / И.Ф. Крылов // Криминалистическая характеристика преступлений: [сб. науч. трудов]. – М.: Всесоюзный ин-т по изуч. причин и разраб. мер предупр. прест. Прокуратуры СССР, 1984. – С. 33-38.

176. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений / Кудрявцев В.Н. – М.: Юрид.лит., 1972. – 352 с.

177. Кузнецов А.А. Тактика обыска в жилых помещениях: [лекция] / Кузнецов А.А. – Омск: Омская ВШМ РФ, 1997. – 24 с.

178. Кузьмічов В.С. Алібі у розкритті злочинів: [навчальний посібник] / В.С. Кузьмічов, В.В. Юсупов. – К.: КНТ, 2007. – 264 с.

179. Кулагин Н.И. Планирование расследования сложных многоэпизодных дел: [учеб. пособие] / Кулагин Н.И. – Волгоград.: ВСШ МВД СССР, 1976. – 63 с.

180. Курбатов В.І. Викриття сучасних работорівців / В.І. Курбатов // Бюлетень з обміну досвідом роботи: [наук.-практ. видання]. – 2008. – №175. – С.122-124.

181. Кустов А.М. Криминалистическое учение о механизме преступления

: автореф. дис. на соискание уч. степени д.юр.наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; теория оперативно-розыскной деятельности” / А.М. Кустов. – М., 1997. – 35 с.

182. Кустов А.М. Типовая модель механизма преступления – основа частной криминалистической методики / А.М. Кустов // Вестник криминалистики. – 2004. – Вып. 1 (9). – С. 15-18.

183. Куц В.М. Прокурорські засоби протидії торгівлі людьми: науково-практичний посібник / В.М. Куц, А.М. Орлеан. – К.: Варта, 2007. – 168 с.

184. Кушниренко С.П. Уголовно-процессуальные способы изъятия компьютерной информации по делам об экономических преступлениях: [учеб. пособ.] / С.П. Кушниренко, С.П. Панфилова. – [2-е изд.]. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. юрид. ин-та Генерал. пр-ры РФ, 2001. – 88 с.

185. Ларичев В.Д. Выявление преступлений, совершаемых в сфере экономики при переходе к рыночным отношениям: [метод. рекомендации] / Ларичев В.Д. – М.: НИИ МВД РФ, 1993. – 56 с.

186. Лекарь А.Г. Организационно-тактические основы раскрытия преступлений / А.Г. Лекарь, Р.К. Безруких. – М.: Юрид. лит., 1977. – 119 с.

187. Лизогуб Я.Г. Протидія торгівлі людьми: аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства: навч. посіб. / Я.Г. Лизогуб, С.С. Яценко. – К.: Атіка, 2005. – 240 с.

188. Лисиченко В.К. Основи подолання протидії розслідуванню корисливо-насильницьких злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями: [монографія] / В.К. Лисиченко, Р.М. Шехавцов. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2004. – 174 с.

189. Литвинов А.Н. Прогнозирование и планирование в криминалистике / А.Н. Литвинов, Р.Л. Степанюк; под общ. ред. В.И. Гаенко. – М.: ЮРКНИГА, 2004. – 160 с.

190. Лобойко Л.Н. Актуальные проблемы доследственного уголовного процесса: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Лобойко Леонид Николаевич. – 1997. – 210 с.

191. Лубин А.Ф. Механизм преступной деятельности. Методология криминалистического исследования / Лубин А.Ф. – Н.Новгород: Нижегородская высшая школа МВД РФ, 1997. – 326 с.

192. Лузгин И.М. Методологические проблемы расследования / Лузгин И.М. – М.: Юрид. лит., 1973. – 418 с.

193. Лузгин И.М. Способ сокрытия преступления и его криминалистическое значение / И.М. Лузгин, В.П. Лавров. – М.: МФЮЗО Академии МВД СССР, 1980. – 152 с.

194. Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: [монографія] / Лук'янчиков Є.Д. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 360 с.

195. Лук'янчиков Є.Д. Пред'явлення для впізнання: [навч. посібник] / Є.Д. Лук'янчиков, О.М. Моїсєєв. – Макіївка: Графіті, 1998. – 104 с.

196. Лукашевич В.Г. Криминалистические аспекты изучения преступных групп: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юр. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; теория оперативно-розыскной деятельности” / В.Г. Лукашевич. – М., 1979. – 25 с.

197. Лукашевич В.Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий: [учебное пособие] / Лукашевич В.Г. – К.: НИИ РИО КВШ МВД СССР им. Ф.Е. Дзержинского, 1989. – 88 с.

198. Лукашов В.А. Комплексные меры органов внутренних дел по повышению эффективности использования агентурного аппарата в борьбе с преступностью: курс лекций / Лукашов В.А. – М.: МВД СССР, 1976. – 290 с.

199. Лукьянчиков Е.Д. О соотношении криминалистической и оперативно-тактической характеристик преступления / Е.Д. Лукьянчиков // Вісник ЛАВС МВС ім. 10-річчя незалежності України. – 2003. – № 2. – С. 185-193.

200. Марків І. Організована злочинність: її аналіз та сучасний стан / І. Марків // Право України. – 2004. – № 6. – С. 54-56.

201. Матусевич И.А. Психологический контакт при допросе обвиняемого / И.А. Матусевич // Использование научных методов и технических средств в борьбе с преступностью: материалы межвед. науч.-практ. конф. криминалистов и судебных медиков [ред. А.В. Дулов, Н.И. Порубов]. – Минск: Полымя, 1965. – С.62-66.

202. Матусовский Г.А. Вопросы выявления хищений социалистического имущества / Г.А. Матусовский, В.П. Суетнов // Выявление скрытых хищений средствами экономического анализа, а также путём совершенствования деятельности контрольно-ревизионных аппаратов: [сб. науч. тр.] / Г.А. Матусовский, В.П. Суетнов. – М.: Всесоюз. ин-т по изуч. причин и разраб. мер предупреждения преступности, 1976. – С. 38-40.

203. Матусовский Г.А. Методика расследования хищений: [учеб. пособие] / Матусовский Г.А. – К.: УМК ВО, 1988. – 88 с.

204. Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ / Матусовский Г.А. – Х.: Консум, 1999. – 205 с.

205. Меретуков М.Г. Правовые и криминалистические проблемы борьбы с наркобизнесом, совершаемым организованными группами: автореф. дис. на соискание уч. степени д.юр.наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; теория оперативно-розыскной деятельности” / М.Г. Меретуков. – М., 1995. – 66 с.

206. Мещерякова Е.В. Взаимодействие следователя прокуратуры и органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность при расследовании преступлений / Е.В. Мещерякова // Российский следователь. – 2002. – № 5. – С. 2-7.

207. Методичні рекомендації щодо пред’явлення для впізнання на попередньому слідстві № 5483/Кл: ГСУ МВС України; НАВС України. – К., 2001. – 32 с.

208. Михайленко А.Р. Возбуждение уголовного дела в советском уголов-

ном процесі / Михайленко А.Р. – Саратов: Издательство Саратовского Университета, 1975. – 150 с.

209. Михайленко О.Р. Складання процесуальних актів у кримінальних справах: [навч. посіб.] / Михайленко О.Р. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 256 с.

210. Михайлов В.И. Контролируемая поставка как оперативно-розыскная операция: [учебно-практ. пособие] / Михайлов В.И. – М.: Изд-ль Шумилова И.И., 1998. – 94 с.

211. Михальчук А.Е. Тактические комбинации при производстве следственных действий / Михальчук А.Е. – Саратов: Изд-во Сарат.ун-та, 1991. – 128 с.

212. Михеенко М.М. Вопросы доказывания в стадиях возбуждения уголовного дела, предания суду и исполнения приговора / М.М. Михеенко // Проблемы розвитку кримінального процесу в Україні: Вибрані твори. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – С.127-129.

213. Набока В.М. Досвід учених Національного університету внутрішніх справ у вивченні феномена торгівлі жінками в Україні / В.М. Набока // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – Х., 2002. – Спец. випуск: до 10-річчя утворення Нац. ун-ту внутр. справ. – С. 61-66.

214. Навчальний посібник у сфері протидії торгівлі людьми для суддів та прокурорів: ознайомчі матеріали для держав-членів ЄС, асоційованих членів і держав-кандидатів на вступ. – К.: КіМ, 2007. – 216 с.

215. Наден О.В. Торговля жінками як кримінально-правова та соціальна проблема сучасності: [монографія] / Наден О.В. – К.: Атіка, 2004. – 288 с.

216. Наказ Генерального прокурора України № 4 гн від 19.09.2005 р. “Про організацію прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять дізнання та досудове слідство”.

217. Наказ МВС України № 940 від 22.11.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:// <http://zakon2.rada.gov.ua>

218. Негодченко О.В. Організаційно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини: [монографія] / Негодченко О.В.– Дніпропетровськ: Вид-во Дніпроп. ун-ту, 2003. – 448 с.

219. Нелегальна міграція та торгівля жінками у міжнародно-правовому контексті: у 2-х кн. / [ред. Ю. Шемшученко]. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Київський ун-т права, Нац. акад. внутр. справ України, 2001. – Кн. 1. Ч. 2. – 1012 с.

220. Новий тлумачний словник української мови: у 3-х т. / [уклад. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко]. – К.: АКОНІТ. – Т. 1. – 2003. – 928 с.

221. Образцов В.А. Выявление и изобличение преступника / Образцов В.А. – М.: Юристъ, 1997. – 336 с.

222. Образцов В.А. Криминалистическая характеристика преступлений: дискуссионные вопросы и пути их решения / В.А. Образцов // Криминалистическая характеристика преступлений: [сб. научных трудов]. – М.: Юрид. лит., – 1984. – С.7-10.

223. Овчинский А.С. Перспективные направления применения информационных технологий в профилактике и пресечении организованной преступной деятельности путем оперативно-розыскных мероприятий и тактических действий / А.С. Овчинский // Материалы Всероссийской научно-практической конференции “Состояние, проблемы применения и совершенствования законодательства о борьбе с организованной преступностью и коррупцией”. – М.: Московский институт МВД РФ, 2001. – Вып. 1. – С. 299-313.

224. Овчинский В.С. Основы борьбы с организованной преступностью [монография] / Овчинский В.С., Эминов В.Е., Яблоков Н.П. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 400 с.

225. Олимпиаев А.Ю. Противодействие торговле людьми. Методика расследования уголовных дел и способы проведения оперативно-розыскных мероприятий: метод. пособие / А.Ю. Олимпиаев. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2012. – 111 с.

226. Оперативно-розшукова інформація: проблеми реалізації: [монографія] / [О.П.Снігерьев, Г.О.Душейко, О.А.Долгий та ін.] ; за ред. А.М.Подольки, П.В.Коляди. – Суми: ВВП “Мрія-1”, 2003. – 204 с.

227. Оперативно-розыскная деятельность: [учебник] / [ред. К.К.Горяинов, В.С.Овчинский, Г.К.Синилов и др.]. – [2-е изд.] – М.: Инфра-М, 2004. – 848 с.

228. Оперативно-розыскная энциклопедия / [авт.-сост. проф. Шумилов А.Ю.]. – М.: Шумилова И.И., 2004. – 364 с.

229. Организованная преступность – 2 / [ред. А.И.Долгова, С.В.Дьяков]. – М.: Криминологическая ассоциация, 1993. – 289 с.

230. Орлеан А.М. Кримінально-правова характеристика торгівлі людьми: [монографія] / Орлеан А.М. – Х.: СІМ, 2005. – 180 с.

231. Орловская Н.А. К вопросу о противодействии торговле людьми (на примере Одесского региона) / Н.А.Орловская [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.inter.criminology.org.ua>.

232. Осмотр места происшествия: Справочник следователя / [ред. А.Леви]. – М.: Юрид. лит., 1982. – 272 с.

233. Офіційний сайт Міжнародної організації з міграції в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.iom.org.ua>.

234. Панов Н.И. Уголовно-правовое значение способа совершения преступления: [учебное пособие] / Панов Н.И. – Х.: Изд-во Харьк. юрид. ин-та, 1984. – 111 с.

235. Петров Э.П. Проблема соотношения методов познания в оперативно-розыскной деятельности / Э.П. Петров // Актуальные проблемы совершенствования оперативно-розыскной работы органов внутренних дел. – М.: Академия МВД СССР, 1977. – С.59-62.

236. План заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що впливають з її членства в Раді Європи, затверджений Указом Президента України від 20 січня 2006 р. № 39/2006 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 4. – Ст. 143.

237. Плішкін В.М. Теорія управління органами внутрішніх справ: [підручник] / Плішкін В.М. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 1999. – 702 с.

238. Погорецький М.А. Проблеми взаємодії органів дізнання і досудового слідства / М.А.Погорецький // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – Одеса, 2002. – № 2. – С.85-92.

239. Погорецький М.А. Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система: [монографія] / М.А. Погорецький. – Х.: РВФ “Арсіс, Лтд”. – 2002. – 160 с.

240. Погорецький М.А. Оперативно-розшукова діяльність: правові основи (структурно-логічні схеми): [навч. посібник] / Погорецький М.А. – Х.: РВФ Арсіс, ЛТД, 2003. – 192 с.

241. Погорецький М.А. Оперативно-розшукові заходи: удосконалення правового регулювання / М.А.Погорецький // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mndc.naiu.kiev.ua/Gurnal/14text/g14_14.htm.

242. Погорецький М.А. Торгівля людьми: тенденції розвитку та заходи протидії / М.А. Погорецький // Боротьба з торгівлею людьми: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Донецьк, 26 червня 2008 р.) / Донецький юрид. ін-т ЛДУВС ім. Е.О.Дідоренка ; Фонд Ганнса Зайделя. – Донецьк : Донецький юрид. ін-т ЛДУВС ім. Е.О.Дідоренка, 2008. – С. 106-109.

243. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: [монографія] / Погорецький М.А. – Х.: Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с.

244. Положення про створення та функціонування Єдиного державного реєстру злочинів торгівлі людьми [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/303-2012-п>.

245. Положення “Про Національне центральне бюро Інтерполу”, затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 25.03.1993 р. №220 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=220-93-%EF>.

246. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затверджене Наказом Генерального прокурора України № 139 від 06.04.2016 р. із змінами і доповненнями, внесеними наказом Генеральної прокуратури України від 22.05.2017 р. № 147 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:// <http://zakon2.rada.gov.ua>

247. Полуляхов О.В. Типові версії розслідування торгівлі людьми / О.В.Полуляхов // Вісник НУВС. – 2004. – № 25. – С.32-37.

248. Поляков М.П. Результаты ОРД как повод и основание к возбуждению уголовного дела / М.П. Поляков, А.П. Попов // Интерпретация результатов оперативно-розыскной деятельности в эффективном уголовном процессе: [сб. научн. статей]; под общ. ред. проф. В.Т. Томина. – Пятигорск: ПГЛУ, 2001. – С.91-98.

249. Посібник для співробітників Державної прикордонної служби України з протидії торгівлі людьми. – К.: 2010. – 63 с.
250. Пособие для специалистов в сфере уголовного правосудия по борьбе с торговлей людьми. Модуль 7. Исследование места преступления и вещественных доказательств при расследовании торговли людьми. – Вена, Нью-Йорк: Управление ООН по наркотикам и преступности, 2010. – 40 с.
251. Працевлаштування за кордоном (за матеріалами УКР УМВС України в Херсонській області) // Бюлетень з обміну досвідом роботи [наук.-практ. видання]. – 2005. – № 158. – С.25-27.
252. Про ратифікацію Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин: Постанова ВР України // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 24. – Ст. 277.
253. Противодействие торговле людьми: [учебное пособие] / [Бандурка А.М., Куц В.М. (рук. авт. кол-ва), Левченко Е.Б. и др.]; под ред. А.М. Бандурки. – Х.: Консум, 2003. – 312 с.
254. Протидія організованій злочинності у сфері торгівлі людьми / [Батиргарєєва В.С., Борисов В.І., Гармаш Д.О. та ін.]; за заг. ред. В.І.Борисова та Н.О. Гуторової. – Х.: Одісей, 2005. – 287 с.
255. Протидія торгівлі людьми: посібник для дільничних інспекторів міліції. – К.: 2012. – 40 с.
256. Пясковський В.В. Методика розслідування торгівлі людьми: дис. ...канд. юр.наук: 12.00.09 / Пясковський Вадим Валерійович. – К., 2004. – 225 с.
257. Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей / Ратинов А.Р. – М.: Высш. шк. МООП СССР, 1967. – 230 с.
258. Регульський В.Л. Інформаційне забезпечення оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ у сучасних умовах / В.Л. Регульський, В.П. Євтушок // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ.– Львів, 1997. – Вип. 6. – С.12-19.
259. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / Рубинштейн С.Л. – СПб.: Питер, 2000. – 712 с.
260. Салтевский М.В. О структуре криминалистической характеристики хулиганства и типичных следственных ситуациях / М.В. Салтевский // Криминалистика и судебная экспертиза. – К.: Вища шк., 1982. – Вып. 25. – С.13-20.
261. Салтевский М.В. Раскрытие преступления “по горячим следам” / М.В. Салтевский // Криминалистическая и судебная экспертиза. – К.: Вища шк., 1989. – Вып. 38. – С.37-42.
262. Салтевський М.В. Криміналістика: [навч.-довідк. посібник] / Салтевський М.В. – К.: НВП “Правник”, 1996. – 159 с.
263. Санакоєв Д.Б. Борьба зі злочинами, пов’язаними з торгівлею людьми: [методичні рекомендації] / Д.Б. Санакоєв. – Запоріжжя: Юридичний ін-т ДДУВС, 2010. – 25 с.

264. Санакоєв Д.Б. Взаємодія правоохоронних органів МВС при розслідуванні організованої злочинної діяльності у сфері торгівлі людьми / Д.Б.Санакоєв // Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС. – 2008. – № 2. – С.192-201.

265. Санакоєв Д.Б. Огляд місця події у кримінальних провадженнях щодо торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації / Д.Б.Санакоєв // Придніпровський правничий часопис: науковий журнал. – 2016. – № 1 (1). – С.112-117.

266. Санакоєв Д.Б. Організаційно-тактичні засади виявлення слідів злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, вчинених організованими групами / Д.Б.Санакоєв // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 10. – С.169-172.

267. Санакоєв Д.Б. Організаційно-тактичні та процесуальні засади контролю за вчиненням торгівлі людьми / Д.Б. Санакоєв // Науковий вісник ДДУВС: 36. наук. праць. – 2016. – Спецвипуск №83. – С. 212-219.

268. Санакоєв Д.Б. Організована група в структурі криміналістичної характеристики торгівлі людьми / Д.Б. Санакоєв // Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС. – 2008. – № 3. – С.217-224.

269. Санакоєв Д.Б. Особливості слідчо-оперативного документування організованої злочинної діяльності, пов'язаної з торгівлею людьми [науково-практичні рекомендації] / Д.Б. Санакоєв, К.М. Бугаєць та ін. – Запоріжжя: Юридичний ін-т ДДУВС, 2010. – 40 с.

270. Санакоєв Д.Б. Особливості тактики пред'явлення для впізнання у справах про торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації, що вчиняється організованими групами / Д.Б. Санакоєв, М.О. Сергатий // Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС. – 2009. – № 1. – С.145-151.

271. Санакоєв Д.Б. Первинна інформація та особливості її перевірки у справах про торгівлю людьми / Д.Б. Санакоєв // Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС. – 2011. – № 1. – С.62-70.

272. Санакоєв Д.Б. Протидія порнографії в Інтернет підрозділами з боротьби з кіберзлочинністю та торгівлею людьми / Д.Б. Санакоєв // Право і безпека. – 2011. – № 2. – С.207-212.

273. Санакоєв Д.Б. Протидія торгівлі людьми: напрямки удосконалення транскордонного співробітництва / Д.Б. Санакоєв // Транскордонна співпраця: проблеми та шляхи їх вирішення (Матеріали 2-го регіонального круглого столу). – 28-29 вересня 2017, Одеса. – С.156-161.

274. Санакоєв Д.Б. Роль інформаційного забезпечення діяльності з виявлення злочинів у сфері торгівлі людьми, вчинених організованими злочинними групами / Д.Б. Санакоєв // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – Львів, 2008. – Спецвипуск № 1. – С.194-209.

275. Санакоєв Д.Б. Тактика оперативно-розшукової діяльності під час виявлення та розкриття злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, вчинених організованими групами: [науково-практичні рекомендації] / Д.Б.Санакоєв. –

Запоріжжя: Юридичний ін-т ДДУВС, 2009. – 29 с.

276. Санакоєв Д.Б. Тактична операція затримання як засіб реалізації матеріалів оперативно-розшукової діяльності у справах про торгівлю людьми / Д.Б. Санакоєв // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наук. праць. – 2012. – № 1 (58). – С.551-556.

277. Селиванов Н.А. Советская криминалистика: система понятий / Н.А. Селиванов. – М.: Юрид. лит., 1982. – 152 с.

278. Сергатий М.О. Згода потерпілого як обставина, що виключає злочинність діяння / М.О. Сергатий, М.А. Лавренко // Держава та регіони. Серія: Право. – 2012. – № 3. – С. 150-157.

279. Сергатий М.О. Деякі питання проведення операцій по контрольованих поставках наркотиків / М.О.Сергатий // Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України. – 1998. – № 3. – С.113-118.

280. Сергатий М.О. Організаційно-тактичні питання боротьби з наркобізнесом / М.О.Сергатий // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 1998. – №8(1). – С. 50-51.

281. Сергатий М.О. Основи оперативної розробки організованих груп, що займаються незаконним обігом наркотиків: дис... канд.. юр. наук: 21.07.04 / Сергатий Микола Олександрович. – Х., 2002. – 262 с.

282. Сергеев Л.А. Планирование расследования / Сергеев Л.А., Соя-Серко Л.А., Якубович Н.А.; под ред. Н.И. Сапожникова. – М.: Юрид. лит., 1975. – 116 с.

283. Сергеев Л.А. Сущность и значение криминалистической характеристики преступлений / Л.А. Сергеев // Руководство для следователей [отв. ред. Н.В. Жогин]. – М.: Юрид. лит., 1971. – С.437-443.

284. Сидоров В.Е. Начальный этап расследования: организация, взаимодействие, тактика / Сидоров В.Е. – М.: Инфра – М, 1992. – 416 с.

285. Скрипник О.В. У рабство... на легальних підставах / О.В.Скрипник // Бюлетень з обміну досвідом роботи [наук.-практ. видання]. – № 168. – 2007. – С.43-46.

286. Следственные действия. (Процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности): [учеб. пособие]. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1984. – 238 с.

287. Слинько С.В. Взаимодействие следователя и органа дознания как уголовно-процессуальное понятие / С.В. Слинько // Проблемы соц. законности. – 1991. – Вып. 26. – С. 103–106.

288. Слинько С.В. Сущность, формы и правовые основы взаимодействия следователя с органом дознания: автореф. дис.на соискание уч. степени канд. юр. наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза” / С.В. Слинько – Х., 1991. – 19 с.

289. Словарь русского языка: в 4 т. / [ред. А.П. Евгеньева]. – [2-е изд.]. –М.: Рус.яз., 1981. – Т.1. – 698 с.

290. Смирнов Г.К. Методика расследования торговли людьми: проблемы

теории и практики: автореф. дис. на соискание уч. степени д.юр.наук : спец. 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; теория оперативно-розыскной деятельности” / Г.К. Смирнов. – М., 2008. – 29 с.

291. Специализированный курс криминалистики: [для слушателей вузов МВД СССР, обучающихся на базе среднего специального юридического образования: учебник] / [В.П. Бахин, Р.С. Белкин, П.Д. Биленчук и др.]; отв. ред. М.В. Салтевский. – К.:НИИ РИО,1987. – 383 с.

292. Спільний наказ МВС, МОЗ та Генеральної прокуратури України № 1095/955/119 від 28.11.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу // <http://zakon2.rada.gov.ua>

293. Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: [монографія] / Стахівський С.М. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 272 с.

294. Стаценко І.С. «Робота» для дівчат / І.С. Стаценко // Бюлетень з обміну досвідом роботи: [науково-практичне видання]. – № 175. – 2008. – С.72-74.

295. Степанов В.В. Выявление преступлений как элемент криминалистики / В.В.Степанов // Проблемы программирования, организации и информационного обеспечения предварительного следствия. – Уфа: Башкир. ун-т, 1989. – С.146-150.

296. Степанов В.В. Научные и правовые основы тактики предъявления для опознания при расследовании преступлений / В.В. Степанов, Ю.Н. Михайлова. – Саратов: ГОУ ВПО “Саратовская государственная академия права”, 2003. – 168с.

297. Степанов В.В. Тактика предъявления для опознания в сложных ситуациях / В.В. Степанов // Проблемы повышения качества следствия в органах прокуратуры: матер. науч.-методич. конф. (21-22 апр. 1994 г.). – Саратов: СГАП, 1994. – С.126-131.

298. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса: в 2 т. / Строгович М.С. – М.: Наука, 1970. – Т.2. – 516 с.

299. Суворова Н.Г. Законодательство по борьбе с организованной преступностью нуждается в совершенствовании / Н.Г. Суворова // Российский следователь. – 2001. – № 9. – С.33-35.

300. Тертишник В.М. Концептуальні проблеми допустимості використання в доказуванні фактичних даних, здобутих органами оперативно-розшукової юрисдикції / В.М. Тертишник // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС. – Дніпропетровськ, 2000. – С. 205.

301. Тіщенко В.В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів: дис. ... доктора юр. наук: 12.00.09 / Тіщенко Валерій Володимирович. – Х., 2003. – 445 с.

302. Трудова міграція та протидія торгівлі людьми: законодавчі та нормативні акти [Електронний ресурс] / О.М.Бандурка, К.Б.Левченко. – К.: Вид-во Міжнародного жіночого правозахисного центру “Ла Страда-Україна” , 2006.

– 1 електрон. опт. диск (CD-ROM); 12 см. – Систем. вимоги: Pentium; 32 Мб RAM; CD-ROM Windows 98/2000/XP. – Назва з контейнера.

303. У рабство з власної волі / За даними ЦЗГ УМВС України в Рівненській області (20.04.2007 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.migration.org.ua/index.php?module=pages&act=print_page&pid=552&SSID=76c86f7544823f1568d038de6343be91

304. Угода про співпрацю міністерств внутрішніх справ у сфері боротьби з організованою злочинністю: Угода міністрів внутрішніх справ Азербайджанської Республіки, Республіки Вірменія, Республіки Беларусь, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Республіки Молдова, Російської Федерації, Республіки Таджикистан, Туркменістану, Республіки Узбекистан, України від 17 лютого 1994 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.liga.kiev.ua>.

305. Указ Президента України “Про Єдину комп’ютерну інформаційну систему правоохоронних органів з питань боротьби зі злочинністю” від 31 січня 2006 року № 80/2006 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 5. – Ст. 212.

306. Указ Президента України № 20 від 18 січня 2001 року “Про додаткові заходи із запобігання зникненню людей, удосконалення взаємодії правоохоронних та інших органів виконавчої влади в їх розшуку” // Офіційний вісник України. – 2001. – № 3. – Ст. 58.

307. Указ Президента України № 283 від 25 квітня 2001 року “Про підвищення соціального статусу жінок” // Урядовий кур’єр. – 2001. – № 78. – Ст. 14.

308. Україна в міжнародно-правових відносинах. Боротьба із злочинністю та взаємна правова допомога: [збірник документів (українською і російською мовами)]. – К.: Юрінком, 1996. – 1184 с.

309. Файер Д.А. Роль органів СБУ в боротьбі с міжнародними організованими преступними групами, займаючимися торгівлею людьми (по матеріалам УСБУ в Харьковской області) / Д.А. Файер, А.Г. Фіронов // Злочини проти особистої волі людини: збірник матеріалів міжнародного науково-практичного семінару (Харків, 19-20 вересня 2000 р.) / [ред. В.В. Сташис]. – Х.: “Книжкове видавництво “Лествиця Марії”. – 2002. – С.69-73.

310. Филиппов А.Г. Некоторые дискуссионные вопросы учения о криминалистической версии / А.Г. Филиппов // Версии и планирование расследования: межвузовский сборник научных трудов. – Свердловск: Изд-во Свердловского юрид. ин-та, 1985. – С. 14-20.

311. Хань Г.А. Теоретичні засади планування та організації розслідування злочинів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: 21.07.09 “Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза”/ Г.А. Хань. – Х., 2007. – 20 с.

312. Хараберюш І.Ф. Використання оперативно-технічних засобів у протидії злочинам, що вчиняються у сфері нових інформаційних технологій: [мо-

нографія] / [Хараберюш І.Ф., Мацюк В.Я., Некрасов В.А., Хараберюш О.І.]. – К.: КНТ, 2007. – 196 с.

313. Хлюпин Н.И. Методические основы расследования преступлений: автореф. дисс. на соиск. уч. степ. д.юр.наук: спец.: 12.00.09 “Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; теория оперативно-розыскной деятельности” / Н.И. Хлюпин. – Харьков, 1989. – 41 с.

314. Холмс П. Найкращі зразки міжнародної практики боротьби з торгівлею людьми: Методичні рекомендації для співробітників правоохоронних органів України з питань виявлення, розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми / Холмс П. – К.: МОМ, 2003. – 210 с.

315. Центров Е.Е. Криминалистическое учение о потерпевшем / Центров Е.Е. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988. – 160 с.

316. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій: монографія. / Чаплинський К.О. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ, Ліра ЛТД, 2011. – 496 с.

317. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань: монографія / Чаплинський К.О. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ, Ліра ЛТД, 2010. – 304 с.

318. Чаплинський К.О. Тактика пред'явлення для впізнання: [навч.-метод. посібник] / Чаплинський К.О. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ, 2007. – 103 с.

319. Чаплинський К.О. Тактика проведення окремих слідчих дій: монографія / Чаплинський К.О. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний ун-т внутр. справ, 2006. – 415 с.

320. Шаталов А.С. Следственные ситуации – основа криминалистических алгоритмов расследования преступлений / А.С. Шаталов // Российский следователь. – 1999. – № 1. – С.63-68.

321. Шепитько В.Ю. Тактика расследования преступлений, совершаемых организованными группами и преступными организациями / Шепитько В.Ю. – Х.: Национальная юридическая академия Украины им. Я.Мудрого, 2000. – 88 с.

322. Шепитько В.Ю. Теоретические проблемы систематизации тактических приемов в криминалистике / Шепитько В.Ю. – Харьков: Оригинал, 1995. – 197 с.

323. Шепитько В.Ю. Допит: науково-практичний посібник / Шепитько В.Ю. – Х.: Крим-Арт, 1998. – 36 с.

324. Шепитько В.Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / В.Ю. Шепитько [ред. акад. НАН України В.Я. Тацій]. – Х.: Право, 2001. – 560 с.

325. Шепитько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): [монографія] / Шепитько В.Ю. – Х.: Харків юридичний, 2007. – 432 с.

326. Шибанова Е.В. Выявление и расследование преступлений, связанных с проституцией / Шибанова Е.В. – М.: Юрлитинформ, 2007. – 176 с.

327. Шиканов В.И. Информация к тактической операции “Атрибуция тру-

па” / Шиканов В.И. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1975. – 182 с.

328. Шиканов В.И. Теоретические основы тактических операций в расследовании преступлений / Шиканов В.И. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1983. – 200 с.

329. Шляхов А.Р. Планирование предварительного следствия / Шляхов А.Р. – М.: ВЮЗИ, 1957. – 95 с.

330. Шруб М.П. Теоретические и прикладные аспекты расследования преступлений в сфере торговли людьми с целью сексуальной эксплуатации: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юр. наук : спец. 12.00.09 / М.П. Шруб. – Минск, 2006. – 22 с.

331. Шумило М.Є. Проблеми використання оперативно-розшукової інформації в кримінальному судочинстві України / М.Є. Шумило // Науковий вісник Інституту підготовки кадрів СБУ. – 1993. – № 1. – С. 84–92.

332. Шумило М.Є. Проблеми кримінально-процесуальної оцінки слідчими оперативно-розшукових матеріалів / М.Є.Шумило // Науковий вісник Інституту підготовки кадрів СБ України. – 1994. – № 2. – С. 70-71.

333. Яблоков Н.П. Криминалистическая характеристика преступлений как составная часть общей криминалистической теории / Н.П.Яблоков // Вестник Москов. ун-та. – Сер. 11: Право. – 2000. – № 2. – С. 3-13.

334. Яцюк О.В. Забезпечення безпеки осіб та права на захист під час проведення в'язання у справах про злочини, скоєні організованими групами / О.В.Яцюк // Матеріали Міжнародної науково-практ. конференції “Проблеми й напрямки формування світогляду майбутніх працівників органів внутрішніх справ та забезпечення прав і свобод людини”. – Запоріжжя: Юридичний інститут МВС України, 2003. – Ч.1. – С.151-156.

335. Яцюк О.В. Проведення у справах про злочини, що вчинені організованими групами, на досудових стадіях кримінального процесу: дис. ...канд. юр. наук: 12.00.09 / Яцюк Ольга Віталіївна. – К., 2005. – 205 с.

Наукове видання

Санакоєв Дмитро Борисович

**ВИЯВЛЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ
ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ**

Монографія

Оригінал-макет, дизайн –
А.В. Самотуга

Підп. до друку Гарнітура Times. Формат 60x84/16. Друк цифровий.
Умовн. друк. арк. 11,75. Обл.-вид. арк. 12,00. Наклад 300 прим. Зам. № 02/18-м

Редакційно-видавниче відділення відділу організації наукової роботи ДДУВС
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, тел.: (056) 370-96-59
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 6054 від 28.028.2018 р.